

Indfødsretten i Wienerfreden.

Gjendrivelse af Landsoverretsraad Dr. Otto Brandts Skrift.

Af Henning Matzen.

I „Festgabe zum XXVIII. deutschen Juristentage, überreicht vom Kieler Ortsausschuss, Berlin 1906“, har Hr. Landsoverretsraad Dr. Otto Brandt Side 184—256 offentliggjort en Afhandling, betitlet: „Das Indigenat im Wiener Frieden. Ein Beitrag zur Optantenfrage“. Denne Afhandling behandler særlig Spørgsmaalet om Fortolkningen af Fredstraktat 30. Okt. 1864 Art. XIX 5te Stykke, lydende i den franske Urtext:

„Le droit d'indigénat, tant dans le royaume de Danemark que dans les duchés, est conservé à tous les individus qui le possèdent à l'époque de l'échange des ratifications du présent traité“

og søger at imødegaa den i min Bog: „Die nordschleswigsche Optantenfrage“. (Kopenhagen. Gyldendalske Buchhandlung. 1904.) Side 8—64 hævdede Forstaaelse af dette Stykke særlig vedrørende Betydningen af de i den danske Text ved Indfødsret, i den tyske ved „Indigenatrecht“ gjengivne Ord „le droit d'indigénat“. Da

jeg i min Bog Side 10 har kritiseret den af Landsoverretten i Kiel i et Par Domme fra 1901 og 1902 hævdede Fortolkning af dette anførte Udtryk, er det kun rimeligt, at et Medlem af samme høje Ret, som har medunderskrevet de paagjældende Domme, har fundet Anledning til at træde i Skranken for Rettens af mig modsagte Opfattelse; og da der er hengaaet to Aar siden min Bog udkom, inden Forfatteren har udgivet sin Afhandling, tør jeg vel gaa ud fra, at han har samlet al Lærdoms Fylde for at gjendrive mig, hvorm ogsaa hans Afhandling bærer Vidnesbyrd. Men til Trods derfor er Afhandlingens Hovedformaal, at godtgjøre Rigtigheden af de kritiserede Dommes og Urigtigheden af den danske Forstaaelse af Ordene *le droit d'indignat* i Fredstraktatens Art. XIX 5te Stykke fuldstændig mislykket, saaledes som jeg i det følgende nærmere skal dokumentere.

Hvorum Striden drejer sig.

Foreløbig glæder jeg mig ved, at der er visse Sætninger, hvorm der tidligere har vist sig afvigende Opfattelser henholdsvis fra preussisk og dansk Side, om hvilke den ærede Forfatter og jeg ere enige. Først ere vi ifølge Forfatterens Udtalelse Side 187 enige om, at ifølge Ordlyden af Fredstraktat 30. Okt. 1864 Art. XIX 5te Stykke Indfødsret baade i Hertugdømmerne og i Kongeriget tilkommer *alle* de Personer, som den 16. Novbr. 1864 vare i Besiddelse af Indfødsret i det danske Monarki. Indfødsret i Hertugdømmerne tilkommer derfor ogsaa de Indfødte i disse, der fyldstgjøre den anførte Betingelse, den 16. Novbr. 1864 at

have været i Besiddelse af Indfødsret i det danske Monarki, og som overensstemmende med de forudgaaende Bestemmelser i Art. XIX have valgt dansk Undersaatsforhold.

I min Bog Side 47, jfr. 49, har jeg omtalt, hvorledes derimod lejlighedsvis den preussiske Regjering overfor den danske har fremsat den Anskuelse, at Valg af Undersaatsforhold var enstydig med Valg af Indigenat, og adskillige preussiske Aviser, saasom „Kölnische Zeitung“ m. fl. have i Artikler, hvori de have omtalt min Bog, hævdet den samme Opfattelse, hvorefter Indfødsretten i Hertugdømmerne ifølge Art. XIX 5te Stykke ikke skulde tilkomme de paagjældende Indfødte fra Hertugdømmerne, der havde valgt dansk Undersaatsforhold. Denne haandgribelig urigtige Mening deler Forfatteren altsaa heldigvis ikke, og jeg slaar da foreløbig den betydningsfulde Kjendsgjerning fast, at vi ere enige om, at Indfødsret ifølge Art. XIX 5te Stykke ogsaa tilkommer de Indfødte i Hertugdømmerne, der have valgt dansk Undersaatsforhold.

Dernæst ere vi ifølge Forfatterens Udtalelse Side 187 enige om, at Indfødsret i Art. XIX 5te Stykke maa forstaas som den Indfødsret, der bestod ifølge den ved Fredslutningen i Kongeriget og Hertugdømmerne gjældende Ret.

Forfatteren fremhæver nemlig udtrykkelig anførte Sted i sin Afhandling, at jeg i min Bog Side 9 overfor en fra preussisk Side fremsat Udtalelse med Rette har betonet den anførte Sætning.

Endelig fremhæver jeg endnu, at naar Forfatteren udtrykkelig erklærer: „dass der Art. XIX von dem

Indigenatrecht des beim Friedensschluss in Dänemark und den Herzogthümern geltenden Rechts handelt“, saa skjønner jeg ikke rettere, end at vi ogsaa ere enige om, at Udtrykket Indfødsret i Art. XIX er brugt i den *almindelige* Betydning, som Ordet har i den samtidig i det danske Monarki gjældende Statsret, og at det ikke i Art. XIX 5te Stykke er brugt i en fra den almindelige afvigende, *særlig* Betydning.

Altsaa ere vi enige om, at det er den paa Fredsslutningens Tid de Indfødte i det danske Monarki tilkommende Indfødsret, dette Ord taget i dets i den da gjældende danske Statsret almindelige Betydning, hvoraf alle Indfødte i Hertugdømmerne, ogsaa de, der have valgt dansk Undersaatsforhold, ifølge Fredstraktatens Art. XIX 5te Stykke vedblivende skulle være i Besiddelse samme Steds.

Men hermed ophører ogsaa Enigheden, og Striden rejser sig, naar Spørgsmaalet bliver: Hvad forstaas, ifølge den i 1864 i det danske Monarki gjældende Statsret, ved Indfødsret? Jeg skal her paa Grundlag af Forfatterens og mit Skrift i Korthed gjøre Rede for de modstaaende Opfattelser.

Efter dansk Opfattelse er Indfødsret ifølge den paa Fredsslutningens Tid i det danske Monarki gjældende Statsret Betegnelsen for den de Indfødte og de med dem retslig ligestillede Personer som saadanne tilkommende Retsstilling, hvilken i Almindelighed svarer til det tyske Udtryk „Staatsangehörigkeit“. Som Følge heraf er da den Indfødte som saadan baade Undersaat og Statsborger. Men medens nu disse Udtryk, Staatsangehöriger, Unterthan og Staatsbürger, i

tysk Ret overalt ere enstydige, jfr. Forfatteren S. 190, og kun betegne det samme retslige Begreb, Staatsangehörigkeit, fra forskjellige Synspunkter, henholdsvis Pligtsiden, Undersaatsforholdet, og Rettighedssiden, Statsborgerforholdet, frembyder den i det danske Monarki siden Midten af forrige Aarhundrede udviklede og i 1864 gjældende Statsret den enestaaende Ejendommelighed, at den Indfødtes Egenskab som Undersaat med de dertil knyttede Retsvirkninger ved en kongelig Resolution kunde ophæves, medens dog selve Egenskaben som Indfødt med de dertil knyttede, ikke af Undersaatsforholdet afhængige, Retsvirkninger, altsaa navnlig Statsborgerretten, vedblev at bestaa. En saadan Sondring er nu netop i Overensstemmelse med den nævnte i det daværende danske Monarki udviklede Retstilstand sket i Fredstraktaten 30. Okt. 1864 Art. XIX, idet der er givet de indfødte Undersaatte i det danske Monarki, baade i Kongeriget og i Hertugdømmerne, Adgang til under visse nærmere Betingelser at vælge deres Undersaatsforhold, henholdsvis i Hertugdømmerne eller i Kongeriget, medens uden Hensyn til dette Valg Indfødsretten med de øvrige, ikke af Undersaatsforholdet, men alene af Egenskaben som Indfødte betingede Rettigheder, deriblandt navnlig Retten til at være i, forblive i og vende tilbage til Landet, altsaa den egentlige Statsborgerret, vedblivende tilkomme de af Undersaatsforholdet i det ene eller det andet Land ved Optionen løste Indfødte baade i Kongeriget og i Hertugdømmerne. Derfor have de Indfødte i Hertugdømmerne, der have opteret dansk Undersaatsforhold, i Kraft af Forbeholdet i Artiklens 5te Stykke,

vedblivende en Statsborgerret i Hertugdømmerne, i Kraft af hvilken de ikke kunne udvises derfra, og ud fra dette Synspunkt er det altsaa et grovt Traktatbrud, naar preussiske Forvaltningsmyndigheder Gang efter Gang have udvist Indfødte fra Hertugdømmerne, der have valgt dansk Undersaatsforhold, og naar preussiske Domstole Gang efter Gang have godkjendt denne Forvaltningsmyndighedernes Adfærd.

Derimod hævder den ærede Forfatter, at det, saavidt ses, ikke hidindtil er bleven omtvistet, at Indfødsrettens Begreb, hvor der er Tale om dansk Indfødsret, nærmest udelukkende maa hentes fra Fdg. 15. Januar 1776, og at det derefter kun bliver at undersøge, om og hvorvidt denne Forordning er bleven udfyldt eller ændret ved senere Retssætninger. Naar Forfatterens historiske Redegjørelse for Udviklingen af Indigenatrettens Begreb i tysk Ret, jfr. Forfatteren Side 199—231, har givet et sikkert Udslag, saa er det efter hans Formening det, at jus indigenatus som Ret i Almindelighed opfattedes som havende det ganske bestemte Indhold: Retten til Embeder og Stifter. Denne Ret har Forordningen af 1776 udtømmende villet ordne, det er „Indigenatretten“, som det hedder i Forordningens Overskrift, jfr. Forfatteren Side 239. Og hvad angaar de senere Tilføjninger og Ændringer til den, begrunde de heller ikke det fra dansk Side paastaaede Indhold af Udtrykket. Naar Fødsel og Naturalisation vel maa erkjendes at begrunde et Undersaatsforhold, saa er dette en af Indfødsretten ganske uafhængig, derfra forskjellig Virkning af dem, og Sondringen mellem begge viser sig deri, at det ved Fødsel eller Naturali-

sation stiftede Undersaatsforhold kan bortfalde ved Udvandring, medens Indfødsretten i saa Fald vedbliver; se Forfatteren S. 243, jfr. S. 214. En Statsborgerret kunde Indfødsretten ifølge Fdg. 15. Jan. 1776 ikke medføre, fordi en saadan Ret den Gang ikke bestod i det danske Monarki, og i senere henhørende Bestemmelser vedrørende Indfødte i det danske Monarki fra Tiden før 1864 findes heller ingen Hjemmel til at tillægge dem en saadan; jfr. Forfatteren S. 241 flg. Altsaa var Indfødsretten ifølge den ved Fredsslutningen i det danske Monarki gjældende Ret ikke enstydig med Staatsangehörigkeit, affødte hverken Undersaatsforhold eller Statsborgerret, men kun Retten til Embeder og Stifter for Indfødte og dermed ligestillede Personer, og denne Ret er da ogsaa den, hvorom Fredstraktaten 30. Okt. 1864 Art. XIX 5te Stykke alene handler.

Medens Hr. P. v. Hedemann i sin Anmeldelse af min Bog¹⁾ udtalte: „Bei dem Rechtsbegriffe „Eingeborenenrecht“ des dänischen Staatsrechts kann man also möglicherweise an ganz verschiedene Dinge denken“, og derefter stillede forskjellige Forstaaelser af Ordet Indfødsret til Raadighed, hvoraf han dog i Henseende til Fredstraktat 30. Okt. 1864 Art. XIX 5te Stykke valgte den snævraste Forstaaelse og derved i Resultatet blev enig med den ærede Forfatter af den heromhandlede Afhandling, er der dog den væsentlige Forskjel, at sidstnævnte ved Indfødsret eller Indigenat-right overhovedet kun forstaar Retten til Embeder og

¹⁾ Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte XXXIV S. 233.

Stifter, hvilken Forstaaelse derfor ogsaa bliver at lægge til Grund i Fredstraktaten 30. Okt. 1864 Art. XIX 5te Stykke. Forfatteren har herefter vistnok fuldkommen Ret, naar han til Slutning S. 256 bemærker:

„Es ist kein wichtiges Ergebnis, welches bei dieser Auslegung herauskommt“.

At man skulde have forbeholdt *alle* dalevende Indfødte i Kongeriget og Hertugdømmerne Indfødsret, baade i Hertugdømmerne og Kongeriget, blot af Hensyn til nogle muligvis aldeles imaginære Fruer og Frøkener, der oven i Kjøbet ikke ubetinget behøve Indfødsret for at faa Adgang til Klostre og Stifter, turde dog i og for sig være et Resultat, som afgjort taler imod Rigtigheden af Forfatterens Fortolkning. Men mod den herfra hentede Indvending har Forfatteren da ogsaa forud søgt at værges sig ved i en lang Udvikling Side 188—199 at forsøge paa at godtgjøre, at den danske Forstaaelse af Udtrykket Indfødsret i Henseende til visse statsretlige Konsekvenser er en fuldstændig Umulighed. Jeg skal i mit efterfølgende Gjensvar tillade mig at gaa frem i omvendt Rækkefølge og begynde med at godtgjøre saavel Rigtigheden af den danske som Urigtigheden af den preussiske Opfattelse.

Indfødsret betyder „Staatsangehörigkeit.“

Hvor afgjort den af den ærede Forfatter gjorde Opdagelse, at den ved Fredsslutningen i det danske Monarki gjældende Lovgivnings Indfødsrets-Begreb kun

omfattede Retten til Embeder og Stifter, strider mod hele den i det danske Monarki hævdede datidige som nutidige Retsopfattelse, skal jeg foreløbig oplyse ved Høvisning til de alt forinden 1864 udstedte Love, der tildelte Fremmede Indfødsret.

Ifølge Indfødsretten 15. Jan. 1776 kunde Naturalisationsbrev udstedes af Kongen; men Grundloven 5. Juni 1849 § 54, jfr. min Bog Side 33, og derefter Forfatningen for det danske Monarkis Fællesanliggender 2. Okt. 1855 § 47 bestemte, at ingen Udlænding kunde erhverve Indfødsret eller „Indigenat“ uden ifølge Lov. I Overensstemmelse hermed vedtoges af Kongen og Rigsraadet en Flerhed af saadanne Love f. Ex Lov 1. April 1856 og 24. Februar 1858, ved hvilken sidste der tillagdes et større Antal Fremmede, deriblandt en hel Række celebre Professorer ved Kiel Universitet, Indfødsret. Og paa ganske samme Maade bliver Indfødsret ogsaa efter 1864 tillagt Fremmede indenfor det danske Monarki. Men jeg tør nok sige, at ingen lovkyndige indenfor hele Danmarks Rige ville tage det alvorligt, men kun svare med et Skuldertræk, naar de læser Forfatterens Paastand om, at de paa-gjældende Personer ved Indfødsretten kun skulde have opnaaet Adgang til Embeder og Stifter samt andre særlig i Lovgivningen dertil knyttede Rettigheder i den danske Stat; men ikke i Kraft af samme Indfødsret være blevne danske „Staatsangehörige“, Undersaatter og Staatsborgere. Hvis nemlig Fremmede ikke gennem Meddelelse af Indfødsret skulde kunne have opnaaet den anførte Retsstilling, vilde der overhovedet ikke indenfor det danske Monarkis Statsret have

existeret nogen retlig Mulighed for Statsmagten for at kunne gjøre Fremmede til danske „Staatsangehörige“; og en saadan Mulighed maa dog fornuftigvis forudsættes at have existeret i Aaret 1864 ogsaa i den danske Stat. At Forfatterens Fortolkning af Ordet Indfødsret frakjender den danske Statsmagt denne Mulighed, taler derfor allerede afgjort mod Rigtigheden af hans Forstaaelse af Ordet. Og ved et nøjere Studium af Indfødsretten 15. Jan. 1776 og den efterfølgende Lovgivning i det danske Monarki vil det ogsaa blive aldeles indlysende, hvorledes man netop i god Overensstemmelse med Indholdet af Fdg. 15. Jan. 1776 kan og maa fastholde den fyldigere Forstaaelse af Indfødsretten som „Staatsangehörigkeit“ og ingenlunde kan nøjes med at opfatte den som væsentlig kun indeholdende Retten til Embeder og Stifter i den danske Stat. Jeg skal til dette Øjemed nærmere dokumentere

at „Indigenatrecht“, svarende til det danske Ord Indfødsret, betyder den Indfødte som saadanne tilkommende Retsstilling,

at Fdg. 15. Jan. 1776 bestemmer, hvilke Personer der ere Indfødte og dermed ligestillede og nyde Indfødtes Retsstilling,

at Indfødte som saadanne ere Undersaatter, og

at Indfødte som saadanne ere Statsborgere og nyde Rettigheder som saadanne, følgelig ere „Staatsangehörige“.

Indigenatrecht betyder Indfødsret
eller „Eingebornenrecht“.

Til Bevis for Rigtigheden af sin Fortolkning af Ordet Indfødsret henviser Forfatteren først med megen Udførlighed og Styrke til Overskriften af Forordningen 15. Jan. 1776 i dens tyske Text, lydende:

„Das Indigenatrecht, wodurch der Zugang zu den Ämtern in den Königlichen Staaten den eingeborenen Untertanen, oder denen, die ihnen gleich zu achten sind, allein vorbehalten wird.“

I denne Sammenhæng henviser Forfatteren til Hr. Regjeringsassessor P. v. Hedemanns Omtale af mit Skrift i „Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte“ XXXIV Side 308, hvori det hedder:

„In der ungewöhnlichen Überschrift steht oben drein das Wort „Recht“ nach meinem Gefühl keineswegs an Stelle eines Ausdrucks wie „Verordnung“ oder dergl., sondern in einen Satz aufgelöst würde die Überschrift etwa heissen: „Dies ist das Recht“ oder „dies sind die Vorrechte der Eingeborenen“. Das Wort Recht also im subjektiven Sinne gebraucht ganz wie in den Privilegien älterer Jahrhunderte mit der Überschrift etwa „der Lande Eiderstedt usw. Landrecht“.

I Overensstemmelse med denne Udtalelse vil da ogsaa den ærede Forfatter forstaa Overskriftens Ord „Indigenatrecht“ som Benævnelse ikke for en Forordning men for en Rettighed, hvis Indhold han i Henhold til sine Granskninger i ældre tysk Ret særlig

mener at kunne bestemme som Retten til Embeder og Stifter.

Overfor denne Udvikling nødes jeg til at gjentage hvad jeg alt i mit andet Gjensvar til Hr. Regjerings-assessor P. v. Hedemann i „Sønderjydske Aarbøger“ 1906 S. 6 har fremhævet. Det usædvanlige i, at Forordningen 15. Jan. 1776 har en egen Overskrift og Benævnelse, finder sin naturlige Forklaring deri, at Kongen, som Fdg.s Indledning og Art. 10 viser, vilde, at samme Forordning skulde være „ein Grundgesetz“, „ein unveränderliches und unverbrüchliches Gesetz des Reiches“. Den skulde som saadant være udmærket fremfor andre, almindelige Love. Nu havde man kun en saadan tidligere Grundlov for Riget, givet af Kong Frederik III. 14. Novbr. 1665, og den havde en egen Benævnelse som „Lex regia“ eller „Kongelov“. Hvad var da rimeligere, end at den nye Grundlov ogsaa i den Henseende efterlignede den tidligere og fik sit eget Navn som „Indfødsretten“.

Hvad nu dette Ords Betydning i Overskriften angaar, saa kan man ifølge dennes hele Indhold umulig sige, at Indigenatret i den staar i Betydning af en subjektiv Rettighed, som den ærede Forfatter tilligemed Hr. P. v. Hedemann paastaar, eller i samme Betydning som Indigenatret i Fredstraktatens Art. XIX 5te Stykke; thi Adgangen til Embeder og Stifter kunde ikke forbeholdes disse bestemte Personer undtagen ved en Forordning af den enevældige Hersker. Derfor kan Overskriften kun forstaas saaledes: Dette er Indfødsretten i objektiv Forstand eller den Retsregel eller Forordning, hvorved Adgangen til Embeder og Stifter

er forbeholdt Indfødte og dermed ligestillede Personer.

Men naar der saa yderligere spørges: Hvorfor Kongen just valgte „Indigenatrecht“ som det tyske Navn paa Forordningen, saa har den ærede Forfatter ved Anførsler fra tyske stændiske Aktstykker lige fra det 12. til det 18. Aarhundrede søgt at dokumentere, at ved jus indigenatus netop og alene forstodes Retten til Embeder og Stifter. Naar Forfatteren Side 235 bemærker, at jeg ikke taler om en ældre dansk Indigenatret i den af Forfatteren hævdede Betydning, saa er dette naturligt begrundet i, at den stændiske Forfatning i Danmark var bortfalden mere end hundrede Aar, inden Fdg. 15. Jan. 1776 udkom, og at jeg derfor ikke fandt tilstrækkelig Grund til at søge tilbage til den for at belyse Indholdet af den nævnte Forordning. Men efter den Anledning, som den ærede Forfatters Bemærkning giver mig, skal jeg dog ikke undlade at fremhæve, at vi ganske vist ogsaa i Kongernes Haandfæstninger fra Stændertiden finde gjort en Adskillelse mellem Rigets indfødte Mænd og dets Indvaanere¹⁾, saavel som Bestemmelser, hvorved visse Bestillinger i Kjøbstæderne, som Borgmester, Raadmand, Byfoged, Kæmner og Byskriver skulde være forbeholdte Indfødte²⁾ og i Særdeleshed Stillingen som Medlem af Rigens Raad, Lensmand m. v. forbeholdtes

¹⁾ Kong Kristian 1s Haandfæstning 1. September 1448 Art. 13.

²⁾ Kong Hans' Haandfæstning 1. Februar 1483 Art. 23, i Samling af danske Kongers Haandfæstninger i Gehejm-arkivets Aarsberetninger II. Bind.

indfødte Adelige¹⁾. I Kong Frederik III's Haandfæstning 6. Juli 1648 Art. XIX finde vi ogsaa omtalt Naturalisation af fremmede Adelige, hvorved disse kom til at nyde danske Adeliges Rettigheder, hvilken Naturalisation kun maatte foregaa med Rigens Raads Samtykke. Da de danske Adelige fremdeles efter den enevældige Regjeringsforms Indførelse nød særlige Forrettigheder, var der fremdeles hjemlet Adgang til Optagelse af fremmede Adelige, særlig ogsaa af Grever og Baroner, hvilken sidste udtrykkelig omtales i Kong Kristian V's Danske Lov 3—2—2 under Benævnelse af Naturalisation.

Naar, som Forfatteren fremhæver, Fdg. 15. Jan. forudsætter, at Naturalisationsbreve alt kunne være udstedte forinden, da er det saadanne Naturalisationsbreve for fremmede Adelige, som den har for Oje, hvorimod der ikke tidligere er bleven udstedt saadanne for borgerlige, idet de i Landet bosatte Indfødte ikke nød særlige Forrettigheder frem for de i Landet bosatte Fremmede; men snarere det modsatte var Tilfældet, da man ved særlige Begunstigelser søgte at drage Fremmede til Landet for at kunne ophjælpe Industrien, befolke nyanlagte Byer m. v.²⁾ Men hvad der alene har særlig Interesse i denne Sammenhæng

¹⁾ Kong Kristian I.s Haandfæstning 1. Septbr. 1448 Art. 4; Kong Hans' 1. Febr. 1483 Art. 2; Kristian II.s 22. Juli 1815 Art. 26, 27, 51; Frederik I.s 3. Aug. 1523 Art. 30, 57 m. fl.

²⁾ Ved Eftersøgning i Rigsarkivet har Hr. Cand. polit. F. J. West fundet efternævnte Koncept til et Patent fra Aaret 1622, som jeg benytter Lejligheden til at offentliggjøre her:

Wir Christian etc. thun kundt hiemit vor menniglich nach dem wir auff unser Schiff, welches wir itziger

er, at vi hverken under det stændiske eller under det enevældige Monarki i Danmark finde brugt Udtrykket Indfødsret¹⁾ før i Fdg. 15. Jan. 1776.

Ifølge Forfatterens egen Udtalelse S. 235 findes det tilsvarende tyske Ord „Indigenatrecht“ heller ikke

Zeitt nach der Insel S. Mauritii abfertiget, nachfolgenden Personen bestellet deren Nahmen sein etc.

Das wir sie auch zugleich auff ihr unterthenigstes Ansuchen undt Bitten für unsere eingeborne undt natürliche Unterthanen auffundt angenommen, thun auch solches hiemit und krafft dieses also und dergestalt, das sie ins künftige gleich unsern andern eingebornen Unterthanen geschetzet undt gehalten werden auch aller undt jeder Freiheiten undt Immuniteten obenermassen wie sie, undt insonderheit der Privilegien, welche wir unterm dato am 19. Sept. des abgewichenen Jahres abdern Ausländischen, so sich im unsern Reichen niedergelassen und besetzt, gegeben, zu genießen und zu gebrauchen Macht haben sollen, derwegen sie uns auch den Unterthaneneidt gebührlich geleistet und geschworen. Gelanget demnach an alle und iede, wellchen dieses gezeiget wirdt nach Standes Gebühr unser fr[eundliche] Bitte gunstigtes undt gnedigste Gesinnen, den unsern hiemit ernstlich befehndt, das sie obengenannte Personen sambt undt sonders vor unsere natürliche undt eingeborne Undterthanen erkennen undt halten, undt sie in der Gestalt allenthalben, insonderheit auff dieser ihnen anitzo von uns anbefohlenen Reise, nich allein frei, sicher undt ungehindert passiren undt fortkommen lassen, sondern auch alle gnedigste, gnedigünstige undt gute Beforderung umb unsers willen erzeigen undt erweisen wollen, solches seindt wir umb einen jedennach Standes Gebühr etc.

Schein erlangeter Naturalitet den Hollender auff dem Schiff Elensburg mittgeben.

Kopenhagen am 7. Juli
Anno 1622.

1) Indfødt = eingeboren. Ret = Recht.

i Hertugdømmernes ældre Statsret. Det er derfor Udtryk, der ere aldeles nye i det danske Monarkis Statsret, som vi møde i Indfødsretten. I den danske Text staar Ordet Indfødsret baade i Overskriften som Benævnelse paa Forordningen og i § 7 som Betegnelse for selve den de Indfødte tilkommende Ret, „Eingeborenenrecht“. Ligeledes staar det tyske Udtryk „Indigenatrecht“ i Overskriften til den tyske Text som Benævnelse paa Forordningen, men i selve Texten, som Betegnelse for den de Indfødte tilkommende Ret, forekommer det ikke. Hvor den danske Text i Art. 7 taler om „de Fremmede, som i Overensstemmelse med Fdg. Art. 2, 3, 4 og 5 kunne vente sig „Indfødsret“ o: „Eingeborenenrecht“, har den tyske Text i Art. 7: „Die Auswärtigen, die . . . nach Massgebung des 2., 3., 4. und 5. Artikel gleicher Rechte mit den eingeborenen fähig sind“, hvilke Udtryk i Virkeligheden fuldstændig dække det bogstavelige Indhold af Ordene Indfødsret eller Indigenatrecht. Hr. P. v. Hedemann¹⁾ er ogsaa standset ved Udtrykket Indfødsret i Fdg.s Art. 7, men mener dog, at „droit d'indigénat“ kun kan anses som det legale Udtryk for de i Fdg. 15. Jan. 1776 tildelte Rettigheder, selv om Udtrykket Indfødsret i Fdg.s Art. 7 maatte have en videre Betydning, hvilket han dog nøjes med at henstille.

Her bliver det da af Betydning at undersøge, om henholdsvis den danske eller den tyske Text af Fdg. 15. Jan. 1776 er Urtexten, og følgelig Ordet „Indige-

¹⁾ Zeitschrift XXXV S. 309.

natrecht“ er en Oversættelse af det danske Ord „Indfødsret“ eller omvendt.

Da nu Forordningen er udarbejdet af den danske Ove Høegh - Guldberg under Medvirkning af Schack - Rathlou, medens Udenrigsministeren, A. P. Bernstorff, slet ikke blev taget med paa Raad og bagefter udtalte sin Misfornøjelse med Forordningen, saa er det ubetinget sandsynligt, at den danske Text er Urtexten, efter hvilken den tyske Text er oversat. Men under den Forudsætning er Udtrykket „Indigenatrecht“ at anse som en simpel Gjengivelse af det danske Udtryk „Indfødsret“, enstydig med „Eingebornenrecht“, saaledes som ogsaa Hr. P. v. Hedemann, ifølge hans ovenfor Side 7 omtalte Oversættelse af Indfødsret som „Eingebornenrecht“ rettelig maatte forstaa Ordet om de Indfødtes Ret i Almindelighed; men dog mener ogsaa Hr. P. v. Hedemann i Overensstemmelse med den heromhandlede Forfatter i Fredstraktaten 30. Okt. 1864 Art. XIX 5te Stykke at kunne forstaa Ordet Indfødsret i snævrere Forstand som kun omfattende de særlige i Fdg. 15. Jan. 1776 de indfødte og dermed ligestillede Personer tillagte Rettigheder, nemlig Adgangen til Embeder og Stifter. At nu den tyske Text skulde have gjengivet det danske Ord „Indfødsret“ ved et Udtryk, der betegnede et ganske andet og snævrere Begreb, kan ikke have Formodningen for sig, og en nærmere Granskning af det af Forfatteren fremdragne rige Materiale fra tysk Ret vil ogsaa godtgjøre den fuldstændige Overensstemmelse mellem begge Udtryks Betydning i Datidens Litteratur. Jeg forudsætter nemlig, at den ærede For-

fatter Side 224—225 har anført de vigtigste litterære Hjælpemidler, hvoraf den Embedsmand, der skulde oversætte Indfødsrettens danske Text paa tysk, kunde øse Oplysning om det til Indfødsret svarende Ord. Naar Forfatteren deriblandt anfører en Afhandling af Hildebrand: „de jure civium originariorum“ fra 1746, skjønner jeg dog ikke, at den kan have videre Betydning, da der i Forfatterens Uddrag af den hverken er Tale om „indigenae“ eller om „jus indigenatus“. Men derimod finder man allerede i Hahns Afhandling „de jure indigenatus singulari“ fra 1663 ifølge Forfatterens Opgivelse udtalt: „In stricta significatione quis dicitur indigena ejus civitatis, qua natus est“; altsaa er „indigena“ i streng Forstand netop „indfødt“; og videre siges: „jus indigenatus autem nihil aliud est, quam singularis facultas lege concessa. originariis præ reliquis extraneis et novellis competens“. Idet jeg her underforstaar et Komma foran extraneis og et andet bag efter novellis, tyder jeg Udtalelsen derhen, at „jus indigenatus“ er Udtrykket for den særlige Retsstilling, der tilkommer de Indfødte fremfor andre eller med andre Ord Udtrykket for de Indfødtes fortrinlige Retsstilling som saadanne. Iøvrigt siges de Indfødtes Rettigheder af Forfatteren i Hahns Afhandling at blive bestemt paa lignende Maade som i en Afhandling af Hoffman fra 1758, betitlet: „Commentatio de indigenatis et eorum prærogativis“; men denne Afhandling skal jeg ikke gaa nærmere ind paa i Betragtning af Forfatterens egen Analyse af Indholdet, der lyder saaledes:

„Hoffman lässt sich die im Eingang ungefähr richtig bezeichnete Besonderheit des Indigenatrechts ganz aus den Händen gleiten, spricht von *indigenae seu cives* und stellt auch im weiteren *civitas* und *jus indigenatus* gleich. In der Wortverbindung *indigenae et cives* schimmert dann wieder die richtige Vorstellung durch, und in § 7 erinnert sich der Verfasser, dass einige der den *cives* zugeschriebenen Rechte doch eigentlich den *indigenae* vorbehalten seien. Die Zusammenstellung der Rechte des *indigena* im § 8 enthält durcheinander staatsbürgerliche und ortsbürgerliche Berechtigungen. Was über den Verlust der *civitas* gesagt ist, bezieht sich wieder auf das Ortsbürgerrecht.“

Af denne forvirrede Tale bliver man aldeles ikke klogere, men har fremdeles kun den hos Hahn modtagne Belæring om „*indigena*“ og „*jus indigenatus*“ at holde sig til. Og paa ganske tilsvarende Vis synes det at være gaaet den af Forfatteren endvidere anførte Schröter, der i sin Afhandling af 1785: „Inwiefern die Eingeborenen begünstigt werden“ siger:

„Eingeborene . . . werden diejenigen Untertanen genannt, welche vermöge ihrer Geburt das Bürgerrecht und andere Vorteile geniessen. Der Inbegriff aller ihnen zustehenden Rechte heisst Indigenat.“

Jeg skjønner ikke rettere, end at denne historiske Forundersøgelse, som jeg er Forfatteren meget taknemlig for at have foretaget, i alle Maader kun tjener til at støtte min Paastands Rigtighed; thi Forfatterens Paastand om, at „*jus indigenatus*“ betyder Retten til Embeder og Stifter, gaar derefter fuldstændig ud af Sagaen, og det tyske „*Indigenatrecht*“ viser sig, efter

Datidens statsretslige Sprogbrug at betyde ganske det samme som det danske Udtryk Indfødsret, nemlig „Eingeborenen Recht“ eller „den de Indfødte som saadanne kommende fortrinlige Retsstilling“. Hermed stemmer ogsaa Mittermaiers af Forfatteren anførte Udtalelse: „In Holstein gibt die Eingeborenenheit (Indigenat) besondere Rechte.“ At denne fortrinlige Retsstilling efter Schröters ovennævnte Udtalelse er ganske den samme, som jeg vil hævde for de Indfødte i det danske Monarki paa Grundlag af Fdg. 15. Jan. 1776, skal jeg derhos ikke undlade allerede paa dette Sted at anmærke.

Indfødsretten 15. Jan. 1776 fastsætter,
hvilke Personer der ere indfødte
og lige med dem stillede, som nyde Indfødsret.

Efter denne Forundersøgelse angaaende Betydningen af Ordene „Indfødsret“ og „Indigenatrecht“ gaar jeg saa over til Granskningen af selve Indholdet af Fdg. 15. Jan. 1776. „Det er „jus indigenatus“ i Betydning af Retten til Embeder og Stifter, som Forordningen udtømmende har villet ordne“, siger Forfatteren, som anført ovenfor Side 16. Men hermed er dennes Indhold ingenlunde udtømt. Forfatteren overser nemlig, at Forordningen som Betingelse for Adgangen til Embeder og Stifter i den danske Stat kræver en vis *Egenskab* hos den paagjældende Person, nemlig Egenskaben som indfødt eller dermed retslig ligestillet, og derved føres den atter ind paa at give en ganske ny og selvstændig Regel i dansk Statsret, nemlig en

Regel for, *hvilke Personer der skulle være indfødte og dermed ligestillede*. En saadan Regel fandtes tidligere aldeles ikke i dansk Ret, der kun forudsatte en Sondring mellem Indfødte og Fremmede uden at afgjøre, hvorledes Grænsen mellem begge Arter af Personer skulde drages. Men denne almindelige Afgrænsning sker netop udtrykkelig ved Fdg. 15. Jan. 1776, som giver en almindelig Regel angaaende, „*hvilke Personer der ere indfødte og retslig ligestillede med dem og ved denne deres Egenskab ere sondrede fra alle andre, der ere de fremmede.*“ Denne almindelige Regel danner da netop Grundlaget og Udgangspunktet for den specielle Regel, som Forordningen indeholder om Adgangen til Embeder og Stifter.

Den anførte Sondring fremtræder ganske vist ikke klart og bestemt i Fdg.s § 1, der kun kræver visse Betingelser i Henseende til den Paagjældendes Fødsel for at kunne indstilles og udnævnes til Embeder. Men at de Personer, som fyldestgjøre den i Art. 1 opstillede Betingelse i Henseende til Fødslen, ere Indfødte, fremgaar utvivlsomt af Fdg.s § 9, der nærmere udfylder Reglen i § 1. Ifølge dennes Bogstav krævede den kun, at en Person skulde være født i Kongens Riger og Lande for at være indfødt, men § 9 bestemmer Reglen nærmere derhen, at Personen for at være indfødt fra selve Fødslen af skal være født i Rigerne af indfødte Forældre, medens Børn, fødte der af fremmede Forældre, først blive retslig ligestillede med dem, der ere fødte af indfødte Forældre, naar de forblive i Riget. Dette udtrykker Forordningens § 9 paa den Maade, „at de Fremmedes her fødte Børn, naar de her

i Staten forblive, tilhobe skal agtes og anses fuldkommen for *I n d f ø d t e*“.

Altsaa forudsætter Forordningen her udtrykkelig, at der gives et Indbegreb af Personer, der i Medfør af Fdg.s Art. 1 have den Egenskab at være indfødte. Og naar nu Fdg.s Art. 2 i Fortsættelse af Art. 1 bestemmer: „Lige med Indfødte skal agtes alle de o. s. v.“, og samme Udtryk bruges i Art. 3, 4 og 5, saa er det givet, at ved disse „Indfødte“ forstaas de i Art. 1, jfr. 9, omtalte Personer.

Naar man endvidere i Fdg.s Art. 8 finder fremhævet en almindelig Sondring paa den ene Side mellem Indfødte og dermed ligestillede, paa den anden Side alle andre Personer, saa er det ogsaa givet, at dermed kun kan være betegnet de henholdsvis i Art. 1, jfr. 9, og de i Art. 2—5 omhandlede Personer. Altsaa slaar jeg som Resultat af denne Undersøgelse fast, at Indfødsretten 15. Jan. 1776 først og fremmest afgrænser og bestemmer, hvilke Personer der skulle anses som indfødte eller dermed retslig ligestillede, og om disse sidste Personer erklærer Indfødsrettens danske Text Art. 7, som ovenfor Side 16 omtalt, at de nyde Indfødsret, hvilket ifølge den tyske Texts Gjengivelse deraf betyder: „gleicher Rechte mit den Eingeborenen fähig sind“.

Altsaa giver Fdg. 15. Jan 1776 ikke blot den anførte Regel om, hvilke Personer der ere indfødte og dermed ligestillede, men bruger tillige det danske Udtryk „Indfødsret“, svarende til det tyske „Indigenat-recht“, om den de Indfødte og dermed retslig ligestillede Personer tillagte Ret. Indfødsret eller Indigenat-

recht er altsaa ifølge Fdg. 15. Jan. 1776 Udtrykket for den de Indfødte og dermed ligestillede Personer tillagte Retsstilling, betyder i Almindelighed „Recht der Eingeborenen“ eller „Eingeborenen Recht“.

Saa bliver Spørgsmaalet yderligere, hvilken særlig Retsstilling de indfødte og dermed ligestillede Personer som saadanne indtage; om deres særlige Stilling som saadanne fremfor de Fremmede kun er kjendetegnet ved deres Adgang til Embeder og Stifter, eller om den gjør sig gjældende i en videre almindelig Udstrækning.

Til Besvarelse af dette Spørgsmaal skal jeg da først godtgjøre, at de Indfødte og dermed ligestillede i deres Egenskab som saadanne ere Undersaatte.

D e I n d f ø d t e e r e s o m s a a d a n n e U n d e r s a a t t e r .

Den ærede Forfatters og den Kielske Landsoverrets Lære om Undersaatsforholdets Stiftelse og Ophør lider af en høj Grad af Uklarhed.

I en af den Kielske Landsoverrets Domme af 9. April 1902¹⁾ hedder det, at det den Gang, d. e. i Aaret 1776, var den eneste Forudsætning for Undersaatsforholdets Erhvervelse, at de i Landet fødte Børn af Fremmede forbleve i Landet. Deraf maa man slutte, at ifølge den høje Rets Opfattelse Bopælen den Gang var det eneste Grundlag for Undersaatsforholdet; men

¹⁾ Sønderjydske Aarbøger 1902 Side 307.

tillige, at der senere er tilkommet andre Erhvervsgrunde for Undersaatsforholdet. Som saadanne nævner den ærede Forfatter da ogsaa Side 214 og Side 243 Fødsel og Naturalisation. Men med disse Erhvervsgrundes Anerkjendelse passer det ikke rigtigt, at den ærede Forfatter Side 243, jfr. Side 214, i fuld Overenstemmelse med den Kielske Landsoverret¹⁾ lærer, at Undersaatsforholdet ophører ved Udvandring. Var dette saa, maatte Undersaatsforholdets Bestaaen være afhængig af Bopælen, følgelig Erhvervelsen deraf udkræve en Bosættelse i Landet, hvorom der imidlertid ikke er Tale ved Fødsel eller Naturalisation. Sagen er den, at den ærede Forfatter saavel som Landsoverretten i Kiel aabenbart sammenblander to Slags Undersaatsforhold.

Den ene Art Undersaatsforhold beror paa Bopælen i Landet, erhverves med Bopædens Erhvervelse og bortfalder med Bopædens Ophør. Dette kalder jeg det territoriale Undersaatsforhold.

Den anden Art Undersaatsforhold er uafhængig af Bopælen, erhverves ved den retslige Egenskab af Indfødt og fortabes ved Ophøret af denne retslige Egenskab. Dette kalder jeg det nationale Undersaatsforhold.

I det danske Monarki kjendte man fra først af kun det territoriale Undersaatsforhold. Jeg har i min Bog Side 14 anført en Række Bestemmelser saavel fra Kongeriget som fra Hertugdømmerne, som godtgjøre Rigtigheden af den Paastand, at Undersaat var

1) Sønderjydske Aarbøger 1902 Side 305.

enhver, der var bosat i Landet. Senere finde vi imidlertid ogsaa anerkjendt den anden Art Undersaatsforhold, og begge Arter deraf findes sidestillet i Forordningen om Søpasvæsenet 9. April 1810 § 7, i hvilken det hedder: Alene Kongens Undersaatter, som enten ere fødte i hans Riger og Lande eller inden nærværende Krigs Udbrud med Storbritannien have fæstet Bopæl et Steds under hans Herredømme, tillades at føre et med kgl. Søpas forsynet Skib eller Fartøj.

Her fremhæves altsaa udtrykkelig ved Siden af Bopælen Fødselen i Landet som Grundlag for Undersaatsforholdet. Men Fødsel i Landet er her kun et mindre nøjagtigt Udtryk for en Fødsel, der gjør Vedkommende til Indfødt, ligesom Tilfældet er i Pl. 29. Marts 1823 § 4a; Rgl. 22. April 1829 § 5 m. fl.

At denne Forstaaelse af Ordene Fødsel i Landet er den rigtige, fremgaar f. Ex. af en Sammenligning mellem Pl. 29. Marts 1823 § 4a, hvori der bestemmes, at en Desertør ikke kan kræves udleveret, naar han *er født* i den Stat, til hvilken han er flygtet, med Pl. 12. April 1831 § 4a, der fuldstændigere og tydeligere bestemmer, at Desertøren ikke kan kræves udleveret, naar han staar i undersaatligt Forhold til den Stat, til hvilken han undviger, hvad enten dette saa grunder sig paa *Fødsel* eller paa *retslig Erhvervelse*, og han altsaa ved Desertionen kun vender tilbage til sit Hjem.

Jeg tør maaske gaa ud fra, at den ærede Forfatter med mig er enig i, at Udtrykkene retslig „Erhvervelse“ her betegne en hvilken som helst Form af Naturalisation, og at der altsaa ved de anførte Udtryk Fødsel eller retslig Erhvervelse er tænkt paa netop de

samme Kjendsgjæringer, der begrunde en Indfødsret. Men for yderligere Sikkerheds Skyld skal jeg henvise til de af den ærede Forfatter selv anførte Bestemmelser i Fdg. for Slesvig 15. Febr. 1854 § 6 og for Holsten 11. Juni 1854 § 6, hvori bestemmes, at det ved Fødsel eller Naturalisation stiftede Undersaatsforhold efter Ansøgning fra Vedkommende kun kan ophæves ved kgl. Resolution.

Altsaa staa det fast, at i det danske Monarki Fødsel og Naturalisation affødte et Undersaatsforhold. Men hvor finder man saa Lovhjemlen for denne Retsvirkning af de anførte Kjendsgjæringer? Ikke udenfor Fdg. 15. Jan. 1776; thi i de ovf. Side 24 anførte Bestemmelser er der kun Tale om et paa Bopælen grundet Undersaatsforhold. Og overhovedet findes der kun i Fdg. 15. Jan. 1776 Bestemmelser om Retsvirkningen af Fødsel og Naturalisation med Hensyn til vedkommende Persons statsretslige Stilling. *Skulle* Fødsel og Naturalisation altsaa kunne begrunde et Undersaatsforhold, som det ifølge Lovgiverens Udtalelser *maa* være Tilfældet, saa *kan* dette kun lade sig gjøre i Medfør af Bestemmelserne i Fdg. 15. Jan. 1776. Men nu paastaar den ærede Forfatter, at den nævnte Forordning ikke indeholder Bestemmelser om Undersaatsforholdet; thi Side 238 hedder det udtrykkeligt: „Bei Seite gelassen ist die Untertanschaft“. Altsaa staa vi ifølge den ærede Forfatters Mening foran en tilsyneladende uløselig Gaade, der imidlertid med Lethed lader sig løse, naar man kun gransker Fdg. 15. Jan. 1776 og Patentet 22. Februar 1776 noget nøjere, end den ærede Forfatter har gjort. Den simple Løsning er

nømlig den, at Forordningen gaar ud fra, at Indfødte som saadanne ere Undersaatte. Beviset for denne Sætning yde de anførte Forordninger selv. Overskriften til Forordningen 15. Jan. 1776 lyder: „Indfødsretten, hvorefter Adgang til Embeder i Hans Majestæts Riger og Lande forbeholdes alene de indfødte Undersaatte og dem, som dermed lige agtes.“ Men ser man paa selve Forordningens Text, saa er der i den kun Tale om Indfødte, ikke om indfødte Undersaatte. Retten til Embeder saavel som til Stifter og Klostre er forbeholdt Indfødte, ikke udtrykkelig indfødte Undersaatte. Hvorledes forklares nu denne Forskjel i de paa-gjældende Personers Betegnelse? Simpelthen paa den Maade, at Landets Indfødte som saadanne ere Landets Undersaatte, saa at en udtrykkelig Fremhævelse af denne deres Egenskab ikke behøves. Paa tilsvarende Vis forklares ogsaa den tilsyneladende Forskjel mellem Indfødsrettens Indhold og dets Gjengivelse i Patent 22. Febr. 1776 angaaende Overholdelsen af den i Indfødsrettens § 1 indeholdte Forskrift. I den tilsvarende Bestemmelse for Kongeriget 15. Februar 1776 hedder det kun, at det i alle Breve og Bestallinger til noget Embede eller nogen Tjeneste i de kongelige Stater udtrykkelig skal indføres, at den beskikkede Person har de Egenskaber, som i Indfødsretten ere fastsatte; men i Patentet for Hertugdømmerne 22. Febr. 1776 hedder det derimod, at det skal indføres, „dass die zu solcher Stelle gelangende Person die Eigenschaft eines eingeborenen oder naturalisierten Untertanen habe, die das Indigenatrecht erfordert und festsetzt.“

Den ærede Forfatter synes ikke at have lagt Mærke til Forskjellen mellem Overskriften og Texten af Fdg 15. Jan 1776, men vel til den omtalte Forskjel i Forordningens og Patentets Udtryk; thi han bemærker Side 255:

„Während die Indigenat-Verordnung selbst nur Geburt im Lande oder Naturalisation als Voraussetzungen des Indigenatrechtes aufstellt, sagt das Ausführungspatent vom 22. Febr. 1776, in den Vokationsbriefen und Bestellungen sei ausdrücklich zu berühren, dass die zu einer Amtsstelle gelangende Person die Eigenschaft eines eingeborenen oder naturalisierten Untertanen habe. Wenn hinzugefügt wird „die das Indigenatrecht erfordert und festsetzt“, so ist das freilich wieder, den Ausdruck genau genommen, dieselbe Verschiebung, wie sie oben in dem Cleve-Märkischen Landtagsabschied von 1660 entgegentrat. Immerhin ist ein Unterschied, der, ungewollt vielleicht, das Richtige trifft: die Indigenat-Verordnung selbst bringt hier das Indigenatrecht in voller Reinheit mit dem alleinigen Requisit der Eingeborenheit; und erst das Ausführungspatent sodann für das Recht auf die Ämter, das Ausführungsrequisit der Untertanschaft.“

Hvad nu først den af den ærede Forfatter omtalte Forskydning i den Cleve-Märkiske Landdagsreces angaar, saa har den ingen Interesse i denne Sammenhæng. Jeg tillader mig derfor kun at bemærke, at der ifølge min Opfattelse ikke foreligger nogen virkelig Forskydning. Naar det siges i Recessen:

„Und soll das jus indigenatus aus diesen beiden requisitis, subjectionis scilicet, et domicilii parentum definiret und geurtheilt werden“,

saa er Meningen, at jus indigenatus er de indfødte Undersaatters Ret. Paa samme Maade taler den danske Indfødsret i Overskriften om de indfødte Undersaatter, men i Texten kun om de Indfødte. Men til Trods for denne tilsyneladende Forskjel maa en virkelig Overensstemmelse foreligge; man tør ikke antage, at Overskriften og Texten modsige hinanden, da ellers Lovgiveren vilde modsige sig selv. Men Overensstemmelsen ligger ogsaa klart for Dagen, naar man forudsætter, at ifølge Lovgiverens Opfattelse de Indfødte som saadanne ere Undersaatter. Og denne Forudsætnings Rigtighed bekræfter Lovgiveren udtrykkelig selv i det nævnte Patent 22. Februar 1776, i hvilket han siger, at Indfødsretten kræver Egenskaben af indfødt eller naturaliseret Undersaat til Opnaaelse af Embeder. Dette er rigtigt; men ogsaa kun rigtigt, hvis de Indfødte som saadanne ere Undersaatter. Saa hersker der Overensstemmelse mellem Indfødsrettens Overskrift og Text, mellem denne og Patentet 22. Februar 1776 for Hertugdømmerne, og mellem dette og Patentet 15. Februar 1776 for Kongeriget. Paa den Maade have da ogsaa de ovf. Side 25 anførte Kartelkonventioner og Forordninger rigtig forstaaet Indfødsrettens Forskrifter.

Vilde nogen spørge, hvorledes denne Overgang fra det territoriale til det nationale Undersaatsforhold har kunnet foregaa, lyder Svaret, at det er Begrebet Hjemsted, som har bygget Broen mellem begge, kun i en forskjellig Betydning af henholdsvis „Bosted“ og „Fødested“, saaledes som det fremgaar af de ovenfor anførte Kartelkonventioner og af Kartelkonventionen 13.

Marts i Pl. 24. Marts 1821 mellem Danmark og Preussen, i hvis § 20 det hedder:

„Begge de kontraherende Magters indfødte Undersaatte, som ved Publikationen af Konventionen virkelig befinde sig i militær Tjeneste hos den anden Stat, skal det staa frit for enten at vende tilbage til deres Fødested eller at forblive i den Tjeneste, hvori de befinde sig. Dog maa de i det seneste inden et Aar efter denne Konventions Publikation bestemt erklære sig; da de, som vil vende tilbage til deres Hjem, uden Vægning skal erholde Afsked. Med Hensyn til frivillige Kapitulanter træde disse Bestemmelser først i Kraft ved Kapitulationens Udløb.“

Nu kan man imidlertid opkaste det Spørgsmaal: Stemmer det med almindelig Retsopfattelse at tillægge de i Indfødsretten som indfødte eller naturaliserede betegnede Personer Egenskaben af Undersaatte? Dette Spørgsmaal maa afgjort besvares bekræftende; thi det er netop det overalt i den moderne Verden anerkjendte paa Fødsel eller Naturalisation m. m. grundede nationale fra det territoriale forskjellige Undersaatsforhold, hvilket Forordningen 15. Jan. 1776, som i min Bog Side 19—20 fremhævet, har lovfæstet i dansk Statsret. Fra den Tid af fandtes der, som den foran Side 25 anførte Forordning 9. April 1810 godtgjør, i det danske Monarki to forskjellige Slags Undersaatte, nemlig:

„*fremmede* Undersaatte, hvis Undersaatsforhold erhvervedes ved Bosættelse og ophørte ved Udvandring“ og

„*indfødte* Undersaatte, hvis Undersaatsforhold grundedes paa Fødsel eller Naturalisation og var ufortabeligt, indtil den i det danske Monarki i Midten af forrige Aarhundrede opkomne Praxis indførte en Løsning fra det undersaatlige Forhold ved kgl. Resolution, som lovfæstedes ved de foran Side 26 omtalte Forordninger.“

Denne Løsning bevirker, at alle med Undersaatsforholdet forbundne Virkninger af Indfødsretten bortfalde, medens Retten selv med alle de ikke af Undersaatsforholdets Vedvaren betingede Virkninger vedblivende bestaar.

Denne Forskjel faar allerede Virkning i Henseende til de i Indfødsretten selv Indfødte udtrykkelig forbeholdte Rettigheder, idet Adgangen til Embeder og Tjeneste var forbeholdt de indfødte Undersaatte, Adgangen til Klostre og Stifter de Indfødte.

Imod denne Indfødsrettens og Undersaatsforholdets Enstyldighed protesterer imidlertid Landsoverretten i Kiel saavel som den ærede Forfatter, idet han Side 243 bemærker:

„Stehen nun aber hiernach Naturalisation und Geburt im Lande rechtlich in allen Stücken gleich, so ergibt sich für beide Fälle auch dieser dänischen Eingeborenheit und Untertanschaft wieder die Scheidung: Geburt im Lande und Naturalisation erzeugten nebeneinander die zwei gesonderten Rechtslagen der Eingeborenheit und der Untertanschaft, keine durch die andere vermittelt, keine von der anderen abhängig. Konnte eine der beiden Rechtslagen verloren gehen, und ging sie verloren, so berührte das nicht das Fortbestehen der anderen. Die Eingeboren-

heit in diesem bestimmten Landgebiet war auch hier eine unverlierbare Rechtslage. Die Untertanschaft dagegen erlosch durch Auswanderung. Dem eingeborenen Ausgewanderten blieb dann aber die Rechtslage des Indigenatrechtes erhalten. Wenn die Verordnung von 1776, wie es auch in keiner der älteren Rechtssatzungen geschehen, diese Folgerungen nicht ausspricht, sondern, in § 9, nur von der Untertanschaft der von auswärts Kommenden, die nicht das Indigenatrecht erwerben, handelt, so ist das vollkommen in Ordnung. Es ist Aufgabe der Wissenschaft, aus den anordnenden Kundgebungen des Gesetzgebers die erforderlichen Folgerungen zu ziehen.“

Den ærede Forfatter paastaar altsaa i Overensstemmelse med Landsoverretten i Kiel, at Egenskaberne henholdsvis som Indfødt og som Undersaat ikke ere enstydige, men at de hver for sig ere selvstændige Virkninger af Fødsel og Naturalisation, fordi Egen-skaben som Indfødt vedbliver at bestaa, medens Egen-skaben som Undersaat ophører ved Udvandring. Jeg undrede mig over, at Landsoverretten i Kiel opstillede denne sidste Sætning, men undrer mig ikke over, at den ærede Forfatter forsvarer den, efterat Landsoverretten har opstillet den, skjønt Gjentakelsen ikke gjør Sætningen mere holdbar. Der er nemlig her, som alt ovf. Side 24 fremhævet, ikke Tale om det territoriale, men om det nationale Undersaatsforhold. Dette stiftes, derom ere vi enige, ved Fødselen; men saa maa det ogsaa ifølge denne sin Stiftelsesgrund være livsvarigt, forudsat, at ikke en tidligere Opløsningsgrund indføres ved Lov.

Paa samme Maade maatte Naturalisation virke og vedvarende medføre Egen-skaben som Indfødt og

som Undersaat, saalænge ikke dens Retsvirknings Vedvaren begrænses ved Lov.

En saadan Retsgrund til Ophøret af det ved Fødsel eller Naturalisation stiftede Undersaatsforhold omhandles nu i de foran Side 26 nævnte Forordninger, men med den udtrykkelige Tilføjelse, at det ved Fødsel eller Naturalisation stiftede Undersaatsforhold efter Vedkommendes Andragende kun kan opløses ved kongelig Resolution. Altsaa spørger jeg den ærede Forfatter: Hvor finder man i det danske Monarkis Statsret før 1864 en Lov, som bestemmer, at det ved Fødsel eller Naturalisation stiftede Undersaatsforhold ophører ved Udvandring? Jeg kjender ingen, og den ærede Forfatter nævner heller ingen. Den eneste Kjendsgjerning, paa hvilken den ærede Forfatter støtter sin Paastand om, at Indigenat og Undersaatsforhold ere to forskjellige, uafhængigt af hinanden bestaaende Virkninger af Fødsel og Naturalisation, eksisterer derfor aldeles ikke, og der er derfor ikke andet for, end at den ærede Forfatter maa lade sin Paastand falde og indrømme, at Egenskaberne som Indfødt og som Undersaat ifølge Forordningen 15. Jan. 1776 falde sammen.

Ligeoverfor den gjentagne Opstilling af den modsatte Sætning tillader jeg mig derfor at fremhæve, at det er en grundfalsk Paastand fra den ærede Forfatters og den Kielske Landsoverrets Side, at det nationale Undersaatsforhold skulde ophøre ved Udvandring. Det vedvarer tværtimod, saalænge Egenskaben som indfødt, der begrunder det, vedvarer, blot med en

Undtagelse, naar der fandt en Løsning fra Undersaatsforholdet Sted.

De udvandrede Indfødtes Undersaatsforhold fremtraadte i Særdeleshed i det danske Monarki, jfr. min Bog Side 28 flg., mindre stærkt i indre statsretlig Henseende, og denne dets indadtil mindskede Styrke var en naturlig Følge af det ændrede Forhold mellem Moderlandet og de paagjældende Landets Børn. Ligesom de Børn, der have forladt Hjemmet, ikke længere ere undergivne Husfaderens Myndighed i samme Udstrækning som tidligere, saaledes har ogsaa Fødelandets Hersker ikke mere samme Magt over de udvandrede Indfødte, som over alle de i Landet bosatte (les habitants), der alle, uden Hensyn til om de ere Indfødte eller Fremmede, ere underkastede hans Myndighed og i den Forstand ere hans Undersaatter. Men ligesom Husfaderens Forsorg ogsaa følger Husets Børn, efterat de have forladt Hjemmet, saaledes gjælder det samme om Landsherrens Forsorg for de bortdragne Landets Børn, idet han saavidt muligt søger at sikre dem gunstige Vilkaar i det Land, i hvilket de have bosat sig. Derfor viser det nationale Undersaatsforhold sig i Særdeleshed i de traktatmæssige Vedtagelser til Gunst for et Lands Undersaatter overfor et andet Land, forsaa vidt som de ikke blot finde Anvendelse paa dem der sejle paa Landet eller rejse i samme, medens de ere bosatte i Fødelandet, men ogsaa paa saadanne, der ere udvandrede fra dette og have taget fast Ophold i det fremmede Land.

Om denne Sætning have Preussen og Danmark forlængst været enige, idet de f. Ex. i den mellem

begge Stater afsluttede Handels- og Venskabstraktat 17. Juni 1818 Art. 27 have truffet Bestemmelser vedrørende „les sujets Danois établis en Prusse et les sujets Prussiens établis en Danemarc“. Til Bevis paa, at dette vedvarende Undersaatsforhold er anerkjendt som en naturlig Følge af Egenskaben som Indfødt, har jeg i min Bog Side 28—29 fremhævet, at allerede forskjellige før Fdg. 15. Jan. 1776 af den dansk-norske Konge afsluttede Traktater tale om danske Undersaatter, der have deres Bopæl i Medkontrahentens Land, som f. Ex. Traktaten med Genua af 13. Marts 1756, i hvis Art. 38 der ogsaa tales om „les sujets respectifs établis dans les domaines de l'une ou l'autre puissance“. Herimod gjør den ærede Forfatter Side 241—242 gjældende:

„Die etwas mühsame Beweisführung ist fehlerhaft in der Behauptung, die Untertanschaft der Nichteingeborenen sei schon durch eine Verlegung des Wohnsitzes ins Ausland erloschen. Diese konnte erfolgen unter Zurücklassung des Vermögens, auch der Familie, auf Zeit, mit der Absicht baldiger Wiederkehr, um in Tripolis oder Genua für einige Jahre gewinnreichen Handel zu treiben: ohne Zweifel blieb auch diesem nichteingeborenen Untertanen die dänische Untertanschaft erhalten. Erst die emigratio, die Auswanderung mit der Absicht endgültiger Lösung vom Lande und der Verpflichtung zur Erlegung der gabella emigrationis (Falck 4 § 25 bei Note 33) hob die Untertanschaft auf, sie aber, in jener Zeit jedenfalls, gleichmässig für Nichteingeborene wie Eingeborene. Es ist daher in den einheitlich gemeinten Untertanenbegriff der Verträge eine unrichtige Unterscheidung hineingetragen.“

Herpaa er mit Svar, at de foranførte Traktater kun tale om de vedkommende danske Undersaatters Bosiddelse i vedkommende Lande uden dertil at knytte de Forudsætninger, som den ærede Forfatter vil have tilføjet, nemlig at de udvandrede Indfødte maatte have efterladt Ejendom og Familie i Fødelandet, kun midlertidig maatte have taget Bopæl i Udlandet med den Hensigt snart at vende tilbage o. s. v. I Traktaterne tales simpelthen om henholdsvis danske og fremmede Undersaatter, der have bosat sig i det ene eller det andet Land, og det forudsættes endog udtrykkeligt, at de have ført deres Familie og Ejendom med sig, og at de ikke igjen frivillig ville drage bort, men kun gjøre det nødtvungent, fordi de efter en mellem Rigerne udbrudt Krig udvises af vedkommende Land. Derved forudsættes endelig ogsaa udtrykkelig, at de ere indfødte i vedkommende kontraherende Stater, da det skal staa dem frit for at vende tilbage til deres Fødeland, „en leur patrie“.

Andet Stykke af Fredstraktat 10. Okt. 1864 Art. 19 yder endelig ogsaa selv et Bidrag til Forstaaelse af Ordet „établis“ i de anførte Traktater. Naar der nemlig deri tales om „les sujets originaires des territoires cédés et établis dans les États de Sa Majesté le Roi de Danemarck“, saa er der ingen Tvivl om, at „établis“ omfatter Indfødte fra Hertugdømmerne, som ere udvandrede derfra og have taget varigt Ophold i Kongeriget.

Jeg fastholder derfor mit Standpunkt, at det er en Vildfarelse af den ærede Forfatter, naar han paa-
staar eller dog følgerigtig maa paastaa, at de anførte

Bestemmelser om danske og preussiske Undersaatte ikke omfatte saadanne, der ere udvandrede henholdsvis til Preussen eller Danmark, idet deres Undersaatsforhold tværtimod vedbliver, selv efter Udvandringen, indtil det opløses overensstemmende med de i vedkommende Lande derom givne Bestemmelser. Og jeg nærer ikke den mindste Tvivl om, at den preussiske saavel som den danske Regering vil være enig i denne min Fortolkning af de paagjældende Traktaters Bestemmelser og derved anerkjende, at udvandrede Indfødte ikke ved den blotte Udvandring ophøre at være Undersaatte.

Jeg mener hermed fyldestgjørende at have godtgjort, at de danske Indfødte i denne deres Egenskab saavel i stats- som folkeretlige Forhold ere blevne anerkjendte som danske Undersaatte og skal til Slutning i Sammenhæng dermed endnu kun gjøre følgende Bemærkning:

Naar den ærede Forfatter Side 191 bebrejder mig Mangel paa Konsekvens, fordi jeg i min Bog Side 32 har talt om Undersaatters Rettigheder, saa er denne Bebrejdelse uberettiget; thi rigtignok fremhæver Udtrykket Undersaat nærmest Pligtsiden i Statstilhøreheden, men at det ikke udelukker Muligheden af at tillægge Undersaatterne som saadanne Rettigheder, ville allerede de anførte traktatmæssige Bestemmelser til Gunst for „Undersaatterne“ tilstrækkelig godtgjøre. Og naar den ærede Forfatter yderligere Side 248 ud fra den falske Forudsætning, at Undersaatsforholdet kun begrunder Pligter, ikke Rettigheder, vil slutte til, at en Løsning fra det undersaatlige Forhold ifølge de

ovf. Side 26 anførte Forordninger for Hertugdømmerne ogsaa maa drage Indfødsrettens Ophør efter sig, fordi der i Motiverne til de paagjældende Bestemmelser tales om, „dass das Erlöschen der durch den Untertanenverband begründeten Rechte und Pflichten die Folge der Lösung sei“, saa er denne Slutning en fejl Slutning. Motiverne hjemle nemlig ikke andet og mere end den i min Bog Side 39—40 udtalte Sætning, at ved Indfødtes Løsning fra det undersaatlige Forhold ikke blot de dem som Undersaatte paahvilende Pligter, men ogsaa de dem som saadanne tilkommende Rettigheder, som f. Ex. de Undersaatte traktatmæssig tillagte, bortfalde.

De Indfødte ere som saadanne Statsborgere.

Efterat have dokumenteret, at de Indfødte som saadanne ere Undersaatte, gaar jeg dernæst over til at føre Beviset for, at de som saadanne ere Statsborgere.

Her henholder jeg mig først til selve Ordene i Fdg. 15. Jan. 1776. I dens Indledning udtaler Kongen, at det længe har været hans Beslutning ved en Grundlov under visse og fornødne udtrykkelige Indskrænkninger at fastsætte, at alle Embeder i hans Stater, Hofembeder, gejstlige, militære og civile, af stor eller liden Betydning ej kunne eller skulle gives til andre end indfødte Landets Børn og dem, som dermed lige agtes. Billigheden selv vil, at Landets Børn skal nyde

Landets Brød, og at Fordelene i Staten falder i dens Borgeres Lod.

Da saaledes Lovgiveren i selve Forordringens efterfølgende dispositive Del tillægger Landets Børn eller de Indfødte og dermed ligestillede bestemte Fordele i Staten, saa maa han i Henhold til den anførte Udtalelse, at Fordelene i Staten skulle falde i dens Borgeres Lod, anse Landets Børn eller de Indfødte og dermed ligestillede for Statens Borgere. I modsat Fald vilde Lovgiveren være kommet i Modsigelse med sig selv. Hvis Landets Børn ikke vare Statens Borgere, vilde Lovgiveren have tillagt Personer, som ikke vare Statens Borgere, Fordelene i Staten, skjønt han netop erklærer at have givet Landets Børn Landets Embeder ud fra den Betragtning, at Fordelene i Staten bør falde i dens Borgeres Lod. Og da nu Lovgiveren ikke kan eller bør antages at have gjort sig skyldig i en Modsigelse, hvor der kan lægges en logisk Tankegang til Grund for hans Udtalelser, saa maa Ordene „Indfødte og dermed ligestillede“, „Landets Børn“ og „Statens Borgere“ alle tre være enstydiges, saa at de Indfødte og med dem ligestillede baade ere Landets Børn og Statens Borgere.

At Lovgiveren har erklæret de Indfødte for Statens Borgere, synes den ærede Forfatter heller ikke at ville modsige; men trods denne Lovgiverens egen Udtalelse af, at de ere det, vil han dog ikke anerkjende dem som saadanne, idet han mener at kunne frakjende selve den anførte Udtalelse i Forordningen enhver retlig Betydning; man høre hvorledes:

Efter Side 240 at have anført Fdg.s Udtryk „die Billigkeit selbst wolle, dass die Vorteile des Staates den Bürgern desselben zuteil werden“, fortsætter Forfatteren:

„Die Worte haben die Bedeutung, erkennen zu lassen, dass den Verfassern der Verordnung, die damals überall, am nachdrücklichsten zu dieser Zeit in Frankreich vertretene neue Lehre vom Staatsbürgerrecht bekannt war, und sodann vielleicht, dass sie die Härten dieses Indigenatrechtes mit dem schon beliebt gewordenen neuen Begriff etwas verkleiden wollten. Eine weitergehende Bedeutung kommt dem Satz nicht zu. Er enthält insbesondere keinen gesetzgeberischen Ausspruch, sondern ist nur unverbindlicher, gleichgültig, ob richtiger oder falscher Bestandteil der vorausliegenden Erwägungen des Gesetzgebers,“

Disse ere ganske de samme Argumenter, som alt ere fremsatte af Hr. Regeringsassessor P. v. Hedemann i hans Anmeldelse af mit Skrift i „Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte“ XXXIV Side 232, hvor han ogsaa paastaar, at Regeringen i Fdg. 15. Januar 1776 „mit beliebten Ausdrücken der damaligen westeuropäischen Publicistik wie „Bürger des Staates“ spielte“. Og i sit Gjensvar paa mit Svar paa hans Anmeldelse udtaler han yderligere i Zeitschrift XXXV S. 309:

„Denn ich habe natürlich nie bezweifelt, dass längst vor der Verordnung von 1776 und, solange es überhaupt Volksrechte gegeben hat, ein Komplex von Rechten den Eingebornen vorbehalten, den Fremden versagt geblieben ist. Was ich aber für unbewiesen und unbeweisbar halte, ist, dass diese Rechte

in der dänischen Verordnung von 1776 gegeben, festgestellt oder gewährleistet worden sind; denn wo sie in den Eingangsworten oder anderswo auf solche weitergehende Rechte hindeutet, geschieht es lediglich referendo, nie dispositiv; sie setzt solche Rechte oder Vorzüge voraus, weil sie sie vorfindet; sie schafft sie weder noch garantiert sie sie. Denn die blosser Erwähnung eines Rechtsverhältnisses in einem Gesetz bedeutet weder es schaffen noch es gewährleisten, selbst nicht wenn das Rechtsverhältnis — anders als hier — zum fundamentalen Verständnis des Gesetzes notwendig sein sollte, dies bedarf für den Kundigen keiner weiteren Ausführung. Der Rechtsinhalt eines Gesetzes beschränkt sich eben auf seinen dispositiven Kern. Der Rechtsinhalt unserer Verordnung mit der Überschrift „Das Eingebornen Recht“ ist ein ebenso spezieller, wie ihre rechtsgeschichtliche Grundlage allgemein sein mag. Die Verordnung ist juristisch schlüssig auch ohne die Eingangsformel von der Bevorzugung der Bürger des Staats, und was sie festsetzt oder sichert, wird von dieser Motivformel nicht beeinflusst.“

Ligeoverfor disse Indvendinger henviser jeg først til, hvad der i Henhold til det foran anførte virkelig er udtalt i Forordningen. Naar Kongen deri siger, at han vil forbeholde Adgangen til Embeder og Stifter for Indfødte, i Betragtning af, at de som Borgere bør nyde Fordelene i Staten, saa kan samme Tanke ogsaa med andre Ord udtrykkes derhen: „De Indfødte og dermed ligestillede ere Statens Borgere, derfor bør de nyde Adgang til Embeder og Stifter“. Saa forstaar jeg ikke, hvorledes den ærede Forfatter kan benægte, at den første Udtalelse ligesaa vel er „ein gesetzgeberischer Ausspruch“, som den sidste. Den er en „Ausspruch“ af „Gesetzgebern“, den enevældige Konge,

udtalt i en Lov og kundgjort i en saadan. At Lovgiveren har udtalt denne Sætning som en saadan, der har bestemt ham til at opstille en vis anden Sætning i Loven, kan dog umulig betage den første sin Betydning som en Udtalelse fra Lovgiveren selv, der som saadan maa være bindende for alle Lovundergivne i Henseende til Opfattelsen af de Indfødtes retlige Egenskab som Borgere eller Ikkeborgere. De ærede Forfattere maa dog vel anerkjende Forskjellen imellem, om Motiverne til en Lovregel findes meddelte i selve Loven eller udenfor denne, f. Ex. i Tillæg til et Rigsdagen forelagt Lovforslag. I sidste Fald har Motiverne ikke Lovskraft, i første Fald maa en saadan nødvendigvis tilkomme dem, forsaavidt som de udtale Retssætninger i Kraft af, at de udgøre Bestanddele af selve Loven.

Men hvad den ærede Forfatter mener med sin Paastand om, at Sætningen ikke er „ein gesetzgeberischer Ausspruch“, bliver klarere ved Henvisningen til Hr. v. Hedemanns Udtalelse. Naar Hr. v. Hedemann siger, at Fdg. i Indledningen alene omtaler de Indfødtes Rettigheder referendo ikke dispositivt, forudsætter dem, fordi de forefindes osv., saa er det rigtige heri kun det, at Lovgiverens Udtalelse ikke skaber ny Ret, idet den kun siger, *hvad der er gjældende Ret*; men som Udtalelse deraf maa den ogsaa være forpligtende, **da det er Lovgiveren selv, der taler i selve Loven**, og hans i selve Loven indeholdte Udtalelser om, hvad der er Lov og Ret i Landet, er ingen LovundergIVEN beføjet til at ignorere. Jeg gad nok set den Mand, der havde turdet staa frem og sige, at de Indfødte ikke

vare Landets Borgere, uden alt Hensyn til, at Lovgiveren selv i F'dg. 15. Januar 1776 havde udtalt det modsatte.

Naar Hr. v. Hedemann siger, at en Lovs Retsindhold indskrænker sig til den dispositive Del, saa fastholder jeg derimod, at en Lovs Retsindhold er alt, hvad der staar i Loven, baade Præmisser og dispositiv Del, forsaavidt som der deri findes udtalt Retsætninger.

En Forskjel mellem Præmisser og Disposition er der nu ganske vist, forsaavidt som den sidste Retsindhold i Reglen gaar ud paa at skabe ny Ret, medens Præmisser i Reglen ikke gaar videre end til at udtale, *hvad der er gjældende Ret*. Og endvidere er der en Forskjel, forsaavidt som Lovgiveren maa forudsættes noje at have overvejet den dispositive Del og fuldstændig at have været paa det rene med, hvad han har villet fastsætte og anordne som Ret, medens han ikke med samme Sikkerhed tør forudsættes at have gransket en i Præmisserne udtalt Sætning om, hvad der er gjældende Ret, forsaavidt som han har betragtet den som en given Sag, uden at en noje Overvejelse og Afgjørelse med Bestemthed kan siges at være gaaet forud. Denne Forskjel mellem Udtalelserne om en gjældende Retssætning i Præmisser og i Dispositionen vil træde klart frem, naar man tænker sig, at Spørgsmaalet, om en vis Retssætning er gjældende eller ikke, maatte have været omtvistet, og Lovgiveren saa afgjør Striden ved en avtentisk Fortolkning. Her er da Spørgsmaalet om, hvad der er den gjældende Ret, bleven Gjenstand for en forudgaaende Over-

vejelse og Beslutningstagelse hos Lovgiveren, som derimod mangler, hvor samme Sætning kun er udtalt af Lovgiveren i Præmisserne som en given Sag. Selv om man derfor ikke paa nogen Maade kan ignorere Præmisserne uden alt Hensyn til, om de ere rigtige eller urigtige, som den ærede Forfatter vil, kan der dog for deres Vedkommende foreligge særlige Grunde, der berettiger til at frakjende en i Præmisserne udtalt Retssætning som i og for sig urigtig Lovkraft. Spørgsmaalet bliver derfor, om saadanne Grunde kunne paa-vises i foreliggende Fald. I bekræftende Fald kan man derhos frit lade disse Grunde virke med deres fulde Vægt, som Hr. P. v. Hedemann bemærker. Forordningens dispositive Regel kan anvendes uden Hensyn til, om muligvis den i Præmisserne udtalte Sætning maatte findes urigtig.

Er det da i og for sig urigtigt, naar Fdg. udtaler, at de Indfødte og dermed ligestillede Personer ere Statens Borgere? Jeg kan ikke se, at dette er saa; thi Verden over anerkjendes Sætningens Rigtighed, og har den danske Lovgiver alt i 1776 udtalt denne Sætning, saa har han derved kun vist, at han alt den Gang har erkjendt, hvad alle tidligere eller senere ere enige om at erkjende som sandt, og jeg kan heller ikke tro, at det skulde have voldt saa megen Møje og Nød at naa til denne Sandheds Erkjendelse indenfor den tyske Ret, som Forfatterens Fremstilling giver Grund til at antage.

Men, siger saa mine ærede Modstandere, Lovgiveren har ikke virkelig ment det, han har sagt. Der er ikke forbundet nogen virkelig Mening med den Sæt-

ning, at de Indfødte vare Borgere; den var for ham kun en klingende Frase.

Jeg maa i den Anledning først protestere imod, at man overhovedet slaar en Streg over en Udtalelse fra Lovgiveren med den Begrundelse, at Lovgiveren ikke har ment noget med det, han har sagt, eller dog ikke ment det, som han ifølge hans Udtalelses Ordlyd utvivlsomt har sagt. Og hvad angaar den i foreliggende Fald paaberaabte Grund, skal jeg til Bevis paa dens Urigtighed yderligere fremhæve, at der ikke kan tænkes to mere udprægede Fjender af de franske filosofiske Ideer om Menneskerettigheder og de derved fremkaldte Krav end de to Mænd, der vare Indfødsrettens Fædre, nemlig Ove Hoegh-Guldberg og Schack-Rathlou. At de førtes ind paa Tanken om Indfødsrettens Udstedelse var en Virkning af den Understrøm af Uvilje — tildels berettiget, tildels bornert — imod indtrængende fremmede, særlig tyske Elementer i Stat og Samfund, som kan spores stedse stærkere gjennem det 18. Aarhundrede i Danmark, og som særlig kulminerede ved Hadet mod Struensee. Derved forklares tilfulde Indfødsrettens Udstedelse. For at holde de Fremmede ude maatte man da først slaa den Sætning fast, at der var en Sondring mellem Landets egne, dem, der vare Landets Børn, og de Fremmede, som ikke vare dette; Landets Børn skulde derhos spise Landets Brød, som det hedder i den danske Text, hvorfor Landet havde Pligt til at sørge for dem og ikke maatte tage Brødet fra Børnene for at give det til de Fremmede. Men fra denne rent naturlige Betragtning førtes saa Lovgiveren, som Indledningen

klarligen udviser, videre til at tænke paa, at Landets Børn udgjorde et Folk, „ein angestammtes Volk“, som dannede et politisk Samfund, en Stat, hvis Medlemmer altid med Troskab og Tillid havde sluttet sig til Kongen og ikke svigtet selv i de tungeste Tider. Saa krævede imidlertid Retfærdighedens, Kjærlighedens, ja Samvittighedens Lov, som Kongen selv siger i Fortalen, ogsaa, at Kongen til Gjengjæld gav de Goder, han som Statshersker raadede over, Embeder og Bestillinger i Staten, til dem, der hørte til dette Folk som politisk Samfund eller Stat betragtet. Saa gjaldt det da for Lovgiveren om at finde et Udtryk, der omfattede alle Medlemmerne af Statssamfundet, hvem de paagjældende Goder skulde tilfalde, som saadanne og kun disse. Udtrykket Undersaatter kunde ikke bruges; thi det omfattede jo baade Statens egne Medlemmer og Fremmede og var desuden nærmest Betegnelsen for Statssamfundets Medlemmer som forpligtede overfor Statsherskeren; men i Fdg. 15. Jan 1776 var der netop for første Gang Tale om at se dem fra et helt nyt Standpunkt som *berettigede* til som saadanne at kræve visse Goder af Statsherskeren. Hvilken anden Benævnelse skulde Lovgiveren saa vel passende have kunnet finde end netop „Borgere“. Det var jo et Udtryk, der var brugt lige fra den klassiske Oldtid og var kjendt som Benævnelse paa Bysamfundenes Medlemmer. Mærkeligt nok findes der netop ogsaa i det danske Rigsarkiv et Patent fra 1657, hvorved der tildeles en Mand Indigenat i Byen Flensborg, hvorefter han skulde nyde alle Rettigheder og Friheder, som „ein originarius, oder Eingeborner und Bürger“ nød. Paa

ganske tilsvarende Vis, som den Fremmede her fik Indigenat og Borgerret i Byen, faar nu de Fremmede ved Naturalisationsbrev Indigenat og Borgerret i Landet. Derfor skjønner jeg ikke, at der er nogen-
somhelst Føje til at paastaa, at ikke Lovgiverens Tanke netop ifølge hele Sammenhængen har fundet sit tilsvarende Udtryk, naar han har erklæret Landets Børn, de indfødte og dermed ligestillede, for Statens Borgere.

Til Bevis paa, at det ikke var Mundsvejr, naar Lovgiveren i Fdg. 15. Jan. 1776 havde kaldt de Indfødte og dermed ligestillede for Statens Borgere har jeg dernæst henvist til, at man i den efterfølgende Lovgivning kort efter finder talt om Personer, der ere i Besiddelse af Borgerret i Kongens Riger og Lande. Naar Handelstraktaten med Rusland 8./19. Okt. 1782 i Art. 31 taler om „sujets des états respectifs, qui seront naturalisés ou auront acquis le droit de bourgeoisie dans les états de l'autre partie contractante“, da turde her ved sidstnævnte Udtryk snarest være betegnet kommunalt Borgerskab. Derimod hedder det i Fdg. 4. Maj 1803 Art. 5: „Ingen maa i en opkommen Krig tillades at føre et med kongel. Søpas forsynet Skib, som er født i nogen af de Magters Lande, som da ere i Krig begrebne, naar han ikke inden Fjendtlighedernes Udbrud har vundet Borgerrettighed i Kongens Riger og Lande“.

Og hvorledes denne Borgerret erhvervedes, fremgaar yderligere af Kaperreglementet 28. Marts 1810 § 1, hvori siges: „Tilladelse til Kaperi meddeles alene dem, som ved Fødsel eller Antagelse have erhverret dansk

Borgerret.“ Her danner ogsaa en i selve Loven indeholdt Udtalelse af en vis Sætning som gyldig Ret, nemlig den, at man ved Fødsel eller Optagelse erhverver dansk Borgerret, en Præmis til den efterfølgende nye Regel, der siger, at kun Personer, som har erhvervet den Ret, skulle kunne faa udstedt Kaperbrev; men jeg ser dog ikke, at den ærede Forfatter uden videre vil erklære denne Udtalelse som „ein nur unverbindlicher, gleichgültig ob richtiger oder falscher Bestandteil der vorausgehenden Erwägungen des Gesetzgebers“. Naar der staar „Aufnahme“ i Stedet for Naturalisation, saa finder dette sin Forklaring i, at „Aufnahme“ var et mere omfattende Udtryk, hvorunder alle de Erhvervsmaader, som Lovgivningen i Tidens Løb maatte indføre, kunde falde ind, i Lighed med Udtrykket „rechtliche Erwerbung“ i Cartelkonvention 12. April 1831 § 4 a, jfr. ovf. Side 25. Ved Anordning for Island 17. Novbr. 1786 Art. 7 var det saaledes bestemt, at Fremmede, der kom til Landet for at nedsætte sig i Stæderne, straks ved deres Ankomst til Landet skulde gjøre Anmeldelse derom og aflægge Troskabsed til Kongen, hvis de ikke allerede i Forvejen vare Kongens Undersaatter, hvilke Fremmede da skulde anses som naturaliserede ved Borgerbrevene. Selv om dette nu kunde siges at være en Art Naturalisation, viste Bestemmelsen dog hen paa Muligheden af andre Former for Naturalisation end den i Fdg. 15. Jan. 1776 paabudte ved Udstedelse af Naturalisationsbrev, og forsaavidt kunde det almindeligere Udtryk „Aufnahme“ hævde sin Berettigelse. I hvert Fald er Naturalisation indbefattet derunder, og

vi have intetsteds i Lovgivningen, hverken i eller udenfor Fdg. 15. Jan. 1776, Hjemmel til at stille en anden Akt ved Siden af Fødsel i Henseende til at gjøre vedkommende Person til „Borger“, saaledes som det ifølge den anførte Forordning er Tilfældet med Hensyn til Naturalisation. Derfor er det utvivlsomt, at Kaperreglement 28. Marts 1810 § 1 udfylder Udtalelsen i Indledning til Indfødsretten 15. Jan. 1776 derhen, at de, *der ere Borgere ifølge sidstnævnte Forordning, ogsaa som saadanne erklæres at nyde Borgerret.* Dette maatte vel i og for sig anses for en Selvfølge, der ikke behøvede nogen lovlig Bekræftelse; men saameget utvivlsommere bliver Sætningen selvfølgelig, naar Lovgiveren udtrykkelig udtaler den.

Hvad siger saa den ærede Forfatter til denne „gesetzgeberischen Ausspruch“. Side 244 hedder det:

„Matzen, der schon für die vorausliegende Zeit eine Verkettung der Eingeborenheit mit der Untertanschaft und damit zugleich dem schon angenommenen Staatsbürgerrecht (28) nachzuweisen suchte, findet den Ausspruch oder eine Anerkennung dieses Rechtszustandes auch in einigen Rechtssatzungen aus der Zeit zwischen 1776 und 1849. Seite 17 führt er das Reglement für die Kapereifahrt vom 28. März 1810 an, erlassen für das Königreich und die Herzogtümer, in dessen § 1 es heisst, dass die Erlaubnis zur Kaperei nur denen erteilt werde, die durch Geburt oder Aufnahme das dänische Bürgerrecht erworben haben. Mit den Ausdrücken Geburt oder Aufnahme könne nur auf die Regeln über den Erwerb des Indigenatrechts Bezug genommen sein, und es werde damit also in dem Reglement anerkannt, „dass das Eingeborenenrecht als solches dänisches Bürgerrecht verleiht.“ — Als sehr wahrscheinlich ist zuzu-

geben, dass mit der Aufnahme hier in der Tat die Naturalisation im Sinne der Indigenatsverordnung gemeint ist, der starke Ausdruck „Bürgerrecht“ weist darauf hin. Dieses Bürgerrecht selbst ist freilich nur der klingendere Name für die allein erst bestehende Untertanschaft. Aber es kommt im Grunde darauf hier nichts an. Richtig wäre dann im übrigen, dass nur die wirklichen und naturalisierten Eingeborenen und zugleich dänischen Untertanen oder Bürger Kaperbriefe erhalten sollten: also allerdings ein Zusatzrecht zu den bisherigen Wirkungen des Indigenatrechtes, und zwar in der Form, wie sie früher dargelegt wurde, dass seine Ausübung durch die weitere Voraussetzung der Untertanschaft bedingt war. Die straffere Bedeutung, die das Eingeborenenrecht gerade für den nationalen Staat hat, würde eine solche Anknüpfung an das Indigenatrecht wohl erklären können. Aber ganz unrichtig ist es, dass hier anerkannt sei, das Eingeborenenrecht als solches verleihe das Bürgerrecht. Wo ist der Beweis, dass Geburt oder Naturalisation erst das Eingeborenenrecht und dieses sodann das Bürgerrecht erzeugten? Der richtige Hergang ist der, dass Geburt oder Naturalisation zugleich Eingeborenheit und Untertanschaft (oder Bürgerrecht) erzeugten, als zwei rechtlich gesonderte Rechtslagen, die nur tatsächlich hier zusammentreffen sollen.“

Den ærede Forfatter indrømmer altsaa det meget sandsynlige i, at med „Optagelse“ her i Virkeligheden er ment Naturalisation i Indigenatforordningens Forstand. Da den ærede Forfatter ikke har angivet, hvilken anden Mening der skulde kunne tænkes at ligge i Ordet, bortser jeg indtil videre fra enhver anden Betydning af Ordet end den, som Forfatteren selv erklærer for meget sandsynlig. Men naar det derefter hedder: „Dieses Bürgerrecht selbst ist freilich nun der

klingendere Name für die allein erst bestehende Untertanschaft“, saa fastholder jeg fremdeles bestemt, at man ikke ved Loves eller Traktaters Fortolkning har Lov til at gaa ud fra, at Lovenes og Traktaternes Ord kun ere klingende Talemaader, hvis virkelige Mening er en anden end den, som Ordene selv tilsige.

Den ærede Forfatters Paastand, at Borgerret kun er et mere klingende Navn for Undersaatsforhold, forsaavidt som derved tænkes paa et saadant, der ikke er knyttet til Egenskaben som indfødt, er en fuldstændig ubevislig og derfor ubeføjet Paastand. Men naar den ærede Forfatter derpaa tilføjer: „Aber es kommt im Grunde darauf hier nichts an“, saa tilstaar jeg oprigtig, at denne Sætning er mig ubegribelig. Her er Spørgsmaalet, om Indfødsret er enstydig med Statsborgerret. Nu siger Rgl. 28. Marts 1810 § 1, at de samme Akter, som ifølge Fdg. 15. Januar 1776 begrunde en Indfødsret, begrunde Borgerret. Jeg kan da ikke se, at det for det her drøftede Spørgsmaals Besvarelse er ligegyldigt, om Borgerret i Rgl. 28. Marts 1810 § 1 virkelig betyder Borgerret, eller om det kun er et mere klingende Navn paa et Undersaatsforhold, der jo ifølge den fra ældre Tid almindelige Opfattelse af Undersaatsforholdet som territorialt Undersaatsforhold ikke begrundede nogen Borgerret. Jeg protesterer derfor atter bestemt imod den Paastand fra den ærede Forfatters Side, at Borgerret ikke betyder Borgerret.

Den ærede Forfatters følgende Udtalelser maa jeg dernæst forstaa hypotetisk, nemlig som gaaende ud paa, hvad Meningen vilde være, hvis Borgerret virkelig maatte betyde Borgerret. Saa vilde det forholde

sig rigtigt, at kun de virkelige og naturaliserede Indfødte og tillige danske Undersaatte eller Borgere maatte faa Kaperbreve udstedt, altsaa et Tillæg til de hidtilværende Virkninger af Indfødsretten og dette i den tidligere fremstillede Form, at dets Udøvelse var betinget af den yderligere Forudsætning af et Undersaatsforholds Tilværelse.

Jeg fastholder herimod i Henhold til det foran anførte, at Forfatteren ikke her bør tale i Hypoteser; thi Borgerret betyder virkelig Borgerret, og hvad Rækkevidden af den antørte Sætning angaar, saa er det givet, at Bestemmelsen indeholder den „gesetzgeberrischen Ausspruch“, angaaende hvad der er gjældende Ret, at *Borgerret erhverves ved Fødsel eller Optagelse* o: Naturalisation i Overensstemmelse med, at Lovgiveren i Fdg. 15. Jan. 1776 har erkjendt, at de Indfødte og Naturaliserede ere Borgere. Til denne Regel, som Lovgiveren altsaa anerkjender som gjældende Ret, føjer han saa den nye Regel, at de Indfødte og Naturaliserede, der have Borgerret som saadanne, kunne faa Kaperbrev meddelt; men naar den ærede Forfatter saa ved Siden deraf kræver, at disse indfødte og naturaliserede Personer tillige skulle være danske Undersaatte og Borgere, saa er dette en højst overflødig Fordring; thi jeg har i foregaaende Stykke paavist, at de Indfødte og dermed ligestillede netop i deres Egenskab som saadanne tillige ere nationale Undersaatte. Vil derimod den ærede Forfatter i Overensstemmelse med den kielske Landsoverrets Opfattelse have forstaaet Undersaatte i Betydning af territoriale Undersaatte, saa er den Paastand ubeføjet; thi om et sær-

ligt ikke af Fødsel eller Naturalisation, men af Bosisiddelse i Landet afhængigt Undersaatsforhold taler Reglementet aldeles ikke. Og hvad dernæst angaar Fordringen om, at de Indfødte og Naturaliserede tilige skulle være Borgere, saa er det ubeføjet at kræve denne Egenskab selvstændig ved Siden af deres Egenskab som Indfødte og Naturaliserede, da Fdg. 15. Jan. 1776 alt har anerkjendt, at de netop som saadanne ere Borgere, hvilket Kaper-Reglement 28. Marts 1810 § 1 yderligere bekræfter ved at erklære, at man ved Fødsel eller Antagelse faar Borgerret.

Efter en indskudt Sætning, som jeg ikke finder Anledning til at dvæle ved, fordi den ikke skjønnes at have nogen Betydning for det foreliggende Spørgsmaals Besvarelse, paastaar den ærede Forfatter, at den Paastand er ganske urigtig, at det ved den anførte Sætning i Kaper-Reglementet § 1 skulde være anerkjendt, at Indfødsretten som saadan medførte Borgerret. Hvor er, spørger den ærede Forfatter, Beviset for, at Fødsel og Naturalisation først affødte Indfødsretten, og denne derefter Borgerretten? Jeg tillader mig derimod at fastholde, at jeg ovenfor i Afsnittet Side 11 flg. har paavist, at Fødsel og Naturalisation medførte Retsstilling som Indfødt og dermed ligestillet, Indfødsret eller Indigenatrecht, og i dette Afsnit lige har paavist, at Fødsel og Naturalisation ifølge Lovens klare Ord medføre Borgerret, hvorfor Indfødsret og Borgerret maa være et og det samme. Naar endelig den ærede Forfatter tilføjer, at den rigtige Sammenhæng er den, at Fødsel eller Naturalisation paa en Gang affødte Egenskaben som Indfødt og Undersaat (eller Borger-

ret) som to retlig sondrede Retstilstande, som kun faktisk her skulle træffe sammen, saa mener jeg at have gjendrevet Teorien om denne Tvedeling ovenfor ved at godtgjøre, at Egenskaben som indfødt eller naturaliseret Undersaat og som Statsborger erhvervedes i uadskillelig Forening med eller som indbefattet i selve Egenskaben som Indfødt eller dermed ligestillet.

Men skjønt altsaa Lovgiveren selv i Fdg. 15. Jan. 1776 har erklæret, at de Indfødte og dermed ligestillede ere Borgere, og i Fdg. 4. Maj 1803 § 5 har udtalt, at Fremmede kunne vinde Borgerret i Kongens Riger og Lande, og i Kaper-Reglement 28. Marts 1810 § 1 endelig udtrykkelig har udtalt, at dansk Borgerret erhverves ved de samme Kjendsgjæringer som begrunde Indfødsret, hvorefter altsaa begge disse Begreber ere enstydige, erklærer dog den ærede Forfatter, at en saadan Statsborgerret ikke fandtes. Han bemærker derom Side 238—239:

„Es darf als herrschende Lehre des dänischen Staatsrechts angesehen werden, dass zu Ausgang des achtzehnten und noch bis in die Mitte des neunzehnten Jahrhunderts ein Staatsbürgerrecht im heutigen Sinn in Dänemark nicht bestanden hat. Bis 1849 erhielt sich die absolute Monarchie (Goos und Hansen § 25). In den Tagen der königlichen Alleinherrschaft, sagen Goos und Hansen § 8, habe sich ein besonderes Staatsbürgerrecht der Untertanen, das ihnen den Aufenthalt im dänischen Reiche zugesichert hätte, nicht aufstellen lassen; der König habe sowohl die Eingeborenen als die Eingewanderten des Landes verweisen können, und es habe auch keine unbedingte Verpflichtung bestanden, von einem fremden Staat heimgeschickte Eingeborene aufzunehmen. Dies alles folgt in der Tat aus dem Begriff der absoluten Mon-

archie und steht mit der geschichtlichen Entwicklung des Staatsbürgerrechts in anderen, so den deutschen Staaten im Einklang.“

Hertil skal jeg først bemærke, at den herskende Lære i dansk Statsret ikke er den, som Forfatteren fremstiller. For at væрге mig selv mod Mistanken for nogensinde at have skiftet Mening paa dette Punkt og nogensinde at have hyldet den statsretlige Mening, hvilken Forfatteren betegner som „den herskende“, bemærker jeg, at jeg, saalænge jeg har havt den Ære at være Lærer i Statsret ved Kjøbenhavns Universitet, nemlig siden 1870, har foredraget ganske den samme Lære om Indfødsrettens Væsen og Virken, som jeg har fremstillet i min Bog om Optantspørgsmaalet. Og jo mere jeg har gransket det danske Monarkis Lovgivning, desto mere er jeg bleven bekræftet i min Opfattelse om dens Rigtighed; thi naar, som foran paa vist, den enevældige Lovgiver selv har talt, selv har anerkjendt en Borgerrets Tilværelse og udtrykkelig nævnt de Kjendsgjæringer, hvorved den erhverves, saa er Sagen dermed afgjort; thi Lovgiveren kan og maa ikke antages at have talt Usandhed, medmindre saadant udtrykkelig bevises; og et Bevis derfor hverken er ført eller kan føres. En anden Sag er, at al Ret under Enevælden led af en *Ufuldkommenhed*, fordi den ikke var beskyttet imod den enevældige Herskers vilkaarlige Indgreb, tilmed da han havde en grundlovmæssig Ret til at undtage, hvem og hvad han vilde fra Lovens almindelige Befaling, og af denne almindelige Ufuldkommenhed led ogsaa Borgerretten; det er denne Ufuldkommenhed ved Retten, som den af For-

fatteren nævnte Fremstilling særlig har villet betone; men fordi Borgerretten som al Ret under Enevælden led af en Ufuldkommenhed, kunde dog selve Rettens Tilværelse ikke benægtes, hvilket de anførte Forfattere heller ikke paa nogen Maade har villet gjøre, hvilket fremgaar af følgende af dem overfor mig afgivne Erklæring:

„Naar Dr. Brandt Side 238—239 vil paaberaabe sig Goos' og Hansens Fremstilling i Marquardsens Haandbog § 8, lægger han øjensynlig mere ind i vore Udtalelser, end vi have villet lægge og virkelig have lagt ind deri. Med den af Dr. Brandt stærkt fremhævede Udtalelse Side 8: „Mit der Einführung einer konstitutionellen Verfassung und der neueren Entwicklung des öffentlichen Rechts zufolge hat sich ein besonderer Begriff von Staatsbürgern gebildet“ har det selvfølgelig ikke været *vor* Mening at udtale, at Begrebet Statsborgere og Statsborgerret i Danmark først skulde være skabt i 1849. Det er jo udtrykkelig udtalt af os Side 7, at ogsaa under Enevælden bestod Begrebet „Bürger des Staates“ som ensbetydende med „Untertanen des Königs“. Og hvorledes skulde det kunne have været anderledes? Før Enevældens Indførelse i 1660 var Danmark et Valgkongerige (Goos og Hansen Side 25). Kongerne besteg Tronen i Kraft af de frie Borgeres Valg. Deres Magtonraade var oprindelig kun ringe. Det var ikke Kongerne, men Folket, altsaa Borgerne, som plejede Retten og gav Love. En Tid hævede Kongemagten sig, men indskrænkedes i de paafølgende Aarhundreder stadig mere ved de af Kongerne udstedte Haandfæstninger. At

fornægte Tilstedeværelsen af en Statsborgerret i denne forud for Enevælden liggende Periode vilde være en Absurditet i Strid med Historiens klare Kjendsgjeringer.

Overhovedet er jo en Borgerret for dem, der hørte til Nationen, utvivlsomt en af de oprindeligste Retssætninger, som enhver paa nationalt Grundlag dannet Stat maa have forudsat og levet paa. Den er Forudsætningen for alle senere Love, den hører til den forud for Loven eksisterende, selvdannede Ret, hvis Tilværelse og Betydning allerede under Enevælden bl. a. den højt ansete danske Retsforsker A. S. Ørsted gjentagne Gange har fremhævet.

Denne oprindelige Retssætning blev ikke tilintetgjort ved Enevældens Indførelse i 1660. Herved indførtes ikke en despotisk Tilstand uden Rettigheder for Borgerne. Men Kongeloven hjemlede Kongen Ret til at undtage, hvad og hvem han lystede ud af Lovens almindelige Befaling, altsaa ogsaa til at gjøre Undtagelser fra de i Riget hjemmehørende Borgeres Hjemret. Dette, at Retten ikke var ubetinget, var imidlertid ikke enstydigt med, at den ikke eksisterede. Dens Existens er da ogsaa forudsat i forskjellige af Enevoldskongerne udstedte Lovudtalelser, først og fremmest i Indfødsrettens § 9, hvor det tilsiges de Fremmede, at de lige med de Indfødte skulle have fuld Frihed til at bo i Kongens Riger og Lande. Hermed er forudsat en oprindeligere Ret (Frihed) for de Indfødte til at bo og nærre sig i Riget end for de Fremmede, hvem den indrømmes i lige Forhold med hine.

Den konstitutionelle Forfatning, som indførtes i 1849, skabte altsaa ikke et ikke forud eksisterende Begreb om Borgerret. Den tillagde Statens Borgere en Række specielle Rettigheder, som forud kun delvis eller slet ikke havde tilkommet dem, men blandt disse nye, ved Grundloven hjemlede Rettigheder findes Hjemretten ikke. Den omtales overhovedet ikke i Grundloven, men er stiltiende underforstaaet som given ved selve Forholdets Natur. Grundlovens Betydning med Hensyn til denne Ret er kun, at den sikrer Borgerne dens fulde og ubetingede Nydelse ved at ophæve den Kongen tidligere tilkommende Ret til frit at gjøre Undtagelser fra den almindelige Retstilstand.“

Ovenstaaende Udvikling have d'Hrr. Goos og Hansen selv meddelt mig som nærmere Udførelse af deres kortfattede Fremstilling hos Marquardsen § 8. Det vil ses, at den i sig selv intet indeholder, som kommer i Strid med min Fremstilling. Naar Forfatterne Side 7 nederst skrive: „Ein besonderes Staatsbürgerrecht, welches einem jeden den freien Zutritt und unbestrittenem Aufenthalt im dänischen Reiche zusicherte, liess sich nicht aufstellen“ (en Sætning, der for øvrigt efter hvad Forf. meddele mig, ved en Oversætter-Uagtsomhed er bleven noget mere absolut end det oprindelige, paa Dansk affattede Manuskript, der lød: „Nogen særlig Statsborgerret, hjemlende en tilsikret Adgang til at indkomme eller forblive paa Territoriet, lod sig næppe opstille“¹⁾), er Korrektivet og Forklaringen givet i det hos Forfatterne straks efter

¹⁾ Jfr. Bogens danske Udgave S. 11.

følgende Punktum, hvor det hedder, at Kongen kunde udvise saavel Indfødte som Indvandrede, og at der ikke bestod nogen ubetinget Forpligtelse til at modtage Indfødte, som hjemsendtes fra en fremmed Stat. Goos og Hansen have vistnok tillagt denne Begrænsning i Borgernes Hjemret noget større Betydning, end jeg kan finde det rigtigt, men det vil ses, at der kun er Tale om en Nuance i Opfattelsen, ikke om nogen principielt forskjellig Synsmaade. I Særdeleshed ere Goos og Hansen, som Fremstillingen § 8 sidste Stykke og Side 9 tredje Stykke viser, ganske enige med mig deri, at man i det danske Monarki siden 1776 har betegnet den Statsborgerret, som begrundede Hjemretten, som „Indfødsret“, og at følgelig denne sidste medførte en Hjemret indenfor den til enhver Tid gjældende Forfatnings Rammer.

Naar man til Bevis paa Urigtigheden af Lovgiverens udtrykkelige Anerkjendelse af en Borgerrets Tilværelse vilde henvise til, at en saadan Borgerret ikke kunde existere under den enevældige Regeringsform, fordi den enevældige Konge kunde udvise saavel de Indfødte som de Indvandrede fra Landet, ligesom der, i Kraft af hans Enevælde, heller ikke kunde bestaa nogen Forpligtelse for ham til at optage hjemsendte Indfødte fra en fremmed Stat, saa tillader jeg mig derimod at gjøre gjældende, at man derved vilde udstrække det absolute Monarkis Konsekvenser i en saa aldeles urimelig Grad, at man derved vilde føres til at benægte, at der overhovedet kunde bestaa Rettigheder under Enevælden, ja at der den Gang i Virkeligheden overhovedet bestod en Retstilstand. Der

kunde saaledes fra det anførte Synspunkt heller ikke under Enevælden bestaa nogen Ejendomsret, hvis Tilværelse før Grundloven da ogsaa en dansk Forfatter fra samme urigtige Udgangspunkt følgerigtig har benægtet, skjønt utallige Love have anerkjendt dens Tilværelse, ja Lovgiveren endog alt i Aaret 1801 udtrykkelig havde tilsagt Ejeren Beskyttelse imod Tvangsafstaaelse uden Erstatning. Det var nemlig givet, at den danske Konge i Kraft af sin Enevælde uden Lov og Dom kunde fratage hver Mand i Landet sin Ejendom uden at kunne hindres deri eller drages til Ansvar derfor, da han var al Statsmagts Indehaver, baade Lovgiver, Dommer og Indehaver af den udøvende Magt. Men vilde man virkelig af Hensyn til denne Mulighed paastaa, at der ikke under Enevælden fandtes nogen Ejendomsret i Landet, saa vilde der den Dag i Dag ikke findes nogen; thi den konstitutionelle Forfatning har ikke grundlagt nogen Ejendomsret. Den har tværtimod forudsat dens Tilværelse som givet ved at tilsige Ejeren, at han ikke skal kunne tilpligtes til at afstaa sin Ejendom uden ifølge Lov og mod fuldstændig Erstatning. Forskjellen er da kun den, at medens Ejendomsretten under Enevælden var ufuldkommen beskyttet, fordi den ikke kunde *haandhæves* overfor mulige Krænkelser fra Kongens Side, saa stiller nu Forholdet sig anderledes, idet den konstitutionelle Forfatning ikke blot har indført en Rigsdag som Medindehaver af Lovgivningsmagten, men ogsaa indført uafhængige Domstole og Ministeransvarlighed for alle den udøvende Magts Handlinger.

Paa fuldkommen tilsvarende Vis stiller Forholdet sig i Henseende til Borgerretten. Naar Lovgiveren har erklæret, at den under givne Betingelser er erhvervet, saa bestaar den, og i Kraft af den derved stiftede Ret har den enevældige Lovgiver selv draget en Grænse for sin Handlefrihed. Til Trods derfor kunde han ganske vist *ansvarsfrit* udvise en Borger uden Lov og Dom, ligesom han ansvarsfrit kunde berøve ham hans Ejendom; thi en *Retshuandhævelse* overfor Kongen var som sagt ikke mulig, da Kongen selv var Rettens Haandhæver. Men skjøndt altsaa Borgerretten ganske vist ligesaa vel som Ejendomsretten var ufuldkomment beskyttet under den enevældige Regeringsform, kan man dog ligesaa lidt med Hensyn til Borgerretten som til Ejendomsretten paastaa, at selve den, om end ufuldkomment beskyttede Ret ikke eksisterede; thi ligesom den konstitutionelle Forfatning ikke har indført Ejendomsretten, saaledes har den heller ikke indført Borgerretten, idet den desangaaende kun indeholder en eneste ovfr. Side 9 anført Bestemmelse om Maaden, hvorpaa Udlændinge kunne erhverve Indfødsret.

Naar man med de anførte danske Forfattere S. 9 maa erkjende, at ifølge den gjældende Ret „die Eingeborenen als Staatsbürger das Recht haben, sich hier im Reiche aufzuhalten“ etc., altsaa nyde en virkelig Statsborgerret, men ikke kunne have erhvervet den ved Grundloven, maa Statsborgerrettens Tilværelse hos de Indfødte derfor nødvendigvis alt datere sig fra Enevældens Tid. Grundloven har derfor ogsaa kun givet den alt forinden bestaaende og anerkjendte Borgerret en Beskyttelse, som den tidligere savnede, idet Kongen nu

ikke i Egenskab af Dommer vilde kunne dømme en Indfødt til Landsforvisning, ligesom han heller ikke uden Lov og Dom vilde kunne udvise en Indfødt af Landet, uden at der fandtes en Minister, som maatte bære Ansvaret for den derved begaaede Uret.

Hermed tror jeg aldeles fyldestgørende at have gjendrevet den af Forfatteren knæsatte Paastand om, at der under Enevælden ikke kunde bestaa nogen Borgerret i Landet, og at hermed enhver Beføjelse til at benægte Rigtigheden af Lovgiverens egen Anerkjendelse af, at den virkelig existerede, er bortfalden.

Jeg skal efter at være naaet til dette Resultat paa dette Sted optage Omtalen af en Udvikling, som den ærede Forfatter fremsætter i en anden Sammenhæng S. 250—251, hvor han forudsætter Muligheden af, at Egenskaben som Indfødt virkelig maatte have medført en Statsborgerret, hvad den efter den ærede Forfatters Mening ikke har; men selv under en modsat Forudsætning vilde denne Statsborgerret dog tilkomme de Indfødte, ganske uafhænging af deres Indigenat, og „le droit d'indigénat“, som er forbeholdt dem i Fredstraktat 30. Okt. 1864 Art. XIX 5te Stykke, vilde derfor ikke som saadant hjemle dem en Statsborgerret.

Forfatterens Udvikling lyder saaledes Side 250—251:

„Indessen ich will einen Schritt zurücktreten. Das Äusserste, was an objektiver Rechtsbildung behauptet werden kann, ist, dass ein dauerndes, unverlierbares Staatsbürgerrecht der Eingeborenen schon vor 1864 gesetzliche Anerkennung gefunden habe. Die Begründung, das Warum und Wie, läge ausserhalb des Gesetzes. Es ist nun, jenen Rechtsstand auch

unterstellt, unter allen Umständen dasjenige falsch, worauf es hier allein ankommt: die Herleitung dieses Bürgerrechts aus einem rechtlich mit ihm verknüpften Eingeborenenrecht. Die Begriffe müssen nur wieder, wie folgt, auseinandergelegt werden.

Vorausgeschickt sei, dass das dänische Staatsrecht trotz jenes Strebens nach einer innigen Verbindung von Eingeborenenheit und Staatsbürgerrecht doch den richtigen Standpunkt eingehalten hat, noch anderen als den Eingeborenen das volle Staatsbürgerrecht zuzuerkennen. Goos und Hansen widmen diesen „eingewanderten Staatsbürgern“ den § 10 und führen die Voraussetzungen an, unter denen sie das Bürgerrecht erwerben. Zu diesen Voraussetzungen gehört nicht etwa die Naturalisation, der Erwerb des Indigenatrechtes. Danach aber war die Rechtslage diese:

Im dänischen Staate gab es ein einheitliches Staatsbürgerrecht. Erworben wurde es von den Landeseingeborenen durch die Geburt im Lande. Daneben erwarben es unter gewissen Voraussetzungen auch einwandernde Landfremde. Es gab also nebeneinander indigenatberechtigzte und nichtindigenatberechtigzte Staatsbürger, zu demselben Bürgerrecht. Wäre nun dieses inhaltlich gleiche Staatsbürgerrecht in Ansehung seiner Dauer unterscheidend dahin bestimmt worden, dass es in der Person der eingeborenen Staatsbürger auch durch Auswanderung und durch den Eintritt in eine fremde Staatsangehörigkeit nicht erlöschen sollte, so hätte sich diese, rechtlich mögliche, doch eben nur das Staatsbürgerrecht treffende Rechtsverstärkung auch ausschliesslich innerhalb der Rechtslage des Staatsbürgerrechts der Eingeborenen vollzogen. Es wäre dann eben der Tatsache der Geburt im Lande nunmehr die Folge des Erwerbs eines dauernden Staatsbürgerrechts gegeben worden. Dass der einer Staatsrechtslehre folgende Gesetzgeber diese Verstärkung von der gleichen Beschaffenheit des Indigenatrechtes abgeleitet hätte, ein ganz überflüssiger

Kraftaufwand, wäre für jenen Hergang gleichgültig. Mit dem Indigenatrecht, der zweiten Rechtslage, die dieselben Personen durch die Geburt erworben hatten, hätte dieser Hergang in Wahrheit nichts zu schaffen: beide Rechtslagen, beide bis auf die Geburt zurückleitend, blieben nach wie vor rechtlich vollkommen geschieden.“

Maa jeg i Gjensvar herpaa først gjøre den ærede Forfatter opmærksom paa, at han gjør sig skyldig i den meget væsentlige Fejltagelse at tro, at der før 1864 bestod en Statsborgerret for andre end Indfødte og dermed ligestillede i den danske Stat. En saadan bestod ikke undtagen forsaavidt, som det var anerkjendt, at ogsaa Udlændinge ved visse Aars Ophold i en Kommune kunde erhverve Forsørgelsesret (Heimatsrecht) i samme og derfor ikke kunde udvises paa Grund af Trang. Men iøvrigt kunde de frit udvises uden Hensyn til, hvorlænge de havde boet i Landet.

Dette siges udtrykkelig i Forordning 30. Marts 1827 § 9 for Kongeriget, hvori det hedder, at da denne Anordning kun afskaffer Landsforvisning som Straf, men ej den Landsforvisning, der blot er en Politiforholdsregel mod Fremmede, saa vil det uforandret have sit Forblivende ved de Love og Anordninger, hvorefter Fremmede kunne blive at udføre af Kongens Lande, naar de enten formedelst deres Stilling eller Opførsel eller af Mangel paa rigtig Pas eller Besked ikke bør modtages her i Riget, eller og de ved deres Opførsel forbyrde den dem i saa Henseende tilstaaede Ret, eller de, inden de nogetsteds i Kongens Lande have erhvervet Hjemstedsret, blive satte ud af Stand

til at ernære sig. Naar der her tales om en „Ret“ for de Fremmede, er dette Ord i Virkeligheden selvfølgelig kun at forstaa som en Tilladelse, der kun gjaldt indtil videre, og derfor ikke hindrede Politimyndighederne i, naar deres Opførsel dertil gav Anledning, at udvise dem. En virkelig Ret for Fremmede, der værgede dem derimod, er først indført i Kongeriget ved Fremmedloven 15. Maj 1875 § 13, der hjemler, at en Udlænding, der ikke har erhvervet Forsørgelsesret og ikke har opholdt sig to Aar i Riget, kan udvises efter Justitsministerens Befaling, naar hans Forhold dertil giver Anledning. Altsaa kan den Fremmede, der har opholdt sig to Aar i Riget, ikke længere udvises af den anførte Grund.

Naar Forordningerne fra ældre Tid, f. Ex. Fdg. 19. April 1805, 9. Juni 1819, bestemte, at Udlændinge, der ej havde erhvervet Ret til at anses som hjemmehørende her i Riget og var dømte for visse Forbrydelser, efter Straffens Udtaaelse *skulde* forvises Landet, saa begrundede denne Bestemmelse selvfølgelig i ingen Henseende Statsmagtens Frihed til at udvise de paa-gjældende Udlændinge, naarsomhelst den fandt Grund dertil, f. Ex. ved Udbruddet af en Krig; jfr. Side 36. Og paa samme Maade maa opfattes Reglen i den danske Straffelov 10. Februar 1866 § 16, hvorefter en Udlænding, der ikke har været 5 Aar i Riget, for visse Forbrydelser skal og for andre Forbrydelser under visse Betingelser kan dømmes til efter Straffens Udtaaelse at udvises af Riget.

Ved Granskningen af det danske Monarkis Statsborgerret i Tiden før 1864 bør man derfor ganske

bortse fra den efter den Tid i Kongeriget Danmark til en vis Grad anerkjendte Statsborgerret for Fremmede og kun holde sig til den paa Fødsel og Naturalisation grundede. Og naar saa Forfatteren i sin foranstaaende Udvikling gjentager sin kunstige Konstruktion af Indigenatretten og Indfødsretten som to ganske særskilte af hinanden uafhængige Retstilstande, hvoraf den første medførte Retten til Embeder og Stifter, den anden Statsborgerret, saa mener jeg ovenfor at have gjendrevet den saa tilstrækkelig, at jeg kan spare mig Ulejligheden med at vende tilbage dertil og paany slaa den Døde ihjel.

Men Spørgsmaalet, som særskilt kan rejses og besvares, bliver da: Hvilket var og er Statsborgerrettens Indhold?

Statsborgerret medfører Opholdsret i Staten.

Den ærede Forfatter bemærker Side 239, at jeg sætter Retten til Ophold i Landet som afgjørende Kjendetegn for Statsborgerretten; han bemærker ikke udtrykkelig, om han er enig deri eller ikke; men da han Side 221 omtaler, at „die Grundlage, die heute als solche des Statsbürgerrechts allgemein anerkannt wird, ist ein festes Recht zum Aufenthalt im Lande“, og anfører Laband og v. Bar som Hjemmel derfor og selv overensstemmende hermed Side 246 kalder das „Recht zum Aufenthalt im Lande das Grundrecht des Staatsbürgerrechts“, saa antager jeg, at der ikke paa dette Punkt er nogen Uenighed mellem os. Men saa

bliver yderligere Spørgsmaalet, om denne Ret ogsaa i det danske Monarki har været anerkjendt som Borgerrettens Grundlag og derfor ogsaa er anerkjendt af Lovgiveren at tilkomme de Indfødte som Følge af, at disse af ham ere betegnede som Borgere og deres Ret som Borgerret.

Dette benægter den ærede Forfatter, og ved at gjennemlæse hans Udvikling Side 239 flg. og Side 245 flg. viser det sig, at hans Benægtelse er støttet paa, at der formentlig intetsteds i Lovgivningen findes Bestemmelser, der udtrykkelig tillægge de Indfødte en subjektiv Berettigelse til at være og blive i og efter Bortrejse vende tilbage til Landet. Naar jeg saaledes henviser til, at allerede ifølge Kartel-Konvention med Sverrig af 1738 indfødte Undersaatter, der vare deserterede fra Sverrig, ikke at skulde udleveres, saa bemærker Forfatteren: „Aber die Konvention erzeugte nur völkerrechtliche Berechtigungen und Verpflichtungen zwischen dem schwedischen und dem dänischen Staat, nicht Rechte und Pflichten zwischen diesem und dem desertierten Dänen.“ Naar jeg dernæst fremhæver, at ifølge en Forordning for Hertugdømmerne af 1736 indfødte og dermed ligestillede Tiggere ikke saaledes som fremmede Tiggere skulde udvises, bemærker den ærede Forfatter:

„Die Verordnungen geben nicht dem eingeborenen Bettler ein Recht zum Aufenthalt im Lande etc. Oder hätte dieser eingeborene Bettler, wenn er sich später etwa politisch oder sonstwie lästig machte und ausgewiesen werden sollte (s. Goos und Hansen oben), sich darauf berufen können, als eingeborenem

Bettler sei ihm durch jene Verordnungen das Recht zum Aufenthalt im Lande verliehen?

Ebenso irrig aber ist es, wenn Matzen in diesen Bestimmungen zugleich Rechtssatzungen eines, neben dem der Verordnung von 1776 bei deren Erlass schon bestehenden Eingeborenenrechts erkennen will. Es fehlt dazu die auch hier erforderliche subjektive Berechtigung; die Ansicht ist jedoch vor allem ganz geschichtswidrig, ein Recht für personae miserae, Bettler und Ausreisser, auch Hilfsbedürftige, ist das Eingeborenrecht nie und nirgends gewesen.“

Medens den ærede Forfatter saaledes slipper forholdsviis nemt over disse Bestemmelser, volder Patent 5. November 1841 § 1 ham større Vanskelighed, idet derefter kun Fremmede skulle have udtrykkelig Tilladelse til at nedsætte sig i en Kommune i Hertugdømmerne, medens der ikke kræves en saadan for Indfødte.

Den ærede Forfatter anerkjender vel, at de af mig anførte Udtalelser i Motiverne:

„in der Tat wohl eine subjektive staatsbürgerliche Berechtigung und zwar das Grundrecht des Staatsbürgerrechts, das Recht zum Aufenthalt im Lande, nun also doch schon in vorkonstitutioneller Zeit, anerkennen“.

Hvorledes den ærede Forfatter saa fortolker Patentet § 1, jfr. 7, derhen, at Patentet selv dog ikke anerkjender en Statsborgerret for de Indfødte, skal jeg straks komme tilbage til. Her fastholder jeg foreløbig blot, at den ærede Forfatter for det første ikke tillægger de Indfødte som saadanne nogen Ret til at være og blive i og vende tilbage til Landet. Derfor existerede den efter hans Mening, saa vidt jeg for-

staar hans Fremstilling, ikke i ældre tysk Statsret, skjønt man dog der alt fra ældgammel Tid finder anerkjendt Sondringen mellem Indfødte og Fremmede; jfr. Forfatteren Side 202, 209. Efter at have udviklet, hvorledes de tyske Fyrsters næsten overalt enevældige Statsmagt var fremvoxet af en Sum af Embedsbeføjelser, og man saa i Tyskland „in gleichgerichteter Bewegung auch für die Rechte des Untertanen nach zugleich zusammenschliessender, erweiternder und ihre Eigenständigkeit erweisender Begründung suchte“ fortsætter han S. 220—221 :

„Auf diesem Wege ist in langwieriger, erst im vergangenen Jahrhundert abschliessender Arbeit jene Bereicherung des Begriffs der Staatsangehörigkeit geschaffen worden, die in der Ergänzung des Untertanen- durch den Staatsbürgerbegriff zur Vollendung kam.

Die Arbeit war nicht leicht. Denn den Widerstand bildete jetzt nicht etwa nur die Staatsgewalt des Landesherrn, sondern wohl in höherem Masse noch die feste Masse der Vorrechte, die die privilegierten Stände inzwischen erworben hatten. Wo war der Stützpunkt für die nach Anerkennung und wissenschaftlicher Begründung ringende Neubildung zu suchen? Gewiss nicht, trotz auch hier bestehender Verwandtschaft, in einem jener ständischen Vorrechte, die vielmehr bekämpft werden mussten. Die sachlich geeignetste Grundlage wäre wohl die gewesen, die heute als solche des Staatsbürgerrechts allgemein anerkannt wird, ein festes Recht zum Aufenthalt im Lande (Laband, Staatsr. des D. R. § 16 Nr. 2, v. Bar 181). Schon Pufendorf hatte dieses Recht freilich gefordert (De obl. adv. patriam, Heidelb. 1663, § 39, Cicero muss ihm beistehen: „Ne quis invitatus civitate mutetur“). Aber es bestand nicht; nicht es, sondern sein trauriges Widerspiel, das jus emigrandi

wird als Bestandteil der libertas Germanica genannt (so Hofmann § 8; vgl. noch Art. 18 der D. Bundesakte), der „deutschen Libertät“, die im Verhältnis der Territorien zum Reich allerdings da war — ja blühte —, nicht aber bisher in dem vom Untertan zum Landesfürsten.“

Hvis man saa i Modsætning til Vanskeligheden i de tyske Stater uden al Vanskelighed er naaet til i det danske Monarki at anerkjende de Indfødtes Egenkab som Borgere og tillægge dem Ret som saadanne, nægter den ærede Forfatter dem dog Opholdsretten i Landet, naar der ikke foreligger en udtrykkelig, særlig Lovhjemmel, gaaende ud paa at tillægge Landets Indfødte og Borgere en subjektiv Ret til frit at være, blive i og vende tilbage til Landet. Saa spørger jeg: Naar ikke engang Prædiketet: Borgere hjemler de Indfødte den omspurgte Ret, hvor er den saa at søge? Skal den søges i de konstitutionelle Forfatninger, da er det herefter aabenbart ikke nok, at de betegne visse Personer som Statsborgere. De maa yderligere udtrykkelig tillægge Vedkommende den omspurgte Ret, tilmed i Betragtning af den Uklarhed, som ifølge Forfatterens Fremstilling Side 226—227 synes at have hersket i tysk Ret med Hensyn til Betydningen af Ordet Statsborgerret, indtil von Bar og Laband endelig have klaret Udtrykkets rette Betydning.

Jeg har allerede fremhævet, at de danske Grundlove aldeles ikke benytte Udtrykket Statsborgerret, endsig udtrykkelig tillægge Statsborgerne den omspurgte Ret.

Slaar jeg saa op i Dr. F. Stoerk: Handbuch der Deutschen Verfassungen, saa læser jeg Side 335 i

„Landschaftsordnung für das Herzogthum Braunschweig, Capitel II von den allgemeinen Rechten und Pflichten der Unterthanen § 24: „Wer auf gesetzliche Weise das Recht des Wohnsitzes innerhalb der Grenzen des Staatsgebietes erworben hat, ist Landeseinwohner.“ Her er altsaa nok Tale om Retten til at være i Landet; men uden at den Berettigede kaldes Statsborger.

Grundloven for Hertugdømmet Sachsen-Altenburg 29. April 1831 siger dernæst i Afsnit IV § 81: „Das Staatsbürgerrecht äussert sich in der Ausübung gewisser innerer politischer Rechte durch die Befähigung:

- a) Ortsrichter und Gerichtsbeisitzer zu sein,
- b) ein Staats- oder, mit Rücksicht auf die Ortsstatuten, ein Gemeindeamt zu verwalten, und
- c) nach Massgabe des Grundgesetzes an der landständischen Vertretung sowohl als Wähler als insbesondere auch als Abgeordneter selbst Theil zu nehmen.“

Her tales intet om Statsborgernes Ret til at være, blive i og vende tilbage til Landet.

Dernæst læser jeg i Forfatningen for Kongeriget Württemberg 25. September 1819 Kap. III: Von den allgemeinen Rechtsverhältnissen § 19, hvorledes Statsborgerret erhverves, og i § 32, at Statsborgeren under visse nærmere Betingelser har Frihed til at udvandre. Og jeg læser videre i Kongeriget Preussens Forfatning 31. Januar 1850 Titel: Von den Rechten der Preussen Art. 3: „Die Verfassung und das Gesetz bestimmen, unter welchen Bedingungen die Eigenschaft eines Preussen und die staatsbürgerlichen Rechte erworben, ausgeübt und verloren werden“; Art. 11 hjemler der-

næst Udvandringsfrihed med Forbehold i Henseende til Værnepligten.

Herefter skjønner jeg ikke rettere, end at heller ikke de konstitutionelle Forfatninger have indført den omspurgte Ret, og læser jeg f. Ex. Hermann Schulze's Fremstilling af den preussiske Statsforfatningsret, finder jeg heller ikke Retten til at være og blive i Landet opført blandt de statsborgerlige Rettigheder. F. v. Rönne i sin Staatsrecht der preussischen Monarchie nævner kun Opholdsretten Side 56 Note 3 uden at omtale den som forfatningsmæssig hjemlet, og K. v. Stengel: Das Staatsrecht des Königreichs Preussen Side 59 henviser desangaaende kun til Rigsforfatningens Art. 3 og til „Landesrecht“.

Hvis Opholdsretten ikke kan anerkjendes at existere som indeholdt i og givet med selve Borgerretten, saa at Borgerne uden videre nyde den som saadanne, men der skal findes en udtrykkelig, særlig Lovhjemmel, for at Borgerne skulle kunne nyde samme Ret, og den derhos kun tilkommer dem i den Udstrækning, hvori den udtrykkelig ved Lovgivningen er tillagt dem, saa skjønner jeg ikke rettere, end at Forfatteren vedblivende kan udstøde sit Klageraab: „Aber es bestand nicht; nicht es, sondern sein trauriges Widerspiel, das jus emigrandi etc.“.

Jeg siger derfor, at de konstitutionelle Forfatninger ikke have indført og grundlagt Statsborgernes Ret til at være og blive i Landet. Existerer den den Dag i Dag, saa maa den ogsaa have existeret, forinden disse Forfatninger ere blevne givne. Og da nu vel alle ere enige om, at Retten existerer, saa maa den

ogsaa have eksisteret uafhængig af de Forfatninger, der ikke have indført, ja, efter Omstændighederne slet ikke omtale den. Og denne Tavshed er forklarlig, idet Retten til at være og blive i og vende tilbage til Landet er en saadan selvfølgelig, given Bestanddel af selve Statsborgerretten, at man i Lovgivningen har underforstaaet den som saadan i Modsætning til andre statsborgerlige Rettigheder, hvis Nydelse først udtrykkelig skulde tilsikres Vedkommende og værges mod mulige Krænkelser, som der ikke var Grund til at befrygte i Henseende til den statsborgerlige Grundrettighed. Ganske vist finde vi i Danmark under Enevælden i Kong Kristian VI.s Tid (1730—1746) Ex-empler paa, at Indfødte ved kongelig Resolution forvistes fra Riget; men herved er at erindre, at den enevældige Konge som saadan tillige var Dommer, at det varede en føje Tid, inden denne Myndighed sondredes fra Kongens udøvende Magt og henlagdes udelukkende under Domstolene. Det var først H. Stampe, der som Generalprokurør (1753—1789), i Henhold til Montesquieu's Lære om „la séparation des pouvoirs“, for Alvor kæmpede imod Sammenblandingen og lagde Grunden for Sondringens Gjennemførelse i den efterfølgende Enevoldstid. Derfor kan det ikke forundre, at vi paa det anførte Tidspunkt finde Kongens Myndighed som øverste Dommer øvet af ham personlig gennem Resolutioner, ved hvilke han f. Ex. kasserede en af Højesteret afsagt Dom og tilføjede Landsforvisning som Straf til en ved Underretten afsagt Dom, ja, at Kongen, der aabenbart var en lige saa slet Jurist, som han var en ivrig Kristen og havde en paafal-

dende Lyst til at bruge Landsforvisning som Straf, ved sin egen Resolution paabød, at selv Indfødte skulde udvises. Men da Sondringen mellem de forskellige forfatningsmæssige Beføjselsers Væsen og Udøvelsesmaade efter det anførte Tidspunkt blev yderligere fæstnet, tabte ogsaa denne Kongens personlige Magtudøvelse sig, saa at Grundloven ikke behøvede at sikre Borgerne imod den, idet Reglen blev, at man kun ifølge Lov og Dom landsforviste Indfødte til Straf for begaaede Forbrydelser, enten for en bestemt Tid eller for bestandig, ved hvilken Dom da deres Borgerret maatte anses for suspenderet eller helt ophævet.

Denne Adgang for Lovgivningsmagten til ved Lov at erklære, at Retten til at være i Landet kunde fradømmes en Borger, maatte da ogsaa vedblivende bestaa, hvor Forfatningen ikke udtrykkelig ophævede den, saaledes som f. Ex. Grundlov for Storhertugdømmet Oldenburg 22. Novbr. 1852, der ved Siden af, at den i Afsnit II: Von den staatsbürgerlichen Rechten und Pflichten im Allgemeinen i § 55 hjemler Udvandringsfrihed — dog med Indskrækning i Henseende til Værnepligten — i Art. 44 bestemmer: „Die Strafe der gerichtlichen Landesverweisung findet gegen Angehörige des Grossherzogthums nicht statt.“ At Grundloven ikke omtaler Fjernelse fra Statsterritoriet ad administrativ Vej, kan da kun forstaas som Følge af, at en saadan Fjernelses Mulighed er udelukket i Kraft af selve Statsborgerretten som saadan.

Det sande Forhold er altsaa det, at Forfatningerne i Almindelighed ikke beskæftiger sig med selve Statsborgerrettens Væsensindhold, den Statsborgeren som

saadan tilkommende Grundrettighed til at være og blive i og vende tilbage til Landet, idet den anses som givet med selve hans Egenskab som Statsborger. Deraf følger paa den ene Side, at enhver Beføjelse fra Statsmagtens Side til at gjøre Indskrækning i den Statsborgeren som saadan tilkommende Ret til at være og blive i og vende tilbage til Landet, f. Ex. Beføjelsen til at landsforvise ham paa Grund af begaaede Forbrydelser og stille særlige Betingelser for den frivillig bortdragne Indfødtes Tilbagevenden til Riget, maa være særlig positiv hjemlet ved dertil sigtende Bestemmelser.

Forsaavidt der derimod er Tale om selve Statsborgerrettens Indhold, Retten til at være, blive i og vende tilbage til Landet, behøver denne ikke at være udtrykkelig anerkjendt og hjemlet i Lovgivningen som særlig subjektiv Rettighed. Den følger uden udtrykkelig Fremhævelse med selve Egenskaben som Borger og underforstaas derfor overalt i sin fulde Udstrækning som tilkommende Borgerne, saa langt som ingen Indskrækning deri kan paavises.

Naar Staten undlader at udvise dem, hvor den udviser Fremmede, saa er denne Udeladelse derfor kun et Udtryk for den Ret, der anerkjendes at tilkomme dem som Statsborgere, i Kraft af hvilken Statsmagten indskrænker sin Handlefrihed i Overensstemmelse med den.

Naar Staten dernæst stiller Betingelser i Henseende til Fremmedes Bosættelse i Riget uden at tale om Statsborgerne, saa udfyldes dens Tavshed i Kraft

af sidstnævntes Statsborgerret derhen, at de have en ubetinget Bosættelsesret.

Naar Staten endelig overfor fremmede Stater nægter at udlevere en Borger, saa stiftes ved selve Traktaten som saadan ganske vist ikke nogen Ret for ham, forinden den paa lovlig Maade er kundgjort som Anordning; men allerede Nægtelsen af at udlevere ham er en Anerkjendelse af den ham som Statsborger tilkommende Ret, et Vidnesbyrd fra selve Statsmagtens Side om dennes Tilværelse o. s. v.

Herved har jeg opstillet og begrundet de Theses, angaaende Statsborgerrettens Væsen og Virken, om hvilke jeg mener, at de maa anerkjendes som uimodsigelig rigtige og overalt anerkjendte, og som jeg derfor ogsaa tager til Grundlag og Udgangspunkt for Gjendrivelsen af de Indvendinger, som den ærede Forfatter har fremført mod de af mig paaberaabte Bevissteder i den danske Lovgivning for Indføds- eller Statsborgerrettens virkelige Indhold som en Ret til at være og blive i og frit at vende tilbage til Landet.

Forinden jeg gaar over til Løsningen af den nævnte Opgave, skal jeg kun forudskikke en almindelig Bemærkning. Naar Fdg. 15. Jan. 1776 udtaler, at de Indfødte og dermed ligestillede ere Statens Borgere, har den derved udtalt en Sætning, som saa at sige er selvindlysende for den menneskelige Bevidsthed; thi et Sted paa Jorden maa et Menneskebarn dog høre hjemme, og i Mangel af andet er hans Hjemsted det, hvortil han ved selve Fødselen er knyttet. Derfor hedder det i det Kgl. Danske Kancellis Skrivelse 18. April 1835, at det er grundet i en af alle

menneskelige Begreber og menneskelige Indretninger uafhængig Nødvendighed, at man staar i et særdeles retligt Forhold til det Sted og den Stat, hvormed man ved Fødselen er forbunden. Derfor er det jo ogsaa en Verden over anerkjendt Kjendsgjerning, at Fødselen begrunder Staatsangehörigkeit, og denne almindelige Anerkjendelse turde indeholde et afgjørende Bevis for, at denne Sætning ikke først efter Aarhundreders Arbejde med Møje og Besvær er udpønsket af lærde Jurister, men at den er udsprungen af selve den medfødte folkelige Bevidsthed.

Som Følge heraf har jeg ogsaa i min Bog søgt at paavise, at det ikke var et nyt, ukjendt Paafund af Lovgiveren, naar han ved Fdg. 15. Jan. 1776 udtalte, at de Indfødte ere Statens Borgere, men at denne Godkjendelse allerede tidligere havde givet sig Vidnesbyrd i den forskjellige Behandling, som henholdsvis de Indfødte og de Fremmede ved forskellige Lejligheder vare blevne Gjenstand for, hvorved de førstes statsretlige Stilling i Modsætning til de sidstes alt i flere Retninger var bleven anerkjendt. Jeg har saaledes i min Bog Side 15 fremhævet, hvorledes alt Kartel-Konvention mellem Danmark og Sverrig af 1738 undtog Desertører fra Udlevering til Sverrig, der vare den danske Konges indfødte Undersaatte. Naar den ærede Fortatter hertil, som ovenfor Side 67 anført, bemærker, at Kartellet ikke skabte nogen Ret for vedkommende indfødte Undersaat overfor den danske Stat, saa vilde dette dog utvivlsomt have kunnet ske ved Kartellets Kundgjørelse som Anordning. Men herpaa lægger jeg, i Henhold til det lige foran be-

mærkede, ikke Vægt, da jeg i den anførte Indskrænkning i Statsmagts Handlefrihed netop ser en Anerkjendelse af en de Indfødte som saadanne tilkommende Ret til ikke at overgives i en fremmed Statsmagts Vold. Naar den ærede Forfatter derimod gjør gjældende, at Bestemmelsen formodentlig ikke en Gang er truffet i Desertørens Favør, saa overser den ærede Forfatter herved, at han dog ved ikke at udleveres nød den store Fordel at slippe for at lide Straffen for Desertion, og naar det paa den anden Side fremhæves, at man, fordi man var anvist paa Hvervninger, gjerne havde puttet „Karlen“ ind i de egne Kompagnier, saa skjønner jeg ikke rettere, end at man ud fra dette Synspunkt snarest maatte have beholdt alle Desertører; men naar den ærede Forfatter indskyder den Bemærkning, at „Karlen“ dog egentlig skulde have tjent i Danmark, saa rører den ærede Forfatter her ved den Kjendsgjerning, skjønt stillet i urigtig Belysning, som er den afgjørende, nemlig at Karlen var indfødt; det er jo dette Synspunkt, som klart fremtræder i de Karteller, som jeg har omtalt Side 25, hvorefter de, der ved Fødsel eller Naturalisation vare Undersaatter i den Stat, til hvilken de vare deserterede, ikke skulde udleveres. Her er det jo afgjort Egenskaben som *indfødt* eller dermed ligestillet Undersaat, der beskytter mod Udleveringen, og denne Beskyttelse er da baade i Danmark og i alle tyske Forbundsstater en Virkning af Egenskaben som Indfødt eller dermed ligestillet.

Naar den ærede Forfatter endvidere bemærker, at min Opfattelse er „geschichtswidrig, denn ein Recht für Ausreisser ist das Eingeborenenrecht nie und nirgends

gewesen“, saa svarer jeg dertil: das Eingeborenenrecht umfasst *alle* Eingeborenen, die Ausreisser damals wie später nicht ausgenommen.“

Jeg har dernæst til Bevis paa, at man alt forinden 1776 anerkjendte de Indfødtes og dermed ligestilledes Ret til ikke at fjernes mod deres Vilje fra Staten, fremhævet, at Fdg. 7. Sept. 1736 for Hertugdømmerne angaaende Undertrykkelse af Tiggeriet sondrer mellem Indfødte og dermed ligestillede paa den ene, fremmede Tiggere paa den anden Side; de sidste udvises, de første ikke.

Naar den ærede Forfatter herimod fremhæver, at Forordningen ikke giver de indfødte Tiggere Ret til at opholde sig i Landet, men kun indeholder den ganske fornuftige Anvisning til Myndighederne at lade være at befordre dem over Grænsen, saa er jeg ikke enig med ham; thi en almindelig kundgjort Forordning, der bestemmer, at indfødte Tiggere ikke maa udvises, hjemler de paagjældende Tiggere en Ret til ikke at udvises *paa Grund af deres Tiggeri*, saaledes som det derimod var paabudt i Henseende til de fremmede Tiggere, og *forsaavidt* var deres Statsborgerret som Indfødte udtrykkelig hjemlet, allerede før Fdg. 15. Jan. 1776 i Almindelighed fastslog de Indfødtes Egenkab som Borgere.

Naar den ærede Forfatter dernæst til Forsvar for sin Opfattelse af, at Loven ikke gav Tiggeren nogen Ret, spørger: „Oder hätte dieser Bettler, wenn er sich später etwa politisch oder sonstwie lästig machte und ausgewiesen werden sollte (Goos und Hansen oben) sich darauf berufen können, als eingeborenem Bettler

sei ihm durch jene Verordnungen das Recht zum Aufenthalt im Lande verliehen“, saa har jeg allerede svaret paa dette Spørgsmaal ved at gjøre opmærksom paa, at Forordningen kun beskyttede ham mod Udvisning paa Grund af hans Tiggeri. Men nu spørger jeg omvendt: Hvilken fornuftig Grund kunde Staten have til ikke at udvise ham af den Aarsag? Var da Tiggeriet ikke en Adfærd, der i og for sig kunde give god Grund til at udvise ham? Naar, som den ærede Forfatter mener, Staten dog havde frie Hænder til at udvise Indfødte, der gjorde sig „lästige“, hvorfor saa ikke udvise Tiggeren, der som saadan utvivlsomt havde generet Samfundet? Og naar den dog ikke gjorde det, ikke skilte sig af med denne „lästige“ Person, hvilket i høj Grad havde været i Statens egen Interesse, hvilken anden fornuftig Grund kunde der saa tænkes til denne Statens Undladelse end netop Erkjendelsen af, at den var uberettiget til at jage Landets egne Børn ud af Landet; og at denne var den virkelige Grund, erkjender den ærede Forfatter ogsaa selv, naar han som en Aarsag til Paalægget om ikke at føre den indfødte Tigger over Grænsen nævner „weil er nämlich doch wieder zurückgeschoben worden wäre“. Men hvorledes kan da den ærede Forfatter forudsætte, at den fremmede Stat vilde have sendt den udviste indfødte Tigger tilbage over Grænsen, og at tillige den Indfødtes Stat, som det maa forudsættes, for at Indvendingen kan have Vægt, med Resignation igjen havde taget ham tilbage? Grunden kan i begge Retninger aabenbart kun tænkes at være den, at begge Stater gik ud fra, at den Indfødte som saadan tilhørte

den Stat, til hvilken han ved Fødslen var knyttet, saa at denne Stat ikke med Rette kunde skyde ham fra sig og derfor, naar den med Urette havde forvist ham, maatte finde sig i at tage ham tilbage, naar den fremmede Stat forlangte det. En klarere Anerkjendelse fra den ærede Forfatters Side af, at Staterne allerede den Gang, forinden Fdg. 15. Jan. 1776 udkom, vare enige om at anerkjende de Indfødtes Egenskab som „Staatsangehörige“, kan jeg ikke ønske. Jeg skal kun tilføje, at man selvfølgelig ogsaa i senere Tider, som jeg alt i mit første Gjensvar til Hr. v. Hedemann har gjort opmærksom paa, finder gjort en ganske tilsvarende Sondring mellem Behandlingen af henholdsvis indfødte og fremmede Vagabonder i Cirkulære fra vlet kongelige danske Cancelli 26. Jan. 1819, der meddeltes det slesvig-holstenske Cancelli ved Skrivelse 26. s. M.

Naar den ærede Forfatter endelig slutter sin Kritik af min Paaberaabelse af den anførte Fdg. ved at sige: „Ein Recht für personae miserae, Bettler und Ausreisser, auch Hilfsbedürftige, ist das Eingeborenenrecht nie und nirgends gewesen“, svarer jeg her ganske det samme, som ovenfor i Henseende til Desertion: „Das Eingeborenenrecht umfasst immer und überall *alle* Eingeborenen, personae miserae, Bettler und Hilfsbedürftige *nicht* ausgenommen“.

Jeg kommer saa til Sætningen om, at Statsborgerne og de Indfødte som saadanne i Mangel af særlige Indskrænkninger have ubetinget Ret til efter at være udvandrede at vende tilbage til og bosætte sig i Riget, og jeg har til Bevis paa, at ogsaa denne Ret for

dem alt var anerkjendt under Enevælden, henvist til en Cancelli-Plakat for Kongeriget af 1. Maj 1810, der foreskriver Betingelserne, hvorunder uindfødte Jøder og andre Fremmede kunde vente Tilladelse til at bosætte sig i Landet. Naar Plakaten gjor denne Sondring mellem Indfødte og Fremmede og kun kræver en Tilladelse, der siges at kunne forventes under visse Betingelser, af Fremmede, men ikke taler om Indfødte, saa er Grunden den, at der af disse slet ikke krævedes nogen Tilladelse i Erkjendelse af, at de Indfødte havde fri Adgang til naarsomhelst at begive sig ind i og bosætte sig i Riget i Kraft af deres Egenskab som saadanne og deres dermed givne og af Lovgiveren selv udtrykkelig anerkjendte Statsborgerret. Men denne Slutning kalder den ærede Forfatter en falsk Modsætningslutning: „Über sie (die eingeborenen Christen wie Juden) ist nichts bestimmt, es blieb für sie bei dem bestehenden Recht, und dieses verwies, wie Goos und Hansen richtig sagen, auf das Ermessen der Behörden, die freilich wohl tatsächlich Eingeborene milder behandelt haben werden, als Landfremde.“

Her maa jeg først gjøre den ærede Forfatter den alvorlige Bebrejdelse, at han paaberaaber sig en Udtalelse af de anførte Forfattere, som jeg ikke finder i deres Bog. De sige kun Side 7—8: „Ein besonderes Staatsbürgerrecht, welches einem Jeden den freien Zutritt und unbestrittenen Aufenthalt im dänischen Reiche *zusicherte*, liess sich nicht aufstellen. Der König konnte sowohl die Eingeborenen als auch Eingewanderte des Landes verweisen, und es gab keine unbedingte Ver-

pflichtung, Eingeborene, welche von einem fremden Staate heimgeschickt wurden, aufzunehmen.“

Naar det her siges, at Kongen *kunde* udvise Indfødte, saa kan Meningen med den sidste Sætning ogsaa kun være den, at Kongen *kunde* nægte de Indfødte Adgang til Riget. Men ligesom der altsaa maatte en særlig Hjemmel til Udvisningen, enten en Lov, der giver Øvrighederne en Beføjelse til under visse Betingelser at udvise, eller i Mangel af en saadan en kongelig Resolution, saaledes maatte der selvfølgelig ogsaa foreligge en tilsvarende særlig Hjemmel for at nægte denne Adgang til Riget. Det kan dog ikke være Meningen, at en saadan Nægtelse, som den ærede Forfatter paastaar, kunde finde Sted „nach Ermessen der Behörden“. De paagjældende „Behörden“ maatte dog have en Lov at paaberaabe sig, naar de nægtede Indfødte Adgang til Riget. Den ærede Forfatter siger da ogsaa, med ubeføjet Paaberaabelse af Goos og Hansen som Hjemmelsmænd, at *den gjældende Ret* henviste til „das Ermessen der Behörden“. Men saa spørger jeg, hvor er denne gjældende Ret at finde? hvor findes en Bestemmelse, som hjemler, at det f. Ex. skulde staa enhver Politimester frit for at skjønne om, hvorvidt han vilde give en Indfødt Adgang til Riget? eller hvor findes en Bestemmelse, som fastsatte, under hvilke Betingelser han kunde nægte den Indfødte Adgang til Riget. Den ærede Forfatter anfører ingen saadanne Bestemmelser af den gode Grund, at de ikke findes; men saa bliver dermed ogsaa hans Paastand om, at Indfødtes Adgang til Riget afgang „von dem Ermessen der Behörden“ fuldstændig grundløs; thi „die Be-

hörden“ kunde ikke paa egen Haand tiltage sig en Myndighed til at nægte Indfødte Adgang til Riget, som der aldeles ikke fandtes nogen Lovhjemmel for, og naar den ikke fandtes, saa var det af den gode Grund, at Kongen i det Rige, hvis nylig udstedte „Grundlov“ erklærede de Indfødte for Landets Børn og Statens Borgere, selvfølgelig ikke kunde eller vilde nægte dem Adgang til Riget og Ret til at bosætte sig der.

Jeg mener hermed at have ført fyldestgørende Bevis for, at den anførte Plakats Tavshed om Tilladelse for uindfødte Jøders Adgang til at indkomme og bosætte sig i Riget modsætningsvis hjemler, at der ikke blev Spørgsmaal om en slig Tilladelse for Indfødte, der som saadanne havde fri Adgang til Bosættelse i Riget.

Og den samme Ret for de udvandrede Indfødte til frit at vende tilbage og bosætte sig i Riget, bestod for dem i hele det danske Monarki lige til 1864, i Kongeriget som Følge af, at der intetsteds var opstillet særlige Betingelser for Indfødtes Adgang til Riget eller indrømmet Myndighederne Adgang til under givne Omstændigheder at nægte dem en saadan; og i Hertugdømmerne var den endog modsætningsvis udtrykkelig anerkjendt ved Plakat 5. Novbr. 1841 § 1, som kun paabyder, at *Udlændinge* ikke uden en udtrykkelig Tilladelse kunne bosætte sig i Riget.

I Henseende til de Indfødte henholder den sig nemlig ved sin Tavshed, i Overensstemmelse med den ovenfor S. 76 opstillede Thesis, til den almindelige Retsætning, at de Indfødte ere Statsborgere og som saa-

danne have fri Adgang til at bosætte sig i Riget. Jeg har til yderligere Begrundelse af, at Bestemmelsens Tavshed angaaende de Indfødte maa fortolkes paa denne Maade, i min Bog S. 23 henvist til Motiverne til det forelagte Regjerings-Udkast til Bestemmelsen, som lyder:

„Den Eingeborenen, welche sich im Auslande domicilirt haben, wird das Recht zur freiwilligen Rückkehr in ihr ursprüngliches Vaterland auch nach einem noch so langen Aufenthalt im Auslande nicht zu versagen sein.“

Ved Imodegaaelsen af denne min Fortolkning af Artiklen S. 245—249 indblander Forfatteren i Undersøgelsen af Artiklens Indhold Spørgsmaalet, om den ogsaa kommer de fra det undersaatlige Forhold løste Indfødte o: Optanter tilgode.

Men dette er et særligt Spørgsmaal, som jeg nedenfor skal komme tilbage til. Her omhandler jeg kun Spørgsmaalet i Henseende til Indfødte, som forudsættes ikke at være løste fra det undersaatlige Forhold.

Efter først at have anført Plakatens Bestemmelser i § 1 og 7; jfr. om den sidste min Bog S. 22—23; udtaler Forfatteren S. 246:

„Richtig ist das Folgende: Jener begründende Satz will in der Tat wohl eine subjektive staatsbürgerliche Berechtigung, und zwar das Grundrecht des Staatsbürgerrechts, das Recht zum Aufenthalt im Lande, nun also doch schon in vorkonstitutioneller Zeit, anerkennen. Er spricht dieses Recht den im Ausland befindlichen, auch, wie zuzugeben, den ausgewanderten Eingeborenen zu, selbst wenn sie noch so lange im

Auslande domiziliert gewesen seien. Daraus folgt notwendig zunächst, dass das Recht zum Aufenthalt auch den im Lande verbliebenen Eingeborenen zustehen sollte. Ob nicht weiterhin noch anderen Untertanen, die im Lande verblieben waren, ist nicht gesagt und nicht verneint, der begründende Satz handelt eben nur von den auswärtigen Eingeborenen und das Gesetz nur von Eingeborenen und Ausländern. Aber diese Möglichkeit auch offen gelassen, so ist anzuerkennen, dass dieser Satz doch, insoweit unterscheidend, den Eingeborenen das Grundrecht des Staatsbürgerrechts, also zuzugeben, das Staatsbürgerrecht als ein in der Weise dauerndes hat zuerkennen wollen, dass es auch durch noch so langen Aufenthalt im Ausland und, da eine Ausnahme nicht gemacht ist, auch durch den Eintritt in eine fremde Staatsangehörigkeit nicht aufgehoben würde.“

Det er mig en stor Tilfredsstillelse i Betragtning af, at jeg saa længe og saa fuldstændig har været uenig med Forfatteren, endelig en Gang at kunne udtale, at jeg i Et og Alt er enig med ham i Fortolkningen af den anførte Bestemmelse i Motiverne. Men ak, hvor længe varer Enigheden, ikke længere end til Fortsættelsen, som lyder:

„Es fragt sich, ob dieser Rechtssatz Gesetz geworden ist. Der § 7 des Patentens sagt, dass die im Ausland domizilierten Eingeborenen in einer bestimmten Beziehung, und das heisst, dass sie nur in dieser Beziehung den Ausländern „gleich zu behandeln“ seien. Daraus folgt nur, dass sie in allen anderen, von diesem Gesetz geordneten Beziehungen nicht den Ausländern

„gleich behandelt“ werden sollen. Sie unterstehen also namentlich nicht dem § 1, bedürfen zu einer Niederlassung keiner ausdrücklichen Genehmigung. Ein Weiteres ergibt das Gesetz wohl nicht. Es spricht sich eben noch vorsichtiger aus, als jene auch schon etwas schüchternen Worte der Begründung. Man ist berechtigt, den stillschweigenden Inhalt des § 7 in dem Satz, dass die Eingeborenen in dieser Beziehung den Ausländern gleich zu behandeln seien, dahin zu verstehen: die Frage, ob sie Inländer, Staatsangehörige, Staatsbürger sind, bleibt offen. Sie bedürfen keiner ausdrücklichen Genehmigung der Behörde zur Niederlassung; dass die Behörde nicht berechtigt sei, in geeigneten Fällen die Niederlassung zu untersagen, ist nicht gesagt. Diese Auslegung ist, wie ich glaube, schon hiernach durchaus haltbar.“

Forfatteren hævder altsaa, at den i Motiverne udtalte Retssætning ikke har fundet Udtryk i Lovens § 1; den hjemler kun, at de Indfødte ikke behøve en udtrykkelig Tilladelse. De kunne altsaa nedsætte sig uden først at indhente en saadan, saaledes som Udlændinge bør gjøre; men dette hjemler ikke, at „die Behörden in geeigneten Fällen nicht berechtigt sind, die Niederlassung zu untersagen.“

Altsaa er herefter Forskjellen mellem de Indfødtes og Udlændingenes Stilling kun den, at de sidste selv skulle have Ulejligheden med at begive sig til „die Behörden“ og forud indhente Tilladelse til at bosætte sig, de sidste ere fri for at gjøre dette, de kunne frit bosætte sig uden Henvendelse til „die Behörden“ om Erhvervelse af Bosættelses-Tilladelse; ville disse for-

byde Bosættelsen, saa maa de derimod selv begive sig hen til de Indfødte og nedlægge Forbud mod Bosættelsen, hvilket det staar dem frit for at gjøre „in geeigneten Fällen“.

Men den ærede Forfatter vil dog vel indrømme, at „die Behörden“ ikke paa egen Haand vilde kunne nedlægge et saadant Forbud. De maatte nødvendigvis have Lovhjemmel til at forbyde de Indfødte at bosætte sig, og jeg spørger da: *„Hvor fandtes Lovhjemlen til at nedlægge et saadant Forbud overfor Indfødte?“* Jeg kjender intet saadant; den ærede Forfatter anfører heller intet; og saalænge en saadan Lovhjemmel ikke er paavist, erklærer jeg den Fortolkning, som den ærede Forfatter erklærer for „durchaus haltbar“ for „durchaus unhaltbar“.

Men et afgjørende Bevis for sin Fortolknings Rigtighed finder Forfatteren saa i de Bestemmelser i Fdg. 15. Febr. 1854 § 6 og Fdg. 11. Juni 1854 § 7, hvori der siges, at en Løsning af det paa Fødsel eller Naturalisation grundede undersaatlige Forhold kun kan ske ved kgl. Resolution. Da derved alle „durch den Untertanen-Verband begründeten Rechte und Pflichten“ bortfalddt, saa faldt følgelig Staatsangehörigkeit o: ogsaa Indfødsretten væk, og saa bemærker Forfatteren S. 248—249:

„Damit entsteht freilich sofort die Frage, wie dann noch von einem Recht der ausgewanderten Eingeborenen auf jederzeitige Rückkehr die Rede sein könne, das doch in jener Begründung zum § 7 des Patentens von 1841 ausdrücklich anerkannt sei? Hier kommt eben der Beweis, dass dieser Satz nicht Gesetz

geworden ist. In den §§ 6 der Sonderverfassungen wird die Staatsangehörigkeit für lösbar erklärt; mit ihrem Wegfall fiel die Grundlage für ein Recht zum Aufenthalt im Lande. Die Begründung und ebenso die Verhandlung der Schleswigschen Stände (a. a. O. 565; Anh. 2, 146, 441) haben die Vorschrift als, abgesehen nur von der neuen Form einer Inanspruchnahme des Königs, dem bisherigen Recht entsprechend behandelt. Folglich kann nicht 1841 schon ein unverlierbares Staatsbürgerrecht der Eingeborenen gesetzlich anerkannt worden sein. Man hat eben 1841 und ebenso noch 1854 jenes „Recht, das den Eingeborenen nicht zu versagen sein werde“, nicht gesetzlich anerkennen, sondern nach wie vor nur behandeln wollen als einen Anspruch — nämlich auf Wiederaufnahme in den Staatsverband —, den man billigerweise nicht werde ablehnen können.“

Forfatterens Mening synes herefter at være den, at Plakaten selv ikke er i Overensstemmelse med Motiverne til dens § 7 eller kunde hjemle de Indfødte som saadanne en i Lighed med selve Egenskaben som indfødt ufortabelig Ret, naar dog deres Staatsangehörighed kunde bortfalde, hvormed ogsaa Retten til at nyde den deraf betingede frie Adgang til Territoriet maatte bortfalde. Men om en tilsvarende Begrænsning er der ikke Tale i § 1; Modsætningen til Fremmede er i den alle Indfødte, ogsaa de, der maatte have mistet deres Borgerret; og dem kan den dog ikke have villet tillægge Ret til frit at vende tilbage til Riget. Altsaa kan der i den slet ikke være forudsat nogen egentlig *Ret* for Indfødte.

Ved denne Forfatterens Bevisførelse er han nu uden videre gaaet ud fra, at den Løsning fra det undersaatlige Forhold, der omtales i 1854, allerede fandt Sted i 1841. Men dette er en Fejltagelse. Første Gang, Spørgsmaalet om en saadan Løsning rejstes, var i 1849, og den Gang kjendte man aabenbart ikke til den, idet man, som dansk Indenrigsminister-Skrivelse 20. Oktbr. 1849 viser, paa Ansøgning derom nøjedes med at meddele Ansøgeren en Erklæring, lydende paa, at den Paagældendes undersaatlige Forhold til Danmark ikke var til Hinder for, at han nedsatte sig og erhvervede Borgerret i Udlandet; men da en saadan Erklæring ikke blev taget for gode Varer af vedkommende fremmede Stat, gik man videre og tog, som Justitsminister-Skrivelse 13. Septbr. 1851 viser, ikke i Betænkning at løse de paagældende Udvandrede fra deres undersaatlige Forhold til Danmark og i Særdeleshed fra Værnepligten. Herefter maa man virkelig ikke forlange, at Pl. 5. Novbr. 1841 skulde have taget Hensyn til en statsretslig Ordning, der først indfortes i 1851; og man kan ikke, som Forfatteren gjør, fortolke Pl. 5. Novbr. § 1 ud fra Forudsætninger, som aldeles ikke eksisterede den Gang, da Plakaten udkom. Det fra Bestemmelserne i 1854 hentede afgjørende Bevis for Rigtigheden af Forfatterens Fortolkning brister dermed fuldstændig.

Altsaa har de Indfødte som saadanne, ifølge den bestaaende Ret, fri Adgang til at vende tilbage til Riget, som ogsaa er pligtig til at modtage dem, naar de hjemsendes, blot for Hertugdømmernes Vedkommende med den i Patent 5. Novbr. 1841 § 7 fastsatte Ind-

skrænking. Da derhos Forfatteren i Henhold til hans ovenfor S. 86 anførte Bemærkning selv anerkjender, at der af den anførte Regel nødvendigvis følger, at Retten til at være og blive i Landet ogsaa maa tilkomme de i Landet værende Indfødte, saa kan jeg, i Henhold til den foranførte Begrundelse af den førstnævnte Regel, spare mig et yderligere Bevis for, at ogsaa den sidstnævnte Ret tilkommer de vedkommende Indfødte, hvilken iøvrigt simpelthen følger af, at der i 1864 intetsteds i Monarkiet fandtes Hjemmel til at fjerne dem derfra, end ikke til Straf for begaaede Forbrydelser.

At denne Lære, hvorefter de i det danske Monarki Indfødte have en fuld og ubegrænset Statsborgerret, kun for Hertugdømmernes Vedkommende begrænset ved Bestemmelsen i Pl. 5. Novbr. 1841 § 7, er den herskende Lære i dansk Statsret, kan jeg dokumentere ved en uimodsagt Udtalelse af den daværende Professor i Retsvidenskab ved Københavns Universitet, senere Konsejlspræsident og Udenrigsminister, Dr. jur. J. H. Deuntzer, som i en Betænkning, afgivet til det fjerde nordiske Juristmøde i Aaret 1881, udtalte ¹⁾:

„Den i Danmark bosatte indfødte Person er saaledes fuldstændigt og uden Hensyn til, hvorlænge hans Ophold har varet, dansk Undersaat og Statsborger. Hvad den Indfødte angaar, som ikke har fast Ophold i Riget, er det uomstridt, at han beholder alle de Rettigheder, hvortil kun Indfødte have Adgang, saa at

¹⁾ Forhandlinger paa det fjerde nordiske Juristmøde Bilag 1 S. 9—10.

han altsaa f. Eks. kan ansættes i danske Embeder, og at han paa den anden Side ikke er dansk Undersaat, saa at han f. Eks. ikke er værnepligtig, uagtet ganske vist Ordene i L. 6. Marts 1869 § 1 kunde synes at hjemle det. Derimod har den statsretlige Theori først i den nyeste Tid anerkjendt den utvivlsomt rigtige Sætning, at den Indfødte, der ikke har fast Ophold i Danmark, dog er dansk Statsborger, saa at han, naar han er indkommet i Riget, ikke af nogensomhelst Grund kan udvises, altsaa hverken efter administrativt Skøn eller paa Grund af Trang eller i Henhold til den foran omtalte Bestemmelse i Straffelov 10. Febr. 1866 § 16, jfr. ovf. S. 65, lige saa lidt som han kan udleveres til nogen fremmed Stat, hvor han maatte have begaaet Forbrydelser. Heller ikke kan man nægte ham Adgang til Riget, og Danmark vil saaledes f. Eks. være pligtig at modtage en Indfødt, der af en fremmed Stat bortsendes paa Grund af Trang, selv om den Paagjældende aldrig har været i Riget, hvilket meget vel er tænkeligt. Endelig maa den i Udlandet bosatte Indfødte kunne gjøre Krav paa Danmarks diplomatiske Beskyttelse. Forsaavidt den Indfødte er blevet naturaliseret i et fremmed Land, vil dog den ovennævnte L. 25. Marts 1871 gjøre Indskrænkning heri.“

Hvad Forfatteren her udtaler om Lov 25. Marts 1871, jfr. min Bog S. 25 flg., vedkommer ikke Tiden før 1864, i hvilken derfor den Indfødtes danske Borgerret forblev uberørt af, at han var bleven Statsborger i et fremmed Land.

Jeg formener ved den anførte Udvikling tilfulde at have hævdet Rigtigheden af den Sætning, som jeg

har opstillet og dokumenteret i min Bog S. 13 og flg., at de Indfødte i det danske Monarki vare og ere Statsborgere, der som saadanne havde og have en Ret til at være, blive i og frit vende tilbage til Landet, medens dog Statens Pligt til at modtage dem, naar de hjemsendtes paa Grund af Trang i Hertugdømmerne ifølge Pl. 5. Novbr. 1841 § 7 var betinget af et forud af vedkommende Kommune derom givet Tilsagn.

Ved de Indfødtes Løsning
fra det undersaatlige Forhold bortfalder
ikke Indfødsretten
og den til Indfødsretten knyttede
Statsborgerret.

I Henhold til foranstaaende Udvikling ere de Indfødte i det danske Monarki baade nationale Undersaatte og Statsborgere. Men nu kommer Ejendommeligheden ved den danske Statsret, hvorved den indtil den nyeste Tid, da Indfødte ifølge Lov 19. Marts 1898 § 5 ikke længere løses fra det undersaatlige, men fra det *statsborgerlige* Forhold til Danmark, har adskilt sig fra alle andre Landes Statsret, idet de Indfødte ved kongelig Resolution kunne løses fra det undersaatlige Forhold, hvorved de ophørte at være indfødte Undersaatte og dog vedbleve at være Indfødte, der som Følge heraf bevarede hele den de Indfødte tillagte Retsstilling blot med Undtagelse af de til Egenskaben som Undersaat knyttede Retsvirkninger.

I min Bog Side 30 flg., jfr. lige foran Side 90, har jeg oplyst, at og hvorfor denne Ejendommelighed er opstaaet. Egenskaben som indfødt var ufortabelig idet den var hjemlet ved den for hele Monarkiet givne Forordning 15. Jan. 1776, som ikke kjendte til nogen Fortabelse heraf. Den kunde Kongen efter Indførelsen af den konstitutionelle Forfatning derfor ikke betage Vedkommende ved sin Resolution; men det til Egenskaben knyttede nationale Undersaatsforhold med de deraf flydende Virkninger ansaa Kongen sig berettiget til at ophæve, da der viste sig praktisk Trang dertil som Følge af, at Danske ikke kunde erhverve Borgerret i en fremmed Stat uden at fremlægge Bevis for at være løste fra det undersaatlige Forhold til den danske Stat, saaledes at de i Særdeleshed ikke vare dansk Værnepligt underkastede. Denne Trang var af mindre praktisk Betydning for Kongerigets Vedkommende, i hvilket Løsningen forholdsvis sjældnere fandt Sted, hvorfor man der holdt sig til den siden 1851 indførte Praxis; men den havde ulige større Betydning for de Indfødte i Hertugdømmerne, hvoraf i Særdeleshed Holstenerne jævnlig udvandrede og søgte Optagelse i tyske Stater. Jeg har saaledes oplyst, at alene i det enkelte Aar 1854 løstes henved 300 Holstenerne fra det undersaatlige Forhold til Danmark. Deraf forklares ogsaa, at den Praxis, der saaledes havde udviklet sig, udtrykkelig lovfæstedes i Forfatningerne for Slesvig og Holsten af 1854; jfr. Side 26.

Da de kongelige Bevillinger, hvorved Løsning fra Undersaatsforholdet fandt Sted, derhos vare kulante, kan det forstaas, at Stænderforsamlingen for Hertug-

dømmet Slesvig androg om, at Bevillingerne maatte meddeles af Øvrighederne; men Ministeriet fandt, at det navnlig med Hensyn til Opfyldelsen af Værnepligten var særdeles vigtigt at fastholde, at ingen Undersaat kunde træde ud af dette Forhold, uden at Hs. Majestæt ved en særlig Naadesakt havde frigivet ham derfor.

Med Hensyn til Spørgsmaalet, om en saadan Løsning fra det undersaatlige Forhold ogsaa ophævede Indfødsretten, nærede min Forgænger, Prof. C. G. Holck¹⁾ kun en vis Tvivl for Hertugdømmernes Vedkommende paa Grund af de anførte Bestemmelser i Forfatningerne for Hertugdømmerne; men han var paa det Rene med, at der for Kongerigets Vedkommende ikke fandtes nogensomhelst Hjemmel til, at en Løsning fra det undersaatlige Forhold kunde bringe Indfødsretten til at ophøre; og da nu Indfødsretten, som en for hele Monarkiet fælles Ret, ikke kunde være ophævet for Hertugdømmerne, naar den bestod i Kongeriget, saa konkluderede han til, at Indfødsrettens Ufortabelighed ogsaa maatte fastholdes i disse. Derom har ogsaa Theorien altid senere været enig. Saaledes har A. W. Scheel i sin Personret 1ste Udgave 1859 Side 239 med særligt Hensyn til Holck's foranførte Fremstilling udtalt: „Den personlige Egenskab at være Indfødt i et Land kan, saalænge en Person lever, aldrig ophøre, og derfor kan Indfødsretten som en i bemeldte personlige Egenskab liggende Betingelse for visse Ret-

¹⁾ Dansk Statsforfatningsret II Side 315—316.

tigheder heller aldrig fortages. Det kunde vel synes, at Indfødsret maatte fortages, naar den Paagjældende ophørte at være dansk Undersaat, altsaa naar han udvandrede eller navnlig tillige var bleven løst fra det undersaatlige Forhold til Danmark; men *ved at antage dette vilde man forvekle Indfødsret med det undersaatlige Forhold.*“

I Overensstemmelse med denne Fremstilling fremhæver A. W. Scheel særlig i sit anførte Værks 2den Udgave Side 241, at Bevaringen af Indfødsretten i Følge Fredstraktatens Art. XIX ikke er betinget af et vedvarende Undersaatsforhold til den vedkommende Stat.

Goos og Hansen udtale sig i deres Fremstilling af Kongeriget Danmarks Statsret Side 9 ovenstemmende hermed. Ogsaa en preussisk Jurist, Dr. Fr. Pischel, har i en Afhandling, betitlet: „Der Verlust der Staatsangehörigkeit nach dem Rechte der Gegenwart, Halle a. d. S. 1903“, kritiseret den af den preussiske Overforvaltningsret afsagte Dom, som jeg nedenfor skal komme tilbage til, og udtalt, at den af de danske Statsretslærere hævdede Anskuelse efter den dagjældende danske Ret turde være det ene rigtige.

Hvad den danske Forvaltningspraxis angaar, saa har vel det danske Justitsministerium i Indledningen til sin Skrivelse af 13. September 1851, hvori første Gang siges, at der kan meddeles Værnepligtige, der ønske at tage Ophold i Udlandet, Tilladelse til at løses fra deres undersaatlige Forhold til Danmark, udtalt sig derhen, at vedkommende Person, idet han

frigjordes for de ham som dansk Undersaat paaliggende Forpligtelser, tillige maatte tabe de ham i anførte Egenskab tilkommende Rettigheder, navnlig Indfødsrettigheden, *hvis han var i Besiddelse af samme*. Men selve denne sidste Tilføjelse viser allerede Sætningens Urigtighed; thi Løsningen fra det undersaatlige Forhold kunde ogsaa ske i Henseende til Fremmede, der ved at erhverve fast Bepæl i Riget vare blevne indførte i Lægdsrullen som Værnepligtige. Disse kunde altsaa Løsningen fra det undersaatlige Forhold ikke berøve en Indfødsret, af hvilken de ikke vare i Besiddelse, hvorledes skulde den saa kunne have haft en anden og videregaaende Virkning i Henseende til indfødte Undersaatte? Dette var saa meget mindre tænkeligt, som Løsningen kun nævner Undersaatsforholdet og Militærpligten, men ikke indeholder mindste Hentydning til, at Egenskaben som Indfødt og den deraf flydende Indfødsret, der i dansk Statsret ingenlunde er enstydig med Undersaatsforholdet, skulde være tabt i Henseende til indfødte Undersaatte. Ogsaa med Hensyn til indfødte Undersaatte kunde Løsningen derfor fornuftigvis kun ophæve Egenskaben som Undersaat, ikke som indfødt. Selve den daværende Justitsminister A. W. Scheel har da ogsaa ved de ovf. S. 95—96 anførte Udtalelser i sine senere Værker klart nok erkjendt Udtalelsens Urigtighed, og det danske Indenrigsministerium har senere i Praxis anerkjendt Indfødsrettens Bestaaen, idet den fra Undersaatsforholdet løste Indfødte er bleven gjenindsat i sin fulde Ret som indfødt Undersaat derved, at den kgl. Resolution, ved hvilken han var løst fra det

undersaatlige Forhold, igjen ophævedes; jfr. min Bog Side 34—35. Dette kunde ikke være sket, hvis han ved Løsningen fra det undersaatlige Forhold var op-
hørt at være indfødt og var bleven Udlænding; thi
saa kunde Indfødsretten kun være gjenerhvervet ved
Lov.

Endvidere har det kgl. danske Udenrigsministe-
rium i Overensstemmelse med en fra det danske In-
denrigsministerium indhentet Erklæring svaret klart
og bestemt i samme Retning paa en Forespørgsel fra
den tyske Gesandt, fremsat efter Anmodning fra Over-
forvaltningsretten i Berlin i Anledning af den nede-
for omtalte Sag, der netop drejede sig om dette
Spørgsmaal. Forespørgslen og Svaret findes omtalte i
Præmisserne til Overforvaltningsrettens Dom af 4.
November 1885¹⁾. I selve denne Dom oplyses det
derhos, at Overpræsidenten i Slesvig-Holsten i 1867
har næret samme Anskuelse, idet Dommen oplyser:
„Diese Auffassung erscheint namentlich auch in einem
von dem Oberpräsidenten in Schleswig-Holstein im
Jahre 1867 über die ganze Rechtsmaterie an die be-
teiligten Centralbehörden erstatteten Bericht.“

Naar man nu lægger Mærke til, at i samme Aar
udgik en preussisk Forordning 17. Oktbr. 1867, hvor-
efter de indfødte Værnepligtige, der havde valgt dansk

¹⁾ Denne Dom er trykt i et Værk, betitlet: „Die in den
europäischen Staaten geltenden Gesetze über die Erwerbung
und den Verlust der Staatsangehörigkeit unter Ausschluss des
deutschen Reichsgesetzes. Berlin 1898. Side 31 flg. Dansk
Oversættelse af denne Dom er trykt i „Sønderjydske Aar-
bøger“ 1905, Side 56 flg.

Undersaatsforhold, kunde gjenoptages i preussisk Undersaatsforhold ved en simpel derom afgiven Erklæring og Optagelse i Lægdsrullen, saa er det vel i høj Grad antageligt, at denne Fremgangsmaade netop er valgt i Henhold til den af Overpræsidenten afgivne Betænkning. I hvert Fald er det givet, at den preussiske Regjering ved paa den Maade i en lang Aarrække at gjenoptage de i Hertugdømmerne indfødte danske Undersaatter i preussisk Undersaatsforhold selv har godkjendt den danske Opfattelse, at Løsning fra Undersaatsforholdet ikke bragte Indfødsretten til at ophøre, saa at den vedkommende ikke derved var bleven en fremmed, men kun en fra Undersaatsforholdet løst Indfødt, der ved ad administrativ Vej at gjenoptages i det preussiske Undersaatsforhold kan erhverve den fulde „Staatsangehörigkeit“. Denne Betragtning flndes ogsaa anerkjendt i Aabenraa Konventions Protokol, jfr. min Bog Side 149—150, og endnu i Aaret 1883 have preussiske Landraader, som oplyst i min Bog S. 155, forkyndt den som selve den preussiske Regjerings officielle Opfattelse af den Betydning, der alene kunde tillægges den ved Optionen skete Løsning fra det undersaatlige Forhold ifølge den i Hertugdømmerne gjældende, fra Fortiden overleverede Statsret.

En i Aaret 1885 af den kongelige Regjering i Slesvig afgiven Erklæring har vel udtalt sig for „dass das definitive Erlöschen des Untertanenrechts (lies: Eingebornenrechts) durch die Entlassungsurkunde und dessen Nichtwiederaufleben nach der Rückkehr in die Heimath als unzweifelhaft anzusehen sei“; men Over-

forvaltningsretten selv fandt dog ikke de til Støtte for denne Mening anførte Kjendsgjæringer fyldestgørende¹⁾

Hvad dernæst Domstolene angaar, har den danske Højesteret ved en Dom af 28. Jan. 1868, jfr. min Bog Side 31, statueret, at en dansk Indfødt, der ved kongelig Resolution var bleven løst fra sit undersaatlige Forhold til Danmark, i *Henseende til Udskrivningen til Militær* var at anse som Udlænding, hvoraf i det højeste kan udledes, at han i *Henseende til Undersaatsforholdet* og de deraf flydende Virkninger, men ikke i andre Henseender, var at anse som Udlænding. Naar endvidere de danske Domstole med Højesteret i Spidsen, som i min Bog Side 60 flg. oplyst, have anerkjendt de i Hertugdømmerne før 16. Novbr. 1864 fødte Personer som Indfødte og tillagt dem som saadanne Ret til ikke at udvises af Riget, uden alt Hensyn til deres Undersaatsforhold, saa er det dermed givet, at de have anerkjendt, at de danske Indfødte have bevaret deres Indfødsret, uden Hensyn til, om de maatte være blevne løste fra det undersaatlige Forhold eller ikke.

Men saa kom Spørgsmaalet til at foreligge for den preussiske Overforvaltningsret, der ved Dom 4. November 1885 kom til det stik modsatte Resultat i *Henseende til en i 1854 fra det undersaatlige Forhold til Danmark løst Holstener*, idet den erklærede, at Løsning fra det undersaatlige Forhold bragte Indfødsretten til Ophør. Denne Dom har været skjæbne-

1) Se foranførte Værk Side 34.

svanger for Optantsagen, da Overforvaltningsretten har fulgt dette Præcedens i Henseende til Spørgsmaalet om de danske Optanters Retsstilling ved simpelthen at erklære dem for Udlændinge, jfr. min Bog Side 160. Og fra denne første urigtige Sætning i Forbindelse med den anden lige saa urigtige Sætning, at en Reoption ikke retsgyldig skulde kunne finde Sted *selv med den preussiske Regjerings Samtykke*, jfr. min Bog Side 129—130, ved hvilke urigtige Sætninger selve den preussiske Regjerings gennem en lang Aarrække fulgte Praxis er bleven underkjendt, har det saakaldte Optantlaveri taget sin Oprindelse, hvilket man fra dansk Side maa betragte som en aabenbar Fornægtelse af de danske Optanters velerhvervede Ret.

Naar jeg ikke har omtalt bemeldte Dom i min Bog, er det, fordi jeg den Gang ikke kjendte den; men efter at være kommen til Kundskab om den gennem det foran Side 98 omtalte Værk, har jeg i „Sønderjydske Aarbøger“ 1905 Side 49—90 udførlig paavist denne Doms Urigtighed og i samme Tidsskrift 1906 Side 16—29 hævdet Rigtigheden af min Kritik overfor Hr. Regjeringsassessor P. v. Hede-manns Indsigelser i „Zeitschrift für die Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte XXXV“ Side 311 flg.

Den ærede Forfatter har ikke paaberaabt sig denne Dom, skjønt han Side 198 henviser til det Hæfte af „Sønderjydske Aarbøger“, hvori jeg har kritiseret den, og forsaavidt vilde der ganske vist ikke være nogen Anledning for mig til at komme videre

ind paa den i denne Sammenhæng; men dog finder jeg at burde benytte den givne Lejlighed til i Korthed at gjøre de preussiske Jurister bekjendt med de væsentligste Grunde, hvorfor Dommen er urigtig, for at den ikke bagefter skal kunne paaberaabes imod mig.

Bortset fra, at Dommen er i Strid med de foran Side 95 flg. anførte Udtalelser fra danske og slesvig-holstenske Myndigheder, gjengiver den Indholdet af den foran anførte Højesteretsdom urigtigt, naar den simpelthen siger, at Højesteret har stadfæstet den ved Randers Amts Session afgivne Kjendelse, i hvis Begrundelse det, som i Overforvaltningsrettens Dom anført, hedder, at det i alt Fald maa anses som tvivlsomt, om Indfødsretten blot suspenderes, naar det undersaatlige Forhold til Danmark aldeles ophæves, eller om den ikke snarere maa anses for ophævet, indtil den atter ved Lov eller ved kongelig Resolution meddeltes den Paagjældende. Denne Udtalelse og Sessionskjendelsens Begrundelse i det Hele har netop Højesteret taget Afstand fra ved at give en selvstændig ny Begrundelse, der kun i *Resultatet* samstemmer med Sessionskjendelsen, hvorfor denne ogsaa kun *forsaaridt* bifaldes. At Højesteret ikke har delt Sessionens Tvivl om Indfødsrettens Bevarelse trods Løsningen fra det undersaatlige Forhold, fremgaar af selve dens Begrundelse, at Vedkommende i *Forhold til Udskrienningsvæsenet* maatte anses som Udlænding, og om muligt endnu tydeligere af de i min Bog S. 60 flg. omtalte Domme.

Overforvaltningsretten omtaler dernæst, at den kongelige preussiske Regjering har gjort Sagsøgerens

Optagelse i preussisk Undersaatsforhold afhængig af en forudgaaende Løsning fra det undersaatlige Forhold til Danmark og fortsætter derpaa:

„Hiernach handelt es sich im gegenwärtigen Falle nicht blos um eine Auslegung und Anwendung des in Schleswig - Holstein seiner Zeit bestehenden Landesrechts, sondern um die *Auslegung einer Staatsurkunde, die auf Verlangen eines auswärtigen Staates zu dem Zweck erlassen ist, Kollisionen dieses Landesrechts mit den Rechten und Pflichten anderer Staaten und ihrer Untertanen zu verhüten.*“

Denne Paastand er en fuldstændig Fejltagelse. Den Bevilling, ved hvilken vedkommende Undersaat lostes fra det undersaatlige Forhold, var ikke et internationalt Dokument, men „eine innere staatsretliche Urkunde“, udstedt af den danske Konge efter Ansøgning af en Undersaat til denne. I et saadant rent indre Aktstykke følger den danske Konge selv. følgelig dansk statsretlig Sprogbrug, og naar han taler om Løsning fra Undersaatsforholdet, er denne ifølge dansk statsretlig Sprogbrug ganske forskjellig fra Ophævelse af Indfødsretten. Den fremmede Stat, som modtager en slig „Urkunde“, har derfor ogsaa den Pligt at forvise sig om, hvilken Betydning dens Indhold har ifølge vedkommende Lands statsretlige Sprogbrug, og har den ikke gjort dette, maa den tage Skade for Hjemgjæld: thi ingen fremmed Stat kan forlange, at den danske Konge skal tale andet end dansk til sine egne Undersaatter.

Fremdeles siger Overforvaltningsretten:

„Vorbehalte so weittragender Art (des Dänischen Indigenats bei Entlassung aus dem Untertanenverband) können nach bekannten Regeln der Auslegung in einem Willensakt des Staatsoberhauptes nicht subintelligirt werden, ohne ausdrücklich ausgesprochen zu werden.“

Men i Løsningsbrevet var der aldeles intet at „subintelligere“. Kongen og den Undersaat, til hvem han talte, forstod hinanden fuldkomment. De vare begge fuldstændig enige om, at Undersaatsforholdet var hævet, men Indfødsretten, *som Kongen ikke kunde ophæve*, var bevaret for ham. Derfor gjorde han Krav paa Indfødsretten overfor den preussiske Regjering, som den danske Konges Sukcessor, der i Fredstraktaten Art. XVII havde forpligtet sig til at respektere alle af Personer i Hertugdømmerne lovlig erhvervede Rettigheder. Men nu bleve den danske Konges Udtalelser fortolkede ikke overensstemmende med dansk, men med preussisk statsretlig Sprogbrug, og saa kom der en ganske forskjellig Mening ud deraf; Indfødsretten erklæredes nu for bortfalden ved Løsningen af det undersaatlige Forhold; thi nu erklæredes Indfødsret som enstydig med Undersaatsforhold; derfor kunde den første ikke bevares, naar det sidste bortfaldt; derfor havde den Undersaat, som havde bedt om Løsning fra det undersaatlige Forhold, tillige erklæret at ville opgive sin Indfødsret. Derfor sigtes den danske Konge ved den ovenfor anførte Sætning i Overforvaltningsrettens Dom i Virkeligheden for at have ført den preussiske Regjering bag Lyset, naar han har forbeholdt vedkommende Undersaat Indføds-

retten samtidig med, at han løste ham fra det undersaatlige Forhold o. s. v.

Det falder unægtelig vanskeligt at forstaa, at og hvorfor en preussisk Domstol paa den Maade kan erklære Indfødsretten og Undersaatsforholdet for uadskillelig forbundne ifølge det danske Monarkis Statsret, naar dog den preussiske Regjering alt 22 Aar forinden i selve Fredstraktaten 30. Oktober 1864 Art. XIX saa tydeligt, som tænkes kan, havde anerkjendt Muligheden af saavel Undersaatsforholdets som Indfødsrettens selvstændige Bestaaen hver for sig indenfor det samlede danske Monarkis Bestanddele, idet Indfødte, ifølge den foranførte Artikel, kunde løses fra deres undersaatlige Forhold henholdsvis til Hertugdømmerne og til Danmark samtidig med, at de dog bevarede Indfødsretten henholdsvis i Hertugdømmerne og i Danmark.

Jeg har kun for Sikkerheds Skyld indskudt denne Paavisning af Urigtigheden af den preussiske Overforvaltningsrets Domme i Optantsagen og vender mig nu igjen til den ærede Forfatter, som ad en anden Vej har ment at kunne paavise, at Løsning fra det undersaatlige Forhold tillige medførte Indfødsrettens Fortabelse, nemlig ved Hjælp af de foran Side 26 omtalte Bestemmelser i Forfatningerne for Slesvig og Holsten, hvorefter det ved Fødsel eller Naturalisation begrundede Undersaatsforhold paa derom sket Andragende kun kunde løses ved kongelig Resolution. Jeg har i min Bog Side 32—34 fremhævet, at Bestemmelser om Ophævelse af Indfødsretten, som et for hele Monarkiet fælles Anliggende, selvfølgelig ikke kunde fin-

des i Forfatningen vedrørende de enkelte Landsdeles særlige Anliggender. Heri er Forfatteren enig. Han bemærker endog Side 248:

„Es bedarf aber gar nicht einmal dieser Voraussetzung, schon der Wortlaut der §§ 6 ergibt klar, dass dort nicht vom Indigenatrecht, sondern eben nur von einer Lösung des Untertanenverhältnisses gehandelt wird“; men desværre varer Enigheden mellem os ogsaa her kun indtil Fortsættelsen, lydende: „Unrichtig jedoch ist, dass nach dieser Lösung noch ein Staatsbürgerrecht der Eingeborenen zurückgeblieben sei. Beide Sonderverfassungen bezeichnen den Staatsangehörigen in den Herzogtümern, wo sie ihn nennen (Schleswig: Einleitung §§ 6 und 8, Holstein: §§ 6, 7) nur als Untertanen. Es müsste daher eine nicht glaubliche Unklarheit des Gesetzgebers unterstellt werden, wenn die Lösung des Untertanenverhältnisses in den §§ 6 etwas anderes bedeuten sollte, als die volle Lösung der Staatsangehörigkeit. Die Begründung der Vorschrift sagt denn auch ausdrücklich, dass „das Erlöschen der durch den Untertanenverband begründeten Rechte und Pflichten“ die Folge dieser Lösung sei (vergl. Schlesw. Ständezeitung 1853—54, Anh. 1 S. 209; übrigens über die Rechtungültigkeit des § 6 in der Holst. Verf. Goos und Hansen, § 25 S. 31).“

Jeg tilstaar oprigtigt, at jeg aldeles ikke forstaar denne Bevisførelse. Det forekommer mig nemlig tværtimod, at det ifølge dansk statsretlig Sprogbrug, som selvfølgelig maa lægges til Grund for Fortolkningen af et dansk statsretligt Aktstykke, vilde være

en utrolig Uklarhed hos Lovgiveren, hvis han havde talt om Undersaatsforhold og ment Indfødsret, tilmed da Lovgiveren i Hertugdømmernes særlige Anliggender ifølge den ærede Forfatters egen udtrykkelige Erkjendelse var aldeles inkompetent til at træffe Bestemmelser om Indfødsretten som henhørende til Monarkiets fælles Anliggender. Naar den ærede Forfatter til Støtte for sin Fortolkning yderligere henviser til Motivernes Udtalelse, ifølge hvilke: *das Erlöschen der durch den Untertanenverband begründeten Rechte und Pflichten die Folge dieser Lösung sei*“, saa har jeg alt ovenfor S. 36 flg. fremhævet, hvorledes Lovgivningen ikke blot knyttede Pligter, men ogsaa Rettigheder til Egenskaben som Undersaat, f. Ex. Retten til at søge Embeder, Retten til ikke at udleveres som Desertør, Retten til at paakalde den danske Stats Beskyttelse mod Forurettelse af fremmede Magter osv., hvilke Rettigheder selvfølgelig bortfaldt med Bortfaldet af den Indfødtes Egenskab som Undersaat, selv om hans Egenskab som Indfødt tilligemed de dertil knyttede, ikke særlig af hans Egenskab som indfødt Undersaat betingede Rettigheder bevarede. Og nu er selve Statsborgerretten en saadan, som ikke er knyttet til Egenskaben som indfødt Undersaat, men kun til Egenskaben som Indfødt, hvilket allerede tilstrækkelig fremgaar af selve Fdg. 15. Jan. 1776 § 9, der knytter Retten til at bo i Landet til Egenskaben som indfødt, ikke til Egenskaben som indfødt Undersaat, og af Pl. 5. November 1841 § 1, der har krævet Botsættelsestilladelse ikke af fremmede Undersaatte i Modsætning til indfødte Undersaatte, men kun af

Udlændinge i Modsætning til Indfødte; og da Indfødsretten er bevaret for de danske Optanter, da de som saadanne ere vedblevne at være Indfødte i Hertugdømmerne, kan Pl. 5. November 1841 § 1 ikke anvendes paa dem. De maa derfor have fri Adgang til Bosættelse, og deraf følger med Nødvendighed, som den ærede Forfatter selv anerkjender Side 246, at Bopælsret overhovedet tilkommer de i Landet forblevne Indfødte, saa at de ikke kunne udvises derfra.

Gjendrivelse af den paastaaede
Umulighed af den foranførte Sondring.

Overfor denne fra dansk Side hævdede, i og for sig simple og klare og behørigt dokumenterede Opfattelse søger saa den ærede Forfatter Side 188—199 at godtgjøre, at den danske Forstaaelse er saglig umulig, eller at det er umuligt at forstaa „le droit d'indigénat“ i Fredstraktaten Art. XIX 5te Stykke som indbefattende en Statsborgerret, der er bevaret trods Undersaatsforholdets Ophør ved Optionen, paa Grund af de statsretlige Følger, som denne Opfattelse vilde afføde.

Den ærede Forfatter indleder sin Bevisførelse med en almindelig Betragtning af de kontraherende Magters divergerende Interesser ved en tvungen Afstaaelse af Land. Den erobrende Magt har Interesse i at afskjære enhver statsretlig Forbindelse mellem den afstaaede ~~Del~~ og Moderlandet. Det er ikke nok, at Territorierne skilles, Befolkningerne paa dem maa ogsaa fuldstændig skilles i statsretlig Henseende. Un-

der Optionsfristens Løb er denne Adskillelse svævende, efter dens Udløb bør Sondringen være endelig gjennemført. Men det vilde den ikke være ifølge den danske Fortolkning af Fredstraktaten Art. XIX 5te Stykke. „Denn“, siger den ærede Forfatter Side 189, „nach ihr wäre durch diesen Indigenatsvorbehalt der gesamten, beim Inkrafttreten des Wiener Friedens lebenden und indigenatberechtigten, d. i. der weit überwiegenden Mehrheit, vielleicht neunzig vom Hundert und mehr der gesamten damaligen Bevölkerung von Dänemark und Schleswig-Holstein das doppelte Staatsbürgerrecht, hüben wie drüben, für die Dauer ihres Lebens zuerkannt worden.“

Som den ærede Forfatter selv bemærker, er imidlertid den afstaaende Stats Interesse ganske modsat den erhvervende Stats. Den ærede Forfatter siger saaledes Side 189: „Anders kann freilich der abtretende Staat sich im Falle der Eroberung stellen. Er wird in der Regel hoffen, dass die Eroberung rückgängig gemacht werden könne. Gelänge es ihm nun, im Friedensvertrag sich und seiner Bevölkerung ein gewisses Anrecht auf Leute und Land des abgetretenen Gebietes zu wahren, so würde er, mit einem Fuss gewissermassen im Lande stehen bleibend, einen Vorteil erlangen, der demnächst politisch verwertet werden könnte. Eben dieser Erfolg aber würde durch den Schlussabsatz des Art. 19 nach dänischer Auslegung hergestellt sein.“ Og nu er Forholdet det, at Art. XIX 5te Stykke netop er foreslaaet indsat af den danske Regjering, er et Udtryk for den danske Regjerings Interesse i saavidt muligt at bevare en

statsretlig Forbindelse mellem den indfødte Befolkning i Kongeriget og i de afstaaede Hertugdømmer, hvis Skjæbne ifølge selve Fredsslutningen endnu ikke var endelig afgjort.

Kongen af Danmark havde vel ved selve Fredsslutningen afstaaet sin Ret over dem til Kongen af Østerrig og Kongen af Preussen; men indtil de havde truffet endelig Bestemmelse om dem, dannede Hertugdømmerne en selvstændig Stat; jfr. Fredstraktaten Art. XIX 3die Stykke „dans les *états* respectifs“. Derfor var den Mulighed ikke udelukket, at de ved den endelige Ordning vedbleve at danne en selvstændig Stat, der muligvis endog indtraadte i Unionsforhold med Danmark, og selv om dette sidste ikke skete, var Danmark dog interesseret i saavidt muligt at bevare det hidtilværende frie Samkvem mellem Befolkningerne. Deraf forklares den i alle moderne Fredstraktater enestaaende Bestemmelse, at ikke blot Undersaatterne i de afstaaede Landsdele fik Ret til at optere dansk Undersaatsforhold, men at ogsaa Undersaatterne i de ikke afstaaede Dele af Monarkiet fik Ret til at optere Undersaatsforhold til den afstaaede Dels Regjering. Og angaaende Grunden til, at man vedtog denne enestaaende Bestemmelse, meddeler den danske Underhandler, som jeg har oplyst i min Bog Side 67:

„Infolge des dänischen Unterhändlers, Herrn von Quaades, Erklärung fand man in den zahlreichen Berührungen zwischen den Einwohnern in den Herzogtümern und in den anderen Bestandteilen der dänischen Monarchie sowie besonders in dem geschichtlichen

Zusammenhang zwischen dem Königreich und dem Herzogtume Schleswig einen Beweggrund, die grösste Gleichstellung zwischen den Untertanen der Herzogtümer und den Untertanen des Königreichs zu schaffen.“

Selvfølgelig var det da i den bedste Overensstemmelse med denne Tankegang, at man fra dansk Side ogsaa søgte at bevare det størst mulige statsretlige Fællesskab mellem Befolkningerne i Kongeriget og Hertugdømmerne selv efter Optionsfristens Udløb, og det skal siges, at det ingenlunde var en ensidig dansk Stats Interesse, der bevægede den danske Regjering til i Fredstraktatens Art. XIX at foreslaa indført det 5te Stykke om vedvarende fælles Indfødsret.

Det var netop, som den kongelige danske Regjerings Instrux til dens Underhandlere viser, Hensynet til i Almindelighed at sikre ogsaa Befolkningerne i de afstaaede Dele af Monarkiet mod, at de ved Afstaaelsen skulde lide nogen Indskrækning i de personlige og Ejendomsrettigheder, hvoraf de vare i lovlig Besiddelse, som bevægede den danske Regjering til at foreslaa Forbeholdet om Indfødsrettens Bevarelse indført i Art. XIX. Det hedder nemlig i bemeldte Instrux:

„Ved Fjendens Overmagt og Omstændighedernes Tryk har Kongen set sig nødsaget til at opgive sine Rettigheder til den største Del af Monarkiets Lande og Provinser Syd for Kongeaaen; men Hans Majestæt har ikke opgivet sin Omhu og Interesse for disse Landsdeles Beboere, over hvilke han var kaldet til at herske. Ligesom de kongelige Befuldmægtigede derfor i det Hele under Forhandlingerne altid ville bevare i

Erindringen, at disse Landsdeles Vel ogsaa ligger og vedbliver at ligge Hs. Majestæt paa Hjertet, om de end gaar ind under et fremmed Scepter, saaledes er der navnlig nogle Punkter, paa hvilke den kgl. Regjering maa henlede Opmærksomheden.“

Først nævnes saa i Instruxen Omsorgen for Bevarelsen af de legislative og konstitutionelle Organer i Hertugdømmerne. Derefter fortsættes:

„Særlig ønsker Hs. Majestæt dernæst at sikre den Del af Hertugdømmet Slesvigs Befolkning, der i Sprog og Nationalitet hører til Kongeriget. Dersom Kongen var vedbleven at regjere i Slesvig, vilde Hs. Majestæt ufravigelig have fastholdt de tvende Nationaliteters Ligeberettigelse i dette Hertugdømme. Den samme Retfærdighed venter Hs. Majestæt, at de allierede Magter ville vise, og han maa insistere paa, at Fredstraktaten kommer til at indeholde den fornødne Garanti for, at de dansktalende Beboere af de afstaaede Territorier ville nyde den Beskyttelse for deres Sprog og deres nationale Ejendommeligheder, hvorpaa de have et uafviseligt Krav.“

„Det er dernæst den kongelige Regjerings Anskuelse, at personlige og Ejendomsrettigheder, hvoraf Individerne alt ere i lovlig Besiddelse, ikke maa lide nogen Indskrænkning ved Freden. Denne Grundsætning finder navnlig Anvendelse paa

1) Indfødsretten. *Herefter ville altsaa de Personer, som før Fredens Undertegning have erhvervet Indfødsret i Monarkiet, uden Hensyn til, i hvilken Landsdel de ere fødte, nu befindes bosiddende eller fremtidig maatte vælge at tage Ophold, saavel i Kongeriget som i Hertugdømmerne*

ogsaa fremtidigt vedblive at nyde alle de Rettigheder, som paa ethvert Sted ere betingede af Indfødsret.“

I de danske Underhandleres Indberetning af 14. Septbr. 1864 hedder det dernæst:

. . . . ligesom vi heller ikke have opgivet Haabet om i denne Artikel at faa optaget en Bestemmelse, hvorefter de, der nu ere i Besiddelse af Indfødsret i Monarkiet, faa denne deres Ret forbeholdt i sammes fulde Omfang efter den eventuelle Adskillelse af Hertugdømmerne fra Kongeriget.“

De Befuldmægtigedes Haab er da gaaet i Opfyldelse, idet Bestemmelsen om Indfødsrettens Bevaring er indføjet som 5te Stykke i den endelige Affattelse af Fredstraktatens Art. XIX.

Det vil heraf fremgaa, at det er i bedste Overensstemmelse med den danske Regjerings Bestræbelser, at den gjensidige Statsborgerret i begge Stater er bleven bevaret trods Sondringen i Henseende til Undersaatsforholdet.

Men, indvender saa den ærede Forfatter, denne Adskillelse mellem Statsborgerret og Undersaatsforhold er en Umulighed; „denn Staatsbürgerrecht und Untertanschaft sind nur die Vorder- und Rückseite der Staatsangehörigkeit. Soweit daher die beiden Benennungen nach dänischem Sprachgebrauch sich nicht decken sollen, sind sie fehlerhaft.“

Vil man herimod vove den beskedne Indvending, at den danske statsretlige Sprogbrug dog muligvis kunde have sin Berettigelse, forsaaavidt som der kunde tænkes draget et Skjel mellem Staatsangehörigkeits Forside og Bagside, saa hævder Forfatteren under

Henvisning til „Gerbers Grundzüge des deutschen Staatsrechts § 18,“ at dette er umuligt, og føler man sig ikke overbevist ved denne Henvisning til en tysk Statsretslærer, fordi her netop er Spørgsmaal om et *dansk* statsretligt Begreb og Udtryk, saa møder den ærede Forfatter op med en logisk Deduktion af Sondringens Umulighed saalydende:

„Dies zeigt sich in folgendem. Möglich ist nämlich allerdings, dass der Staatsangehörige von der Erfüllung seiner Pflichten auf Zeit befreit ist; und es ist weiter richtig, dass damit keineswegs auch seine Rechte wegfallen. Diese Befreiung wird überall in weitestem Umfang, bis etwa auf die vorbehaltenen Wehrpflicht, und vom dänischen Recht (Goos und Hansen 13 § 11) wird sie in vollem Umfang anerkannt, für den Fall, dass der Staatsangehörige sich dauernd im Ausland oder doch in einem zivilisierten auswärtigen Staate aufhält. Erloschen indessen ist damit die Rechtslage der Verpflichtung für den Staatsangehörigen keineswegs. Denn schon die Frage, inwieweit seine Verpflichtungen etwa aufrechterhalten werden sollen, *hängt ja von nichts anderem ab, als von der Gesetzgebung seines Staates*. Und wenn dieser Staatsangehörige in die Heimat zurückkehrt und sein Recht auf bleibenden Aufenthalt im Lande verwirklicht, so ist er damit von Rechts wegen — nicht wird er es in Veränderung seiner Rechtslage — vollberechtigter und vollverpflichteter Staatsangehöriger, also Staatsbürger und Untertan. Es ist dasselbe Verhältnis, wie wenn der zeitweilig leistungsunfähige Vater, — dem darum nicht weniger natürlich die väterliche Gewalt verbleibt, — wieder in die Lage

kommt, seine Unterhaltspflicht zu erfüllen; auch seine Rechtslage ist während der beiden Zeiträume die gleiche geblieben.“

Det viser sig atter her, hvor vanskeligt det er for preussiske Jurister at forstaa det danske Monarkis statsretlige Regler, skjønt de dog i og for sig ingenlunde er saa ufattelige.

Regjeringsassessor P. v. Hedemann har jeg saaledes i mit andet Gjensvar maattet minde om, at skjønt vedkommende Indfødte var løst fra det ved Fødsel eller Naturalisation stiftede eller det nationale Undersaatsforhold, saa bestod desuagtet, naar og saalænge den paagjældende Indfødte igjen var vendt tilbage og bosat paa dansk Territorium, det paa Bopælen grundede territoriale Undersaatsforhold med alle deraf flydende Rettigheder og Pligter.

Nu maa jeg derimod minde Hr. Landsoverrettsraad, Dr. Brandt om, at ved Løsning fra det nationale Undersaatsforhold bortfaldt dette fuldstændig, jfr. S. 26, og gjenindtraadte ikke, før den kongelige Resolution, ved hvilken Løsningen havde fundet Sted, igjen blev ophævet, uden Hensyn til, om den vedkommende Indfødte forinden maatte være vendt tilbage til Riget og ved at have bosat sig der maatte være bleven territorial Undersaat. Skete dette, var han en Indfødt, men fremmed Undersaat, og det er derfor en fuldstændig falsk Paastand fra den ærede Forfatter, at den fra sit undersaatlige Forhold løste Indfødte ved Tilbagevenden til Fødelandet blev „vollberechtigter Staatsangehöriger, also Staatsbürger und Untertan.“ Han var Indfødt og i Kraft deraf Statsborger, men ikke indfødt Under-

saat. Og det hvilende eller latente nationale Undersaatsforhold, hvorom den ærede Forfatter taler, er derfor en ren Fiktion. I hans Egenskab af fremmed Undersaat kan Fødelandet ikke paalægge ham nogensomhelst undersaatlige Pligter, medens han er bosat i Udlandet, og forsaavidt han bosætter sig i Staten, kan det ikke paalægge ham videregaaende Pligter end andre fremmede i Landet bosatte Undersaatte.

Hermed har jeg gjendrevet den af den ærede Forfatter Side 193 hævdede Paastand, at de Indfødte i Slesvig og Holsten trods Løsningen fra det undersaatlige Forhold til Danmark vare vedblevne at være danske Undersaatte paa Grund af, at de havde bevaret dansk Indfødsret.

Men af de alt anførte Grunde er der da ogsaa ligesaa lidt Sandhed i den barokke Paastand, som den ærede Forfatter udførlig udvikler Side 194—195, at alle i Kongeriget forinden 16. Novbr. 1864 fødte Personer, i Kraft af deres Indfødsret i Hertugdømmerne, skulde være vedblevne at være Undersaatte i Hertugdømmerne og ved disses Annexion til Kongeriget Preussen, fordi de der havde Statsborgerret. I Kraft af Fredstraktatens Art. XIX ere de den 16. November 1864 i Kongeriget bosatte Indfødte vedblevne at være og alene at være danske (nationale) Undersaatte, forsaavidt de ikke maatte have opteret preussisk Undersaatsforhold, og Preussen kan derfor ikke forlange Fyldestgjørelse af undersaatlige Pligter af dem, forsaavidt som de ere bosatte udenfor Preussen, ligesaalidt som det kan forlange dem opfyldte af andre fremmede, udenfor Riget boende Undersaatte.

Og forsaavidt de ere bosatte indenfor Riget, kan det kun kræve Opfyldelsen af de samme Pligter af dem, som det kan kræve af fremmede deri bosatte Undersaatter.

Naar den ærede Forfatter erklærer det for uberegtiget, at man fra dansk Side har beklaget sig over, at den preussiske Regjering siden 1882 har stillet de værnepligtige danske Optanter i Hertugdømmerne Valget imellem at lade sig naturalisere som Preusserer eller blive udviste, saa er i Henhold til Fredstraktaten Art. XIX 5te Stykke dette sidste Paalæg et Traktatbrud; thi som Indfødte i Hertugdømmerne have de „jus domicilii“ sammesteds. Hvis den preussiske Regjering finder, at det af Hensyn til dens preussiske Undersaatter i Hertugdømmerne ikke gaar an at lade de danske Optanter være fri for Værnepligt, saa staar det den frit for uden Indsigelse fra dansk Side at løse Konflikten ved ad Lovgivningsvejen at paalægge de danske Optanter i Hertugdømmerne Værnepligt. Den danske Stat kræver nemlig Værnepligt af fremmede Undersaatter, som ere bosatte her i Landet, forsaavidt som deres undersaatlige Forhold til deres Fødeland ikke er til Hinder derfor, det vil sige, forsaavidt som Fødelandet ikke kræver Værnepligten opfyldt af de i Udlandet bosatte Undersaatter. Og samme Beføjelse maa den selvfølgelig i Kraft af Grundsætningen: Lige for Lige ogsaa indrømme fremmede Stater. Saalænge altsaa Danmark ifølge sin Værnepligtslov ikke kræver Værnepligten opfyldt af de danske Indfødte, der ere bosatte i Hertugdømmerne, saa vilde det ifølge sin

egen Lovgivnings Grundsætninger ikke kunne have noget imod, at Preussen paalagde dem en saadan.

I Følge Værnepligtsloven, som gjaldt i Hertugdømmerne ved disses Afstaaelse, var Værnepligtsbestemmelserne i dem ganske stemmende med Reglerne desangaaende i Kongeriget, og de to Stater kunde derefter gjensidig paalægge den enes i den anden Stat bosatte Undersaatter Værnepligt; efter Hertugdømmernes Annexion af Preussen er der indtraadt en Forandring i Tilstanden, forsaavidt som det ikke paalægger fremmede Undersaatter Værnepligt. Men saa skal det siges, at den preussiske Regjering ikke, for at fri sig for den derved forvoldte Ulempe, har Lov til at gjøre Brud paa de danske Indfødtes traktatmæssige Ret i Kraft af Fredstraktatens Art. XIX 5te Stykke, der tillægger dem Indfødsretten og dermed Retten til ikke at udvises.

Naar Forfatteren dernæst S. 195 vil bevise, at den danske Statsret ikke selv fastholder Sondringen mellem Indfødsret og Undersaatsforhold derved, at den ifølge Værnepligtsloven 6. Marts 1869 § 56 bestemte, at de Personer, der i Henhold til Fredstraktaten 30. Oktbr. 1864 havde bevaret deres danske Indfødsret ikke ved et midlertidigt Ophold i Danmark, men først, naar de erhvervede fast Hjem, blive Værnepligten undergivne, saa afgiver denne Forskrift aldeles ikke noget Bevis for den paastaede Sætning. De Indfødtes Værnepligt er nemlig ifølge Værnepligtslovens § 1 ikke knyttet til deres Undersaatsforhold, men til selve Egenskaben som Indfødt. Derefter kunde altsaa enhver Indfødt, selv om han var fremmed Undersaat, tages til Soldat, naar

han blot havde Ophold her i Landet; thi for Indfødte var der ikke gjort en tilsvarende Undtagelse, som i Værnepligtslovens § 2 for Fremmede af Hensyn til disses Undersaatsforhold til en fremmed Stat. Værnepligtslovens § 56 gjorde saa i Henseende til dem, hvem Indfødsret var forbeholdt i Henhold til Fredstraktat Art. XIX 5te Stykke, den Undtagelse fra den almindelige Regel, at de bleve stillede *lige med Fremmede*, forsaavidt som de først i *Lighed med Fremmede* bleve værnepligtige ved at erhverve fast Bopæl her i Riget; men derved havde man overset, at man dog ikke havde stillet de paagældende Indfødte lig med fremmede Undersaatter, forsaavidt som den i § 2 indeholdte Undtagelse fra Fremmedes Værnepligt, hvis det fremmede Undersaats-Forhold voldte Hindring for dansk Værnepligts Paalæg, ikke ogsaa kom disse Indfødte til Gode. Dette var en Fejl, som blev rettet ved den i min Bog S. 60 og 186 anførte Lov 4. April 1873. Men ved denne Lov, ved hvilken den danske Lovgivningsmagt rettede en Fejl i Værnepligtsloven, har den derfor netop fuldtud anerkjendt og gjeennemført Sondringen mellem Undersaatsforhold og Indfødsret, idet den netop har fastslaaet, at de Indfødte, der ere løste fra det undersaatlige Forhold, ikke ere underkastede Værnepligten, selv om de ere bosatte i Riget, forinden de formelig ere blevne løste fra det fremmede Undersaatsforhold.

Hvorledes saa Forfatteren i denne Kjendsgjerning kan søge Bevis for, at det „*offensichtlich ein Trugschluss ist, dass nach der dänischen Auslegung die Option doch wenigstens die Untertanschaft in dem ab-*

gelehnten Staat vernichtet habe,“ er mig ufatteligt. Konfliktstilfældet med Værnepligten var nemlig, som bemærket, kun fremkommet ved, at den danske Lovgivning netop ikke havde knyttet Værnepligten til Egenskaben som indfødt Undersaat, men til Egenskaben som Indfødt. Dette er bleven lykkelig løst ved den danske Stats Imødekommen, og naar Forfatteren saa yderligere paastaar, „at ifølge den danske Fortolkning af Fredstraktatens Art. XIX 5te Stykke „der Indigenatsvorbehold des Art. XIX dem Grunde nach eine geschlossene Masse solcher Konfliktsfälle zwischen Dänemark und Preussen mit Wirkung auf die Dauer von Jahrzehnten hervorgerufen hätte“, saa benægter jeg simpelthen denne ubeviste Paastand som ganske ubevislig.

Jeg konkluderer derfor, at det er en aldeles ubevist og ubevislig Paastand af Forfatteren, naar han hævder, at den danske Forstaaelse af Ordet Indfødsret i Fredstraktatens Art. XIX 5te Stykke skulde medføre, at de forudgaaende Bestemmelser om Valg af Undersaatsforhold ikke fik deres fulde Virkning i Henseende til at fri de paagældende Indfødte fra Undersaatsforholdet til den Stat, fra hvilken de have løssagt sig, med alle af Undersaatsforholdet flydende Retsvirkninger.

Saa komme vi til den dem i Kraft af Indfødsretten forbeholdte Statsborgerret. Og her bebrejder den ærede Forfatter mig, at jeg kun har talt om den statsborgerlige Grundret, Retten til at være, blive i og frit vende tilbage til Fødelandet. Han mener, at fra mit Standpunkt maatte jeg for de indfødte Optanter kræve alle de til Statsborgerforholdet knyttede Rettigheder, baade

i Slesvig og Holsten og dernæst i Preussen og Tyskland. Men heri tager den ærede Forfatter aldeles Fejl. Betragter man først Forholdet paa den Tid, da Hertugdømmernes Afstaaelse fandt Sted, var Forholdet meget simpelt og klart. Den Indfødte i Kongeriget og Hertugdømmerne, der var bleven henholdsvis hertugelig eller kongelig Undersaat, nød henholdsvis i Kongeriget og Hertugdømmerne alle de Rettigheder, der kun vare betingede af Indfødsret, men nød ikke dem, der vare forbeholdte de indfødte Undersaatter. I Danmark nød han derfor alle politiske Rettigheder, f. Ex. Valgret og Valgbarhed til Rigsdagen, der kun er betinget af Indfødsret. Ligesaa var han i Hertugdømmerne i Besiddelse af Valgret og Valgbarhed til Stænderforsamlingerne, der kun var betinget af Indfødsret. Senere ere imidlertid Hertugdømmerne blevne indlemmede i Kongeriget Preussen, og dette Statsskifte har indført en anden offentlig Retsorden med andre Regler for de statsretlige Institutioners Dannelse. Hvorvidt nu, ifølge denne nye Ordning, Egenskaben som Indfødt eller Statsborger uden Forbindelse med Egenskaben som Undersaat giver den samme Adgang til Nydelsen af det hele Indbegreb af statsborgerlige Rettigheder, beror paa den preussiske Stats Lovgivning, hvilken jeg ikke har den fornødne Adgang til at studere her, hvorfor jeg, som alt i min Bog S. 40 bemærket, ikke kan inklade mig paa i det enkelte at gjøre Rede for den de preussiske Indfødte, der ere fremmede Undersaatter, ifølge preussisk Lovgivning tilkommende Retsstilling. Kun det fastholder jeg ubetinget, at om deres statsborgerlige Rettigheder ifølge denne Undersøgelse maatte vise sig mere eller

mindre fyldige, saa er dog saameget givet, at selve den statsborgerlige Grundrettighed, Retten til at være og blive i Landet vedblivende bestaar. Den Ret er ikke knyttet til de skiftende Stater og Stats-Institutioner og de i og om dem gældende Regler, men den er erhvervet af den ene kontraherende Stat, Kongeriget Danmark, mod den anden Stat, Hertugdømmerne, paa hvis Vegne Kejseren af Østerrig og Kongen af Preussen kontraherede, og derefter ved Hertugdømmernes Inkorporation mod den preussiske Stat. Og den Stat, der traktatmæssig har vedtaget, at en vis Person skal vedblive at være indfødt og nyde Ret som saadan, den Stat kan ikke være beføjet til ensidigt at fragaa dette Tilsgagn ved at behandle den paagjældende Person som Fremmed, saa at den endog udviser ham; thi det kan ingen Stat gjøre ved den, som den selv har erklæret for Indfødt, og vil man herimod indvende, at denne Retsvirkning af Egenskaben som Indfødt dog kan bortfalde, naar den Indfødte løses fra det undersaatlige Forhold, saa er herimod at sige, at denne Indvending ikke kan gjøres gjældende overfor de Indfødte, som omhandles i Fredstraktat 30. Oktbr. 1864 Art. XIX; thi om dem er det netop udtrykkelig vedtaget, *at de skulle bevare deres Ret som Indfødte til Trods for, at de have valgt fremmed Undersaatsforhold.* Efterat Fredstraktaten er kundgjort i begge de kontraherende Lande, er den her omhandlede Bestemmelse ogsaa bleven en Bestemmelse af Landenes Lov og Ret, der som saadan skaber Ret ikke blot i Forholdet mellem Stat og Stat, men ogsaa i Forholdet mellem de statsundergivne og Statsmagten. Derfor har Danmark ogsaa fuldt ud

erkjendt de Paagjældendes statsborgerlige Grundrettighed derved, at dets Domstole have kjendt for Ret, at de ikke kunne udvises; og ligesaa lidt er den preussiske Regjering fra sin Side berettiget til at udvise dem, hvilket Resultat ogsaa, efter hvad der er udviklet overfor Lov om Pl. 5. Novbr. 1841 § 1, er i fuld Overensstemmelse med den i Hertugdømmerne gjældende Ret.

Naar den anførte Bestemmelse, som foran Side 84 flg. paa vist, modsætningsvis anerkjendte den Indfødtes Ret til frit at vende tilbage til Landet, saa har den dermed ifølge den ærede Forfatters egen Erkjendelse, jfr. ovfr. Side 96, ogsaa anerkjendt den Indfødtes Ret til at være og blive i Landet. Og at denne Ret er knyttet til Egenskaben som Indfødt, ikke til Egen-sbaben som indfødt Undersaat, derfor kan jeg endvidere beraabe mig paa saavel de ovenfor citerede danske Lovbestemmelser som den klare Forudsætning i den ovf. Side 98 flg. omtalte preussiske Overforvaltningsrets Dom.

Da jeg herefter ubetinget kun kræver den beskedne Ret for de fra Undersaatsforholdet løste Indfødte til i Kraft af selve deres Indfødsret at være og blive i Landet, saa nødes den ærede Forfatter virkelig til at reducere den i Festskriftet Side 197 fremsatte Paastand, at jeg for dem skulde have krævet Ret til at nyde alle preussiske og tyske statsborgerlige Rettigheder, i Særdeleshed ogsaa de politiske Valgrettigheder. Jeg vilde ganske vist kun anse det for en loyal Opfyldelse af Tilsagnet i Fredstraktatens Art. XIX 5te Stykke, om man i Preussen og Tysk-

land indrømmede de paagjældende Indfødte en Retsstilling i alle Henseender svarende til den, som de indtog i Hertugdømmerne forinden disses Annexion til Preussen, ligesom de preussiske Optanter fremdeles nyder den i Danmark. Men et Retskrav derpaa har jeg dog ikke rejst.

Og saa paastaar den ærede Forfatter endvidere, at jeg skulde have gjort Krav paa, at de Paagjældende skulde nyde alle Staatsangehöriges Rettigheder i deres hele Fylde uden at være underkastede undersaatlige Pligter.

„Und dies sollte geschehen sein“, udraaber den ærede Forfatter Side 197, „wie schon berührt wurde, ohne hinzutretende Untertanschaft, ohne die ausdrücklich zurückgewiesene Wehrpflicht; dann aber auch ohne die Treupflicht und die sonstigen Pflichten eines Staatsangehörigen!“

Hertil maa jeg først gjøre den Bemærkning, at de statsborgerlige Rettigheders Fylde i hvert Fald ikke vilde kunne nydes af den paagjældende Indfødte, uden at han var bosat i Landet; og forsaavidt som dette er Tilfældet, maa jeg nu ogsaa bede Hr. Oberlandesgerichtsrat Dr. Brandt, ligesom jeg tidligere har maattet bede Hr. Regjeringsassessor P. v. Hedemann om ikke at glemme, at selve Bosiddelsen i Landet skaber et Undersaatsforhold, som jeg i Modsætning til det nationale har tilladt mig at kalde det territoriale.

I Særdeleshed burde den ærede Forfatter ikke have glemt dette, da han jo, ligesom selve Lands-overretten i Kiel, paastaar, at Fdg. 15. Jan. 1776

ikke kjendte til noget andet, og at den høje Ret ligesom den ærede Forfatter endnu ikke synes at kjende til noget andet, i Betragtning af, at de begge gaa ud fra, at Undersaatsforholdet ophører ved Udvandring.

Altsaa staar vedkommende Indfødte under den anførte Forudsætning i et virkeligt Undersaatsforhold til det Land, i hvilket han er bosat.

Naar den ærede Forfatter Side 192 paaberaaber sig en Udtalelse hos Goos og Hansen Side 13 til Bevis paa, at dette Undersaatsforhold kun er „interimistisk“, har han misforstaaet de nævnte Forfatters Udtalelse, idet de kun tale om et interimistisk Undersaatsforhold i Henseende til Udlændinge, „die sich nur vorübergehend hier im Reiche aufhalten“. De i Riget bosatte Fremmede ere derimod faste Undersaatter, og det hedder om dem hos de anførte Forfattere: „Alle hier ansässigen Individuen sind sammt und sonders, insofern sie nicht exterritoriale Personen sind, in allen Richtungen dazu verpflichtet, allgemeine Untertanentreue und Gehorsam den Gesetzen gegenüber zu erweisen u. s. w.“

Naar den ærede Forfatter endvidere Side 197 paastaar, at jeg nok taler om „einer diesseitigen Untertanschaft der Zurückkehrten, aber er macht sie in einem leicht übersehenen Nebensatz von einer Bedingung abhängig, der nämlich, dass sie aus dem dänischen Untertanenverband gelöst worden seien“, saa har den ærede Forfatter ogsaa fuldstændig mistydet min Udtalelse Side 58.

Jeg taler der om danske Indfødte, der ere udvandrede og blevne løste fra det undersaatlige Forhold

til Danmark, og siger, at de ved selve Gjenbosættelsen i Danmark blive Undersaatte i *Kraft af Bopælen*, altsaa territoriale Undersaatte. I fuld Overensstemmelse hermed blive selvfølgelig ogsaa Indfødte fra Hertugdømmerne, der ved Optionen ere blevne løste fra Undersaatsforholdet til dem, ved selve Bosættelsen i Hertugdømmerne igjen territoriale Undersaatte sammesteds i *Kraft af selve Bosættelsen*, uden at der dertil udkræves nogen Løsning fra det undersaatlige Forhold til Danmark.

Hertil kan yderligere føjes, at Danmark end ikke har stillet noget Krav om forudgaaet Løsning fra det undersaatlige Forhold til Danmark forinden Optanternes Indtræden i et nationalt Undersaatsforhold til Preussen.

Forsaavidt den ærede Forfatter endvidere S. 147 synes at forudsætte, at dette territoriale Undersaatsforhold ikke skaber nogen „*Treupflicht*“ for de i Landet bosatte fremmede Undersaatte, saa maa jeg herimod henvise til *Goos* og *Hansen's* foranførte Udtalelse og tilføje, at ifølge den danske Straffelov straffes fremmede i Landet bosatte Undersaatte ikke blot for Brud paa det undersaatlige Trøskabs- og Lydighedsforhold til den danske Stat, naar Bruddet er begaaet i, men ogsaa, naar det er begaaet udenfor Landet, og indtil jeg oplyses om det modsatte, vil jeg gaa ud fra, at en lignende *Treupflicht* ogsaa er paalagt de i Preussen bosatte fremmede Undersaatte.

Endvidere paastaar den ærede Forfatter Side 197, at jeg skal have udtalt, at de i Preussen bosatte Optanternes vedvarende danske Undersaatsforhold skulde

være Retsgrunden til at afvise den preussiske Værnepligt samtidig med, at Danmark dog ikke krævede nogen Værnepligt af dem, selv om de ikke vare løste fra det undersaatlige Forhold til Danmark, og at derfor her forelaa „zwei neben einander liegende Zirkel“. Her maa den ærede Forfatter have set dobbelt; thi den første Cirkel er kun en Indbildning. Jeg har nemlig paa ingen Maade sagt, at det danske Undersaatsforhold skulde være en Hindring for at paalægge de danske Undersaatter i Hertugdømmerne Værnepligt. Jeg har derimod paa det Sted i min Bog Side 119, hvortil den ærede Forfatter henviser, hævdet, at den Fremgangsmaade at tvinge danske Optanter i den værnepligtige Alder til *under Trussel af Udvisning* at lade sig naturalisere og indrullere, ikke stemmer med selve den preussiske Retsbrug, saaledes som den er fremstillet i Dr. Cahns Bog Side 110, ligesom selvfølgelig Truslen om Udvisning var i Strid med den dem i Fredstraktat 30. Oktober 1864 Art. XIX 5te Stykke forbeholdte Indfødsret i Hertugdømmerne.

Forsaavidt den ærede Forfatter yderligere nævner „die ausdrücklich abgewiesene Wehrpflicht“, saa har jeg herimod Side 117 fremhævet, at der netop, ifølge den ved Afstaaelsen i Kongeriget og Hertugdømmerne bestaaende Værnepligts-Lovgivning, ikke var noget til Hinder for, at Undersaatter fra Hertugdømmerne eller Kongeriget, naar de bosatte sig henholdsvis i Kongeriget eller Hertugdømmerne, der bleve Værnepligten underkastede. Naar dette nu er forandret, idet preussiske Optanter i Danmark og danske Optanter i Preussen ere fri for at underkastes hen-

holdsvis dansk og preussisk Værnepligt, saa er denne Ordning netop truffet i Henhold til den preussiske Regjerings eget udtrykkelige Forlangende, jfr. min Bog Side 185—187. Det er, som den preussiske Gesandt har forklaret den danske Regjering, jfr. min Bog Side 152—153 og Side 185, selve den tyske Rigsforfatning saavel som Preussens militære Lovgivning, der forbyder at optage fremmede Undersaatter i Hæren, hvorfor de danske Undersaatter i Kraft deraf ikke maa udskrives til Krigstjeneste i Preussen, og derfor heller ikke de preussiske Undersaatter i Danmark. Derfor er det selve den preussiske Regjering, der er Aarsagen til „die Ablehnung der preussischen Wehrpflicht“.

Forsaaavidt den ærede Forfatter endelig til Slutning godkjender Regjeringskommissær Peters's Udtalelse i det preussiske Deputeretkammer, at den danske Fortolkning af Art. XIX fører til, at de tilbagevendte Optanter skulde nyde alle statsborgerlige Rettigheder og være fri for alle undersaatlige Pligter, saa er mit Svar herpaa i Henhold til den foranstaaende Bevisførelse kun det, at en Usandhed ikke bliver til Sandhed, selv om den gjentages af nok saa mange nok saa mange Gange. Derfor bliver Facit heller ikke rigtigt, naar den ærede Forfatter Side 197—198 sammenfatter sin Opfattelse af Optionens Virkninger ifølge den danske Forstaaelse af Ordet Indfødsret i følgende Sætning:

„In Ansehung der eingeborenen und damit ungefähr sämtlicher Optanten überflüssig, um im gewählten Staat die Staatsangehörigkeit zu begründen; der Wir-

kung, im abgelehnten Staat die staatsbürgerlichen Berechtigungen aufzuheben, ausdrücklich beraubt; folglich auch ohne die Kraft, die Untertanschaft im abgelehnten Staate zu beseitigen.“

Den sidste Sætning: „folglich u. s. w.“, maa i Henhold til den foran S. 115 flg. fremsatte udførlige Dokumentation paa Forhaand udgaa som ganske urigtig og dermed ogsaa Grundlaget for Forfatterens efterfølgende Paastand: „So würde der Schlussabsatz des Art. 19 den sorgfältigen Aufbau der vier ersten Absätze in Trümmer gelegt haben.“

Dernæst er det urigtigt, naar den ærede Forfatter forudsætter, at der ogsaa kan findes ikke indfødte (eller dermed ligestillede) Optanter; jfr. min Bog Side 67. Naar den ærede Forfatter endvidere siger, at Optionen er overflødig til at begrunde Staatsangehörigkeit i den valgte Stat, saa er dette ligeledes ganske urigtigt; thi uden Option vilde den Indfødte ikke være Undersaat og følgelig heller ikke Staatsangehöriger. Paastanden om, at Optionen vilde være ude af Stand til at ophæve „die staatsbürgerlichen Berechtigungen in abgelehnten Staat“, er kun forsaa-vidt rigtig, som Optionen ikke vil betage Optanten Egenskaben som Indfødt i samme Stat og de til denne Egenskab, uafhængig af Egenskaben som Undersaat, knyttede Rettigheder, hvoriblandt i alle Tilfælde den statsborgerlige Grundrettighed til at være og blive i Landet og frit vende tilbage til det.

Det er nu en Selvfølge, at jo mere Vægt en Stats Lovgivning, som f. Ex. den danske lægger paa Indfødsretten, og jo mindre Betydning den tillægger

Undersaatsforholdet, desto mindre Virkning vil Optionen af et fremmed Undersaatsforhold faa i Forhold til den opgivne Stat. Men at man saa, som den ærede Forfatter og Hr Regjeringsassessor P. v. Hedemann vil, i denne mindre vidtrækkende Betydning, som den i 1.—4. Stykke af Art. XIX omhandlede Option i *denne Retning* maatte faa, skulde have Hjemmel til at frakjende den i Artikkens 5te Stykke forbeholdte Indfødsret dens almindelige legale Betydning, er en fuldstændig uhjemlet Paastand. Tværtimod er og bliver Meningen med Artikkens hele Indhold simpel og klar. Undersaatsforholdet skifter, men Indfødsretten vedbliver, hvert af disse Udtryk taget i den almindelige Betydning som det danske Monarkis statsretlige Sprogbrug paa Adskillelsetiden tillagde dem. At derefter, bortset fra Trangstilfælde, jfr. min Bog Side 50, preussiske Optanter ikke kunne udvises administrativt eller for begaaede Forbrydelser dømmes til at udvises af Riget, er en Følge, som den danske Højesteret har godkjendt; og naar den preussiske Regjering derimod har udvist danske Optanter og preussiske Domstole har godkjendt denne Fremgangsmaade, er dette en Uret, som ingen juridisk Lærdom kan forvandle til Ret.

Forbehold af Indfødsretten til Trods
for Valg af fremmed Undersaats-
forhold er efter Modpartens Fortolk-
ning af Indfødsretten fuldstændig
urimelig eller meningsløs.

Kun den danske Fortolkning af det an-
førte Forbehold giver det en virkelig,
med Ordlyden stemmende fornuftig
Mening.

Jeg har nu godtgjort Rigtigheden af den danske
Fortolkning af Indfødsretten i Art. XIX 5te Stykke
og kaster saa til Afsked et Blik paa det Indhold, som
Retten ifølge den kielske Landsoverrets og den ærede
Forfatters Fortolkning skulde have.

At Forbeholdet af Indfødsretten under alle Om-
stændighederne har en vis formel Betydning, forsaa-
vidt som Indfødsretten i den ene Stat ellers vilde gaa
tabt ved Hertugdømmernes Afstaaelse fra Kongeriget,
er en selvforstaaelig Sag, som den ærede Forfatter
kunde spare sig vidtløftigt at udvikle Side 252—254.
Men Spørgsmaalet, som det drejer sig om, er, hvor-
vidt dette formelle Forbehold har et virkeligt reelt
Indhold, som kan forklare og begrunde, at den dan-
ske Regjering har lagt saa afgjørende Vægt paa at
faa Indfødsretten i begge Stater forbeholdt for *alle*
dalevende Indfødte i det danske Monarki uden Hen-
syn til deres fremtidige Undersaatsforhold.

Indigenatretten er, ifølge den ærede Forfatters
Lære, Retten til Embeder og Stifter og Klostre. Dette

Rettighedens Indhold er hjemlet ved Fdg. 15. Januar 1776. Naar senere Love tillægger den Person, der er i Besiddelse af Indigenatretten, visse Rettigheder, saa udgjøre disse Tillæg til selve Indigenatretten; men disse Tillægsrettigheder ere ikke forbeholdte ved Fredstraktatens Art XIX 5te Stykke. Forbeholdet angaar kun selve Indfødsretten. Saa bliver Spørgsmaalet, om der under Forudsætning af denne Forstaaelse af Udtrykket Indfødsret bliver nogen virkelig fornuftig Mening i Forbeholdet. Herom siger den ærede Forfatter Side 255: „Die Bestimmung hat, bei gesonderter Betrachtung der Haupt- und der Nebenberechtigung, diese doch nicht überall wertlose Folgen“.

Jeg skal saa undersøge Værdien af disse Følger. Retten til Embeder.

Her hævder den ærede Forfatter selv udtrykkelig Side 255:

„Klar aber ist jedenfalls der Rechtsstand: Auch hier kann nur der Eingeborene, der zugleich Untertan ist, das Recht auf die Ämter geltend machen. Daraus folgt, dass der Indigenatsvorbehalt des Artikels 19 den fortan auf die Staatsangehörigkeit in ihrem Lande beschränkten eingeborenen Dänen und Schleswig-Holsteinern nicht die Lage verschafft hat, die Übertragung eines Amtes im jenseitigen Gebiet beanspruchen zu können.“

Derefter skulde man synes, at den Virkning af Indfødsretten maatte være „eine wertlose Folge“. Men den ærede Forfatter mener dog at kunne hævde den en vis retlig Betydning S. 255:

„Dennoch bestand die Rechtslage des jenseitigen Indigenatrechts für die damals lebenden Eingebore-

nen auch insoweit, sie wurde wirksam, sobald der Berechtigte durch Aufnahme jenseitiger Untertan wurde.“

Gjendrivelsen af dette med den Kielske Lands-overrets Begrundelse af sine Domme af 9. April 1902 stemmende Forsøg paa at tillægge Forbeholdet af Indfødsretten en retlig Betydning, kunde Forfatteren allerede have læst i min Bog S. 52—53. Da Forfatteren S. 252 selv henviser til sidstnævnte Side, er det underligt, at han uden Hensyn dertil gjentager sin urigtige Paastand.

Den ved Indfødsretten forbeholdte Adgang til Embeder blev efter Forfatterens Sigende virksom ved Optagelse i Undersaatsforholdet. Men hvorledes sker denne Optagelse efter Forfatterens egen Forklaring? For Optanternes Vedkommende ganske paa samme Maade som for andre Udlændinges Vedkommende; thi trods den forbeholdte Indfødsret ere de ifølge Forfatterens Paastand Udlændinge og erhverve derfor Staats-angehörigkeit paa samme Maade som andre Udlændinge ved Naturalisation. Men saa nyde de i Kraft af Naturalisation og den derved erhvervede Statsborgerret Adgangen til Embeder som til alle andre statsborgerlige Rettigheder, forsaaavidt som de opfylde de derfor foreskrevne Betingelser, og saa er den forbeholdte Indfødsret fuldstændig overflødig for selve Hovedvirkningens Vedkommende, ellers „sinnlos“, som jeg fremdeles tillader mig at sige.

Og den samme „Sinnlosigkeit“, hvoraf Forbeholdet altsaa efter Forfatterens Fortolkning lider i Henseende til Hovedvirkningen, var jeg i Henhold til Landsover-

rettens af den ærede Forfatter medunderskrevne Dommes Udtryksmaade ogsaa berettiget til at forudsætte med Hensyn til Indfødsrettens Bivirkning, Adgangen til Stifter og Klostre. I Dommenes Begrundelse hedder det nemlig gjentagne Gange udtrykkelig, at Indignatet, skilt fra den tilhørende Statsborgerret, er uden nogensomhelst Virkning ¹⁾. Det faar først igjen Virkning, naar Statsborgerretten kommer til vedkommende Indfødtes Gjenoptagelse i Undersaatsforholdet, som inidlertid efter den ærede Forfatters Mening først sker ved en Naturalisation, som gjør Vedkommende til Staatsangehöriger; men derved ogsaa gjør den forbeholdte Indfødsret fuldstændig overflødig. Altsaa er det givet, *at ifølge de Kielske Landsoverrettsdommes Fortolkning af Fredstraktatens Artikel XIX 5te Stykke den deri forbeholdte Indfødsret ved Valg af fremmed Undersaatsforhold er uden nogensomhelst virkelig Betydning, Forbeholdet af den er aldeles meningsløs, og altsaa var jeg i Henhold til den Opfattelse, som den ærede Forfatter, ved at medunderskrive Landsoverrettens Domme, selv udtrykkelig har vedkjendt sig, fuldt berettiget til at erklære Forbeholdet af Indfødsretten i Fredstraktatens Art. XIX 5te Stykke for helt og holdent „sinnlos“, og overfor Forfatterens Protest S. 252 maa jeg derfor hævde: „Das harte Wort war begründet“. Nu viser det sig inidlertid, at den ærede Forfatter dog har lært noget, skjønt meget lidt, af min Bog. Nu indrømmer han nemlig, at den forbeholdte Indfødsret i og for sig uden Forbindelse med Undersaats-*

1) Sønderjydske Aarbøger 1902 S. 305, 306, 310—311.

forholdet kan have en vis Virkning og derigjennem formentlig ikke er bleven fuldstændig „sinnlos“.

Forfatteren desavouerer da den Kielske Lands-overrets Domme ved i Lighed med Hr. Regjerings-assessor P. v. Hedemann at falde tilbage paa Adgangen til Stifter og Klostre, henholdsvis i Hertugdømmerne og i Kongeriget, som skal kunne tilkomme de Indfødte, selv om de ikke ere Undersaatter samme Steds, og den Adgang bliver saaledes „ein erbärmlicher Nothbehelf“ til dog at faa en Smule Mening i Forbeholdet.

Denne Indrømmelse af den ærede Forfatter er nu i højeste Grad inkonsekvent. Jeg har ovenfor S. 107—108 dokumenteret, at Retten for de Indfødte til at være og blive i Landet ifølge Fdg. 15. Jan. 1776 § 9 og Pl. 5. Novbr. 1841 § 1 ogsaa kun er knyttet til Egen-skaben som Indfødt uafhængig af Undersaatsforholdet. Denne Ret burde da den ærede Forfatter lige saavel indrømme de fra Undersaatsforholdet løste Indfødte. Den ærede Forfatter vil dog forsvare Sondringen S. 256 ved en Henvisning til, at der ved Adgangen til Stifter og Klostre ikke er Tale om en offentlig retlig Beføjelse, og at den derfor kan indrømmes, uden at Unsaatsforholdets Bevarelse er nødvendig til dette Øjemed.

Men hertil er mit Svar simpelthen det, at Fredstraktatens Art. XIX 5te Stykke ikke gør nogen Adskillelse i Henseende til Indigenatsrettens offentligretlige eller andre retlige Virkninger, og at derfor den af den ærede Forfatter gjorte Sondring er en ren ulovhjemlet Vilkaarlighed, der heller ikke kan forsvares ved, at en

Fastholden af de offentligretlige Virkningers Indtræden vilde være en statsretlig Umulighed, da denne den ærede Forfatters Paastand fyldestgjørende er gjendrevet i forrige Afsnit.

Men naar Forfatteren saa efter at være naaet til det anførte Resultat siger S. 256 :

„Immerhin mochte die Vergemeinschaftlichung der beiden Indigenate für die damals Lebenden vielleicht noch dazu dienen, dem dänischen Volk das Harte des Übergangs in die neuen Verhältnisse zu mildern,“

saa vil jeg for at kunne fortsætte en Drøftelse af det foreliggende Spørgsmaal med den ærede Forfatter ikke tage denne Udtalelse alvorlig; thi det vilde være en Haan mod det danske Folk for Alvor at paastaa, at det i et Forbehold af et saadant Indhold skulde kunne finde nogen Trøst for Tabet af det danske Slesvig. Og nogen fornuftig Mening faar det dog ikke selv efter denne den ærede Forfatters fra den Kielske Lands-overrets afvigende Fortolkning af Indfødsrettens Forbehold. Man maa nemlig lægge vel Mærke til, at Indfødsretten ifølge Art. XIX 5te Stykke udtrykkelig er forbeholdt *alle* de Personer baade i Hertugdømmerne og i Kongeriget, som vare i Besiddelse af den paa Afstaaelsens Tidspunkt.

Ifølge den ærede Forfatters nye Fortolkning kommer den imidlertid ikke en eneste Mandsperson tilgode; men kun *Fruer og Jomfruer*; hvorved yderligere ifølge Datidens Sprogbrug i dansk Ret i denne Sammenhæng kun forstaas adelige og dermed lige privilegerede Damer; jfr. Goos og Hansen: Staatsrecht des

Königreichs Dänemark S. 16, og indtil jeg overbevises om det modsatte, gaar jeg ud fra, at man i Hertugdømmerne har forstaaet Forskriften med samme Begrænsning. Falck: Schleswig Holsteinisches Privatrecht IV S. 145 omtaler vel, at ifølge Bestemmelsen i Indfødsrettens § 8 Adgangen til alle Stifter og Klostre skal være forbeholdt Indfødte, men denne Omtale er ikke korrekt, fordi den ikke nævner, at Indfødsrettens § 8 kun taler om Fruers og Jomfruers Adgang til Klostre og Stifter, saa at Forbeholdet kun gjælder Frue- og Jomfruklostre; og med Hensyn til saadanne omtaler han senere S. 243 kun, at det slesvig-holstenske Ridderskabs Medlemmer have Ret til at faa deres Døtre optaget i de fire adelige Klostre.

Men gaar man saa videre og spørger, hvorvidt Indfødsret er en Betingelse for Adgangen til disse Klostre, saa viser det sig, at dette netop ikke er Tilfældet, thi i Henseende til dem er Indfødsretten 15. Jan. 1776 § 8 forandret ved kgl. Resolution 9. Maj 1788, som Forfatteren har forbigaaet med fuldstændig Tavshed. Adgangen til at faa deres Døtre indskrevet i Klostrene i Hertugdømmerne er derefter endog forbeholdt: den Söhnen und Enkeln desjenigen von der Schleswig-Holsteinischen Ritterschaft, der sich ausserhalb Landes niedergelassen haben oder in der Folge niederlassen möchte.“¹⁾ Herefter vilde altsaa Medlemmerne af det slesvig-holstenske Ridderskab, som ved Adskillelsen

¹⁾ Chronologische Sammlung der im Jahre 1788 ergangenen Verordnungen und Verfügungen für die Herzogthümer Schleswig und Holstein, die Herrschaft Pinneberg, Grafschaft Ranzau und Stadt Altona, S. 139.

maatte have været bosatte i Danmark og ikke have operet for Hertugdømmerne og derved uden Forbeholdet vilde have mistet deres Indfødsret i dem, desuagtet have haft Adgang til at faa deres Døtre indskrevne i de adelige Frøkenklostre i Hertugdømmerne. Og at de paagældende Jomfruer ikke selv behøvede at have Indfødsret for at kunne indskrives, siges udtrykkelig i Slutningen af Resolutionen, hvori det hedder S. 140:

„Übrigens erklären Wir zugleich, dass der Zugang vorgedachter adelicher Jungfrauen zu den Klöstern mit keinem Anspruche auf die Naturalisation verbunden sein solle.“

Altsaa vilde Forbeholdet have været uden al Betydning for de muligvis ved Adskillelsen i Danmark bosatte Medlemmer af Ridderskabet og deres Døtre; men derimod have bevaret for Medlemmer af det slesvigholstenske Ridderskab, forsaavidt de tillige vare af dansk Adel, Adgangen til at faa deres Døtre indskrevne i de danske Stifter og Klostre for adelige og dermed ligestillede Damer.

Man vilde tillægge den danske Regjering mindre Forstand, end tilladeligt er, hvis man vilde forudsætte, at den skulde have lagt Vægt paa at faa et Forbehold, der vilde have havt en saadan begrændset og derhos ensidig Virkning til Gunst for Hertugdømmerne, ind i Overenskomsten; thi det vilde have været om ikke „sinnlos“, saa dog „unsinnig“, set fra den danske Regjeringes eget Standpunkt. Og man kan ikke herimod gjøre gjældende, at den ikke har gjort sig Forbeholdets Mening og Øjemed klar; thi de ovf. S. 111 flg. an-

førte Udtalelser vise, at det har været vel overvejet og Rækkevidden deraf beregnet paa i paakommende Tilfælde at skulle kunne komme *alle de dalevende Indfødte i begge de fremtidig adskilte Stater tilgode.*

Snarere kan man derimod, ifølge den i min Bog Side 49 anførte Udtalelse, antage, at den preussiske Regjering ikke har været paa det rene med, hvilken den egentlige Mening var med Forbeholdet og Rækkevidden deraf. Men saa maa den selv tage Skade for Hjemgjæld, hvis den ikke har set sig behørigt for, inden den godkjendte Overenskomsten; thi saameget er givet, at Forbeholdet kun faar en virkelig fornuftig med dets bogstavelige Ordlyd overensstemmende Mening, naar det forstaas paa en saadan Maade, at det kan blive et virkeligt Gode for alle Indfødte paa begge Sider af Grænsen; men det er kun muligt i Kraft af den danske Forstaaelse af Indfødsretten. Naar den ærede Forfatter endnu paa Afhandlingens sidste Side gjentager:

„Was von dänischer Seite jetzt beansprucht wird, ist an sich als Vertragsansicht unglauhaft und steht mit dem Wortlaut der Abrede in Widerspruch“,

saa er den sidste Paastand en haandgribelig Usandhed, og den første har jeg ovfr. gjendrevet ved S. 112 flg. at dokumentere den danske Regjerings Øjemed med Forbeholdets Vedføjelse. At den preussisk-østerrigske Regjering skulde have haft en anden Mening, eller hvilken Mening den overhovedet maatte have haft med samme, foreligger der aldeles intet om, og fra dens mulige afvigende Forstaaelse af Forbeholdet lader der sig derfor

aldeles ikke argumentere. Derfor maa Udtrykket Indfødsrets Forstaaelse efter almindelig dansk statsretlig Sprogbrug være afgjørende, og derfor er den danske Forstaaelse i Virkeligheden ogsaa den eneste mulige, fordi den er den eneste, der stemmer med Ordets almindelige Betydning i dansk Statsret, som den danske Regjering, efter hvad dens ovfr. Side 112 flg. anførte Udtalelser udvise, har haft for Øje, mod hvilken der endelig heller ikke er nedlagt nogetsomhelst Forbehold eller nogensomhelst Indsigelse fra de medkontraherende Staters Side. Derfor maa disse ogsaa nødvendigvis godkjende den Forstaaelse af Ordet Indfødsret, som almindelige Fortolkningsregler føre til, og derfor er det et aabenbart Brud paa den danske Stats og de danske Optanters Ret, naar de preussiske Domstole paa Grund af deres mangelfulde Kjendskab til det danske Monarkis Statsret, hvorom ogsaa den foreliggende Athandling bærer fuldgyldigt Vidnesbyrd, ikke have evnet at erkjende denne Ordets rette Forstaaelse.

Slutningsbemærkning.

Til Belysning af andre urigtige Fortolkninger af Bestemmelserne i Fredstraktatens Artikel XIX, hvori de preussiske administrative Myndigheder og de preussiske Domstole have gjort sig skyldige, skal jeg henvise til de af den ærede Forfatter ikke angrebne og derfor her ikke omtalte Afsnit II (Option) og III (Reoption) af min Bog, omhandlende det nord-slesvigske Optantspørgsmaal. Tillige skal jeg lejlighedsvis endnu engang her fremhæve den i IV Afsnit af min Bog fremstillede Kjendsgjerning, at den i Aabenraa

førte Slutningsprotokol, der tilsammen omfatter de af den preussiske og danske Regjering vedtagne Grundsætninger for Behandlingen af de Værnepligtige, som ved den preussiske Armé's Mobilisering i Aaret 1870 ere gaaede over til Danmark, saavel som af de Personer, hvis Overgang var sket i Tidsrummet fra 1. Marts 1869 indtil hin Mobilisering fandt Sted, indeholder følgende Slutningsbestemmelse:

„Til Slutning henviser de preussiske Kommissærer til, at den anormale Tilstand, saaledes som den vil vise sig i Hertugdømmet Slesvigs Grænsekredse efter de udtraadte Værnepligtiges almindelige Tilbagevenden, og som i Modstrid med Statsinteresserne karakteriserer sig derved, at en ulorholdsmæssig Andel af Befolkningen besidder Egenskaben af Udlændinge og er befriet for de dennesidige Undersaatters Forpligtelser, maa fjernes for Fremtiden, og at der i den Hensigt, eventuelt ad Lovgivningens Vej, maa drages Omsorg for, at de tilkommende Slægtled af denne Befolkning ved deres Fødsel i Indlandet under deres Forældres blivende Ophold i de dennesidige Stater erhverve en Egenskab af Indlændinge.

Heller ikke de danske Kommissærer ville miskjende de berørte mislige Omstændigheder og bemærke, at den for Danmark gjældende Indfødsret af 15. Jan. 1776 indeholder i § 9 den Bestemmelse, at de i Landet fødte Børn af de i Danmark boende Udlændinge skulle anses for Indfødte, naar de forblive i de derværende Stater.“

Den Grundsætning, hvorom man her var bleven enig, er imidlertid ikke bleven gennemført fra preus-

sisk Side. Der gives derfor stadig i Nordslesvig en paa Grund af det ovenfor S. 110 omtalte Optantmageri i de sidste Aar betydelig forøget Mængde af hjemløse Optantbørn, hvis sørgelige Stilling og slette Behandling jeg har fremstillet i det sidste Afsnit af min Bog.

Under 12. Jan. 1907 er der nu afsluttet en ny Konvention mellem Preussen og Danmark vedrørende disse hjemløse Optantbørn.

R e t t e l s e. Naar det ovenfor S. 15—16 er sagt, at Udtrykket „Indigenatrecht“ ifølge Forfatterens egen Udtalelse ikke findes i Hertugdømmernes ældre Statsret, maa denne Udtalelse dog berigtiges derhen, at Udtrykket forekommer i Privilegiet for Universitetet i Kiel af 1666; jfr. denne Afhandlings tyske Udgave S. 18.